

Правда Кобзаря

Василь Барка

ВИЗВОЛЕННЯ ШЕВЧЕНКА

Проти привида темного, який, на проголошення Маркса і Енгельса, "бродить по Європі", загрожуючи революційною помстою і диктатурою всім, — ось, ніби світлий з'явець проти нього, через кордони країн і декади новочасся переходить досвітня постать поета, колишнього кріпака, що визволився: віщує всім добро і правду, братерство і волю.

Але в століття від свого народження Шевченко, поет невмирущий, поволі знов потрапляє в кріпаччину, гіршу, ніж була до викуплення, і ніж тюрма фізична.

Друга неволя поета — духовна: в царстві червоної п'їтми Леніна, в світоглядівій в'язниці, яку вибудували, мов ідеологічну каторгу, Сталін і його переємці.

Коли численних в'язнів обертано катуваннями в "ворогів", що "призналися", то постать Шевченка, навпаки, з незамиримого ворога "розпинателів", проголошено їхнім провісником і "своїм" співцем.

Найгірший острог спіткав поета! А він передчував нещастя... Декотрі з поем — цілком пророчі. Скажім, "Наймичка": доля самотньої матері, що з дитям ходить, ридаючи, серед лану, де навкруги непровидний туман. Потім погибельна недоля розділила матір і дитя — воно виростає в чужому дворі. І там стала робити наймичкою невпізнана мати. Радіє на сина вдень; а ввечорі "долю проклинає, тяжко, важко плаче.

Це — сьогоднішня Україна, в якій комуністична недоля відібрала свободу і материнське право звати ціле покоління синів і дочок — своїми дітьми. Якщо давній наймичці поталанило бути в дворі добрих людей, то сьогоднішній матері-наймичці Україні випала гірка біда: в дворі правителів лютих, які відняли право навіть казати правду дітям і вчити материнської віри життєвої. Страхом, переслідуванням, розором, обманом, тюрмою і смертю відірвали покоління дітей від серця матері, яке світить живими правдами. А натомість оточили в червоний туман, де матері — тільки плакати, переходячи через заграбовані ниви.

І скарбницю думок материнських, виспіваних одним із синів, ніби через одкровення: "Кобзар" обкурено в той туман, до запаморочення поглядів і невпізнання.

Поставлено перед очі народу новостворену постать Шевченка :не таку, як в дійсності. Не знайти обличчя поетового, бо був непохитний противник кожного знущання і гвалту над людськими душами, а тут виліпився вид безсердечного піїти, який "підтакує", згідний з пекельністю сталінщини і її продовженнями, ніби котрий партійний чиновник віршоробства, обцяцькований орденішками і медальками.

Дивно!

Нагадує випадок, що стався недавно: в Брюсселі продавано два бронзові бюсти XVIII століття — зображення римських вояків, одягнених кольчугою. Антиквар купив їх і повіз додому. Його пасерб, компаньйон в справах, зауважив, що одна з голів нещільно

тримається, і коли спробував скріпити її, то бюст розпався. В середині виявилась дерев'яна скринька, обв'язана пурпурними шовковими биндами, з важкою печаткою і написом в латині: *Cap. S. Felix. M.*

Зразу антиквар покликав сусіднього священика, який сказав, що скринька є реліквійна і напис означає: Голова Святого Фелікса Мученика. Здогад священика підтвердився — в скриньці були, загорнуті в пурпуровий шовк, останки, згідно з написом. В другому бюсті виявлено останки св. Наборе ,друга Феліксового. Вони обидва, в IV столітті н. е., під лютими тортурами не зреклися віри Христової і були обезголовлені. Вийняті з бюстів, їхні голови урочистою процесією перенесено тепер в стару церкву в Мілані і зложено з тілами мучеників, там береженими.

Вражає, в випадку з бюстами, невідповідність зовнішнього вигляду, відтвореного через чотирнадцять століть після смерти друзів, в здогадах, що, коли вони служили воїнами, то треба їх зобразити в кольчугах. Ніхто не може запевнити про риси портретної схожості. Зображення — вигадані, в згоді з уявленнями XVIII ст. А в середині, хоч і потлілі, збереглися останки самих мучеників; це — решта їх земної істоти, справжня своєю матеріальністю, і ще істотніша тим, що свідчить про їх мученицькі душі: в цьому ж якраз полягає найважливіша справжність, духовна і вічна.

Хто уявляє друзів тільки з зовнішнього бронзового вигляду бюстів, той уявляє зовсім інших людей, очевидно — з оригінальних осіб XVIII ст., які хоч частково послужили "натурою" при виробленні бюстів. Але дійсні образи мучеників відновить той, хто, згадуючи про страстотерпгні рештки, створить духовні образи: з огненною вірою, за яку прийнято страшні тортури і смерть.

Ті образи належать до реальності вищої: оточені ореолом святости, що походить від їх найсвітлішої любови до Христа Спасителя; — обом праведникам друзям в час смерти, як Стефану первомученику, відкривалося небо і сіянням його вони навіки освітлені. Такі їх дійсні образи.

При всій різниці віків, країн, характерів .подій, є схожість між випадками в Бельгії та Україні. Бо тепер радянські теоретики зліпили з бронзи вид Шевченка, невластивий поетові і далекий від нього. Закрили справжній образ войовника і мученика за народну правду, проти всіх і всяких тиранів, які б вони не були в світі. А на додачу до фальшивства, з газет обкличать кожного, хто протестує, як ворога, що ніби то намагається скрити і скалічити "Кобзар".

Один із тьмочисленних прикладів — "Літературна газета" в Києві проголошує 6 січня 1961 року: мовляв, "українські буржуазні націоналісти" "перекручують" книгу Шевченка. Дістається також і небіжчикам, старочасним сумлінним аналітикам, наприклад, О. Огоновському і М. Сумцову, бо називали Шевченка "справжнім християнином".

Гостріші картання звернено проти сучасних учених на Заході, передусім — проф. Кларенса Меннінга.

Наведем уступ із книжки: "Збірник праць четвертої наукової шевченківської конференції"; Видавництво Академії Наук Укр. РСР, Київ 1958 р., стор. 10:

"Слідом за цими буржуазними ученими також фальсифіковано зображує Шевченка ідеолог американської реакційної буржуазії проф. Колюмбій-ського університету США К. Меннінг. У 1945 р. він опублікував збірку віршів Шевченка у перекладі на англійську мову; у вступній статті до цієї збірки, в якій є спеціальний розділ "Релігія Шевченка", український поет наклепницьки зображується ним як релігійна людина-християнин. Отже, вороги трудящих намагаються використати улюблене й популярне в народі ім'я Шевченка для того, щоб звести трудящі маси з правильного шляху боротьби та отруїти їх свідомість буржуазною, релігійною ідеологією".

І далі в збірнику заявлено, що Шевченко "вм-ступає як войовничий атеїст і залишається таким до кінця життя" (стор. 11, підкреслюємо текст).

Ці "формули" стверджено всіма визнаками, при-належними Академії: і в "шапці", і на титульній сторінці, і в видавничій марці, і назві книги, і дозволі на друк — від Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, і вступному слові директора того Інституту, академіка АН УРСР О. Л. Білецького; словом, всі гирі офіційності з науки в УРСР поклали на шалю терезів, щоб переважити означення, які проголошено "фальшуванням", "перекручуванням" і наклепницьким зображенням" Шевченка в вигляді релігійного поета.

Властиво, весь престиж т. зв. радянської науки поставлено на карту — так само, як престиж радянської преси в Україні, для однієї мети: настояти на протирелігійності Шевченка і припрягти його при шарабані пропаганди.

В наведених проголошеннях вся справа з світоглядом Шевченка зважується, як кажуть, на вістрі меча. Хто фальшує і перекручує? "Літературна газета" пропонує для вирішення вживати методу: "читати твори Шевченка, як він їх написав".

Згодні! — розкриваємо "Кобзар", виданий в Києві, і зразу ж бачимо фальшування в самому тексті, заподіяне комуністичними редакторами. Бо, як правило, Шевченко писав з великої літери слова: Бог, Господь; а тут, в тексті клясика, скрізь великі літери позамінювано маленькими. Хто дав право? Це ж не формальна зміна, а світоглядова Ви, супроти автора, скрізь підмінили написанням, що вживають безвірники. Вже тут видно, ви — спотворювачі, які порушують звичай щодо видання клясичних творів.

В перекладах їх на інші мови треба зберігати характер тексту і зміст.

А ви що робите?

Читаємо в Шевченка, "як він... написав": А москалі і світ Божий В путо закували!

Берем переклад "Кобзаря", виданий недавно в Москві; там це місце перекручене, як вивернута рукавиця:

А царину (!!) даже воздух (!!)

В цепи заковала!

Шевченко написав про багатьох: "москалів", а ви підмінили самою тільки царицею; він написав про Божий світ з людьми, який москалі закували в путо, а ви, по правилу: "зараз білий — зараз чорний", підставили тільки порожній "воздух" в ланцюгах.

Ну, скажіть, як це зветься? Перекрутили "Кобзар" і одночасно розкричали, що то інші роблять.

В еміграційних виданнях творів Шевченка і перекладах на інші мови ми не знайшла свідомого, з політичною чи світоглядною метою, порушення тексту.

Тепер — питання про "християнський дух": є він в "Кобзарі" чи нема? Ви, в численних виданнях, заявили перед всією громадськістю України і перед всією науковою думкою світу, що в "Кобзарі" його нема і що емігранти, які "приписують" його Шевченкові, це — спотворювачі і так далі.

Розкриваєм "Кобзар": ось поема "Неофіти", написана 1857 року.

В "Збірнику праць" шевченківської конференції, на стор. 13, заявлено, що з "твердою переконливістю" Шевченко продовжує пропагувати атеїзм ... аж до самої смерти("Юродивий", "Молитва", "Марія", "Неофіти" та ін.)."

Трудно очам своїм повірити, читаючи таку заяву від авторитету Академії Наук! — що ніби то в "Неофітах" поет "пропагує атеїзм". Чи, може, це проголошення випадкове? Виявляється, ні! Воно нарочито і особливо підкреслене далі, на стор. 16, з повною принциповістю: мовляв, "в таких поемах, як "Марія", "Неофіти", використовуючи релігійні легенди, Шевченко вкладає... антирелігійний зміст"; — так і стверджено! — з безапеляційністю, властивою Академії Наук УРСР.

Отже, поему "Неофіти" проголосили "пропагуванням атеїзму", — і зразу ж докинули: "У пляні нашого завдання немає потреби спинятися на цьому більш докладно".

Невже — немає? От би спинились "більш докладно" і розібралися з "Неофітами": "як він їх написав"! Ато — вмиль відхід на сторону, після заяви, що має вирішити справу з світоглядом Кобзаря.

В роки після заслання Шевченко був як поет на вершині життєвого, передусім духовного досвіду, і твори того часу являються коронними для його генія.

Що ж пропагує Шевченко в "Неофітах"? — переглядаючи поему від початку до кінця, бачимо, що весь її зміст чудово зосереджений на здійсненні пророцтва Ісаї про прихід Христа як відкриття найвищої милости Божої; тому і на епіграф узято слова з того пророцтва:

"Сия глаголет Господь: сохраните суд и сотворите правду, приближися спасение Мое прийти, и милость Моя открытся."

В присвятному заспіві поеми знаходимо прославлення Христа Страстотерпця:

Що Він зробив їм, той святий,

Той Назорей, той Син єдиний

Богом ізбранної Марії.

Що Він зробив їм? І за що

Його, святого, мордували,

Во узи кували;

І главу Його честную

Терном увінчали?

В поемі випадки проти декотрих служників кліру не міняють нічого, бо ж, наприклад, ще гострішою критикою їх обсипано в багатьох творах на Заході,

починаючи з "Божественної комедії", написаних глибоко релігійними авторами, як і сам Данте. А вже Савонароля так вогненно бичував моральну кривду в частині кліру, що всі картання з "Неофітів" разом звучать коло них, ніби легкі та делікатні докори. Подібно до Гуса і Лютера, був Савонароля надзвичайно побожною людиною і здійснював "пропагування" віри, як і всі великі проповідники. Зокрема — як Т. Шевченко в "Неофітах". Поет звертається в найчудовіших віршах з гарячою молитвою до Богоматері:

Благословенная в женах, Святая праведная Мати Святого Сина на землі. Не дай в неволі пропадати, Летучі літа марне тратить. Скорбящих радосте! пошли, Пошли мені святеє слово,

Святої правди голос новий! І слово розумом святим І оживи і просвіти! І розкажу я людям горе, Як тая мати ріки, море Сльози кривавої лила, Так, як і Ти. І приняла В живу душу світ незримий Твого розп'ятого Сина!.. Ти Матер Бога на землі! Ти сльози матері до краю, До каплі вилила! Ридаю, Молю, ридаючи пошли, Подай душі убогій силу, Щоб огненно заговорила, Щоб слово пламенем взялось, Щоб людям серце розтопило, І на Україні понеслось, І на Україні святилось Те слово, Божее кадило, Кадило істини. Амінь.

Завершуючи вступ до поеми, Шевченко означив: що саме він "пропагує" для України! Це: прийняття в "живу душу світу незримого" — від розп'ятого і єоєкреслого Христа, Сина Прісиодгвм Марії, від Бога на землі.

Означив своє "пропагування" поет і ще раз палкою рисою підкреслив — через вірші дивної сили і краси, ніби від самого неба невидимого над-хнекні: вірші в плачах, благаннях і ясновидництві, про всю Україну прийдешнього часу, коли там, духовною силою, дарованою від Богоматері, здійсниться сповіщення про істину Христа. Пройде слово тієї істини, мов кадило світуче та благоухан-не, по всій вітчизні! — і, проникнувши в серця людські, розтопить їх своїм неземним горінням.

Це і є "пропагування" науки Євангельської і віри в Бога — проти тьми її ворогів.

А тепер огляньмо зміст поеми: як це ширення слова, що взялась пламенем віри, відбувається серед неофітів (новснавернених — нововірних), вибраних бути дієвими особами.

Шевченко писав поему, вертаючися з заслання і маючи прозорливість: після великого страждання за правду; марилися муки християн в Україні — такі, як колись витерпіли перші вірні Церкви, в перші віки. І він сам призначив болючій своїй думі, нехай "огнем-сльозою упаде колись на землю і притчею стане розпинателем народним, грядущим тиранам". Ці пекучі слова поета-пророка повно ствердилися під час комуністичного переслідування християн: зруйновано автокефальну Церкву в Україні, вбито всіх єпископів її та багато тисяч священників разом із сотнями тисяч прихожая; розвалено храми або знечещено їх — наприклад, одну всенародну святиню України, Софійський собор у Києві, глумливо обернено в "музей" з бюрократичними канцеляріями; а другу святиню, Печерську Лавру — в "заповідник", з такою ж зневагою. В справжньому значенні слова, розп'ято на хресті католицьку Церкву в

Західній Україні; замучено її ієрархів і стероризовано її громади, як колись — в перші віки гоніння на християн.

Заборонено мати Службу Божу рідною мовою, — Ліужна вживати тільки мову окупаційного "сусіда" з півночі; так само заборонено друкувати Біблію рідною мовою в Україні, хоч таке право імають всі колишні колонії в Африці та Азії.

Пророчі передчуття жахливого терпіння християн в майбутній Україні, від руки червоних "розпи-натель" і "тиранів", Шевченко віддає через зображення мучеництва первовірних Церкви.

Герой поеми — римський юнак Алкід; його, висланого на каторгу, шукає мати, йдучи в Сибір! Тут нарочита помилка в поета — він зразу ж після неї удає, ніби збився з назви, і поправляється так: "в Сибір чи тєє в... Скіфію". Вже це одне вказує, що думки поета витали над Україною і долею її синів.

Мученицькою дорогою Христа і апостолів провадить Шевченко героя своєї поеми. Юнак приймає Євангеліє істини, про яке сказано: "святої правди і любови зоря всесвітня зійшла", — приймає від апостола Петра, що язичникам благовістить науку Божественного Учителя.

Благовістив їм слово нове, Любов, і правду, і добро, Добро найкраще на світі — То братолюбіє.

Це ж і єсть, означений в короткому реченні, християнський дух. Вся поема ним пройнята. Її герой став:

... апостол великого Христового слова.

Про того апостольського учня та інших послідовників сказано:

Христові воїни святії! І без огня і без ножа Стратегі Божії воспрянуть. І тьми і тисячі поганих Перед святими побіжать.

*

Молилися перед хрестом Закуті в пута неофіти, Молились радостно. Хвала! Хвала вам, душі молодії! Хвала вам лицарі святії! Вовіки-віки похвала!

Мати мученика, який згинув на арені Колізею, теж прийняла Христову віру; словами про її християнський подвиг закінчується поема.

І ти слова Його живії В живую душу прийняла. І на торжуща і в чертоги Живого істинного Бога Ти слово правди понесла.

Де в нашій літературі знайдем більше прославлення подвигу в ім'я Христа, як тут, в "Неофітах"? — Шевченко оспівує той подвиг і ширить його славу: "пропагує" її, за виразом Академії Наук; і в цьому оспівуванні полягає проповідницьке значення поеми.

В ній зображено, як мати, після смерті її сина-неофіта, розтерзаного дикими звірами на арені,

— вночі блукала самотно; з розпачу вдарилась об мур головою і впала півмертва. Коли ж опритомніла, поблизу Колізей чорнів, як гора, а над річкою місяць сходив. Пішла мати за возами, на яких "сіроокі скіфи" відвозили трупи мучеників до річки — годувати рибу для стола кесаря. Стихли круги на воді, коли мертвих кинуто в глибину. Тоді мати

Тяжко, страшно заридала І помолилась в перший раз — За нас Розп'ятому.

Вона понесла слово Христа, "живого істинного Бога", — людям: таким як сама і її син.

Постать матері в поемі символічна і провісна: це — вся Україна з її горем, долею і покликанням; серед духовної ночі совітчини, на березі Дніпра, при світлі кривавого місяця. Прозріває світлом свого мученика-сина і сама йде його слідами: на подвиги віри, в стражданні і смерті.

Шевченко прославив неофіта, його матір і всіх нововірних Ісуса Христа навіки; показав, як через них шириться Євангеліє правди між людьми знедоленими, супроти найжорстокішого переслідування. Співець християнської правди, Шевченко заповідав їй — прийдешній Україні, для нашого часу, передбачаючи "время люте", справді, при "владі звіря", і такий моторошний терор, коли "нема сім'ї, немає хати, немає брата, ні сестри, щоб незаплакані ходили, не катувалися в тюрмі або в далекій стороні".

Навіть передвіщено т. зв. "культ особи" з несенням подоби деспота, як в Москві, і вихвалянням його аж до огиди, ніби вождя в КПСР, і зрештою проголошенням, що він — "більш од Бога": вірна візія сьогодинського становища в СРСР.

Очевидно, тому й побоялися на шевченківській конференції "спинитися на цьому більш докладно". Аби збути справу з рук.

Яка ж моторошна річ — та "академічна" заява!.. вона вказує, що літературознавча "радянська наука" в Академії Наук в УРСР протиставлена важливим фактам з історії українського письменства і, як також "радянська преса", змеженіла вкрай.

Її зобов'язали скласти бронзову личину з мітів — для закриття справжнього образу поета, що в апогеї свого творчого піднесення змалював, як найвищий подвиг на землі, терпіння і мучеництво в ім'я Христа.

Тепер пригляньмося до поеми "Марія"; написана в кінці 1859 року, теж на вершині Шевченкового генія, вона, як і "Неофіти", належить до його шедеврів.

Чи тут є "пропагування" атеїзму, згідно з заявою Академії Наук?

Передусім треба означити, що оповідаючи про життя і самопожертву Марії, поет вибрав погляд, якого дотримуються виразники декотрих течій т. зв. реформованого християнства: шануючи святість Богоматері, заперечують догмат непорочного зачаття, прийнятий католицькою Церквою і Церквою православною. III Вселенський собор Ефеський назвав Марію Пріснодівою і так славлять співи в Божій Службі.

Шевченко мав глибоку відразу до мертвотних явищ, спричинених частиною діячів офіційного російського православ'я, в ієрархії якого бачив скорупованість. Про тих попереджено ще в "Апокаліпсисі" найсуворішими словами; наприклад, "і Ангелові (вісникові, тут — єпископові) Сардій-ської церкви напиши: так говорить Той, хто має сім духів Божих і сім зірок: знаю твої діла; ти носиш ім'я, ніби живий, але ти мертвий". І потім: "і Ангелові Лаодікійської церкви напиши... ти говориш: я багатий, розбагатів і ні в чому не маю потреби; а не знаєш, що ти нещасний і жалкий, і злидений і сліпий і голий. Раджу тобі купити в Мене золото, огнем очищене, щоб збагатитися, і білу одежу, щоб одягнутися..."

Шевченко дуже добре знав Євангеліє, і бачачи те, проти чого попереджувано, — бичував вчинки декотрих серед кліру, які не послухалися пророцтва. І він вважав: потрібне очищення, подібне до того, що проголосив Іван Гус, вибраний в герої поеми "Єретик".

Це переконання ніскільки не зменшувало побожності! Шевченка-християнина. Він з невиразним благоговінням звертався до Богоматері і славив її пресвітлу святість. І в поемі "Марія" звернення його звучить як дивний псалом до Цариці неба, до якої схиляється в молитовному поклоні, виспівуючи своє серце — всі жалі і скорбі.

Все упованіє моє

На Тебе, мій пресвітлий раю,

На милосердіє Твоє,

Все упованіє моє На Тебе, Мати, возлагаю. Свята сила всіх святих! Пренепорочная, благая! Молюся, плачу і ридаю: Воззри, пречистая на їх, Отих окрадених, сліпих Невольників. Подай їм силу Твого мученика Сина, Щоб хресткайдани донесли До самого, самого краю. Достойно пстоя! благаю! Царице неба і землі!

Звеличення Богоматері духовною красою і уклінною шаною приєднується до найкращих сторінок релігійної поезії на Заході.

О світе наш незаходимий! О Ти, пречистая в женах! Благоуханний сельний крине! І сталося дивним чином, що Шевченко в сюжеті поеми відбивши реформаційний погляд, сам же — в особистих віршах, від себе — оспівав Богородицю Пріснодіву, пречисту і пренепорочну: як славлять католицька і православна Церква. Він боготворить Христа як Спасителя світу, як Месію, як "живого істинного Бога", — всі ці означення дано в поемі; і сказано, що Спаситель вчив: Як в світі жить, людей любить, За правду стать! за правду згинуть! Марія, слухаючи повчення Сина, мала радість неізреченну —

Самого Бога на землі Вона вже зріла. Після того, як Ісус Христос та Іоан Хреститель "путем терновим" розійшлися, — обидва здійснили найвищу самопожертву.

Учні, втративши Наставника, настрахані грізною карою смерті, занепали духом; тоді Марія їх скликала і підбадьорила.

І Ти великая в женах! І їх уніє і страх Розвіяла, мов ту половину, Своїм святим огненным словом! Ти дух святий свій пронесла В їх душі вбогії!

В поемі "Марія", віршами ясними, як сонце, прославлена Богоматір, що через Неї світло слова Божого поширилося на всі кінці землі — між всіма народами. Це ж є і подвиг значення якого поет "пропагує", супроти всякого безвірництва. Він відновлює культ Богоматері Покрови, що його ісповідували запорозькі братчики. Тому і в вірші "Ір-жавець" — звернення до її милости в позовах із царем і спів про її заступництва за січовиків:

Мордувались сіромахи, Плакали, і з ними Заплакала Матер Божа Сльозами святими. Заплакала милосерда, Неначе за Сином. І Бог зглянувсь на ті сльози. Пречистії сльози!

Побив Петра, побив ката

На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам Вона й досі плаче

Та за козаками. В світлі Шевченкової поеми, автори "академічних" заяв негаразд виглядають, а ще гірше — їхні начальники, про яких було в поета грозове передчуття:

О муко! О тяжкая душі печаль! Не вас мені, сердешних, жаль, Сліпі і малії душою,
А тих, що бачать над собою Сокиру, молот і кують Кайдани новії.

*

... Правда Божа Встає вже, встала на землі. Щоб фараони стереглись.

І зовсім по-сучасному зучать рядки з візією смер-ти страшного мучителя:

Царя вже Ірода не стало. Чогось увечорі наївсь, Та так наївся, що й опрігсь, —
Такее то мені сказали.

Між іншим, додано і про "вчителів" (хоч тоді ще не було Академії Наук УРСР) — про тих, які противляться правді:

Без правди горе! — Горе вам...

Чи не тому вирішили, що "у пляні нашого завдання" і т. д., треба скоріш відшарпнутись на сторону.

Тут є глибока причина. Вже вичерпано суто комуністичні авторитети при совітчині, передусім авторитети "клясиків марксизму", багатокнижництво яких виявилось в ході "соцбудівництва" мертвою мудрістю, нецікавою і непереконливою для живого життя. І режим присусідився до календаря національного з його надійними клясиками. Замість марксистського "прометеїзму", що перестав захоплювати маси, почали припрягати національну героїку з історії царської Росії і, почасти, з минувшини народів підкорених. Надодачу до пригаслого і прив'ялого ідеологічного патосу, браного від первоосновників і продовжувачів комінтерщини, стали привертати впливи з творчої сфери великих діячів літератури і мистецтва: щоб осінити сіризу "соцбудівництва", духовно озлиденілого вкрай.

Ця т. м. "контрактація" авторитету класиків національних для звеличення невдалого експерименту відбувається в найбільшому, хоч 1 штучному, навіть гвалтовному пристроюванні творчих велетнів — до стану речей в ССРСР.

Довго борсалися навколо постаті Шевченка; приміряли різні викройки, підшиваючи його світогляд до совітчини, і все — марно. А мусіли знайти вихід, бо пошана до імени Шевченка серед народу безмежна: мати його проти себе, означало для партії ідеологічну поразку. Коли ж побачили, що справа з приточуванням безнадійна, пішли на прямі підробки, і виставили світогляд поета в совітопо-дібній ортодоксальності, потрібній для пропаґан-дивного вжитку.

Перетворено побожного клясика в атеїста і пояснено метаморфозу зачіпками з окремих висловів. Але вони в "Кобзарі" становлять тільки епізодичні елементи світогляду: не виражають його ества і духовного складу, характеру і системи. Хвилинами виявляють найбурхливіший, до станів відчаю, почуттєвий драматизм творчості, а часом крайній розпач перед несвітськими кривдами, який, відбившись в несамовитих протиставах образної мови, скоро ж і проходить

Здається, серце Шевченкове вподібнювалося до вулканної гори, коли вона руйнує себе в огненних вибухах, закриваючи попелом небо і сонце, розкидаючи гаряче каміння і спливаючи полум'яною кров'ю, мов від нестерпної муки на глибині. Пройде вибух, — знов над вершиною відкриється сонце в чистому небі. Так серце поетове терпіло горе; і ті люди, що судять з окремих розпечених каменів, під час розпачу кинутих до блакиті небесної, ліпше б мовчали.

В стані обурення і зневіри, з болями сердечними і розсердженістю, навіть з приступами нестямного гніву, він кинув декілька пекучих віршових рядків докору і винування, в стилі богоборства, що ширилося тоді в романтичній літературі. Її мотиви заперечення підносив творчий Захід, маючи на чолі Байрона і декотрих "бурхливих геніїв" новішого покоління.

"Кобзар" містить в кількох місцях зовсім короткі віршові вислови з закидами — відбитками не світогляду, а раптових збурень душевних, що швидко минають і змінюються МОЛИТОВНІСТЮ, постійною і глибинною для Шевченкового серця. Іноді поет вживає назву "ідоли" і, — також у множині і мало-значності, — "боги": завжди для означення вигаданих людьми кумирів, при яких лукаві люди коять зло і обман, так само, як вони, "вовки в овечій шкірі", часом прикриваються також ім'ям істинного Бога, — коли коять лихо.

Їхньому криводумству протиставлена, численними і найрішучішими віршами "Кобзаря", як творчої цілості, віра в єдиного Бога Вседержителя, — то була віра всього життя Шевченкового.

Вона просвітлила творчість: в світоглядovому складі її, в повноті духовного значення і краси, з якими вірші захоплюють кожне немертве серце і покращують його. Тільки навмисні сліпці не можуть побачити поетової побожності, справжньої і щирої, в цілому "Кобзарі" і зокрема в творах з візією Царства Божого, що єднає небо і землю, відроджуючи людей з пропащого побуту і освячуючи їх. До таких належить "недомучений варнак": Дивлюся,

Мов на небі висить

Святий Київ наш великий.

Святим дивом сяють

Храми Божі, ніби з самим

Богом розмовляють. Дивлюся я, а сам млію. Тихо задзвонили У Києві мов на небі...

О Боже мій милий!

Який дивний Ти. Я плакав, До полудня плакав. Так мені любо стало:

1 малого знаку Нудьги тії не осталося, Мов переродився ... Подивився кругом себе

І, перехрестившись, Пішов собі тихо в Київ Святим помолитись...

Поезія цих рядків гарна і повна сердечности, ніби вірші Вольфрама фон Ешенбаха та інших майстрів, що славили священний Монсальват.

Питання про релігійність чи атеїзм Шевченка — це питання про світогляд одного з найбільших ліриків світової літератури. Для науки об'єктивної воно, в його першорядній значності, виступає з повною вагою всіх його сторін; з окремими прикметами і явищами, що деколи одні одним суперечать.

Так висвітлюють спадщину інших великих поетів на Сході й Заході, іноді в цілих бібліотеках, складених з досліджень про один твір.

Але теперішнє радянське літературознавство наперед приносить настанову від партійного кола, згідно з якою світогляд поета мусить бути при одній "генеральній лінії". Така настанова призводить до курйозів або до схолястики, зовеш далекої від наукового дослідження.

Бож тут, при розборі світоглядних поезій Шевченка, треба весь час мати перед очима ту особливість релігійного життя людей, що вони не йдуть прямою дорогою через площу, але наче сходять на верхів'я гір, до духовного сонця, між всіма туманами і грозовими хмарами: стежкою тісною і нерівною — край безодень. Підносяться і зриваються, терплять болючі падіння, мучаться сумнівом і зневірою, іноді навіть відступністю, після якої настають гіркі, з кривавими сльозами, каяття і спокути. Весь час — обротьба духовна: гостра, пекуча, з терпіннями і зусиллями душі в страждених відчуттях.

Так було навіть з декотрими великими праведниками в минулому — на їх гірській стежці, де тільки через подолання всякого сумніву і страху підносилися до стану очищення власного серця від гріховної тьми.

Часто буває так з надзвичайно чутливою і віруючою людиною в мистецтві, коли, як Шевченко, серед виняткових обставин доведена до розпачу всіма нещастями, і то не стільки своїми, скільки — ближніх своїх, впадає в зневіру, навіть з образою для Творця: в висловах духовного самознищення, після чого каяття з найбільшою гіркотою загладжує наслідки тимчасового відвороту. Так терпів і Шевченко.

Але його твори: "Єретик", "Молитва", "Подража-ніє Іезекіїлю", "Осії. Глава XIV", "Во Іудеї во дні они", "Така, як ти, колись лілея", "Подражаніє 11 псалму", "Ісая. Глава 35", "Лічу в неволі дні і ночі", і десятки, десятки крім них, сповнені чистим християнським духом. Весь "Кобзар" пройнятий ним, як небагато інших творів світової поезії, скажім, поема Данте чи Мільтона, чи вірші, що складали мудрі християнські лірики: Франціск із Ассізі, Сковорода, Хуан де ля Крус, Якопо да Тодді та інші.

Майже на кожній сторінці "Кобзаря" читаємо такі вислови поета-християнина: "Будем жить, людей любить, святого Господа хвалить"; "Боже милий! Як хочеться жити і любити Твою правду"; "я тихо Богу помолюся"; "Слава Тобі, Христе Боже!"

Шевченко писав, як про закінчення життя, про можливість славити Бога. Весь довколишній світ — книга похвали.

І місяць з зорями сіяв, 1 соловейко на калині То затихав, то щебетав, Святого Бога

вихваляв; І все то, все то в Україні !.. *

Молюся! Господи, молюсь! Тебе хвалить не перестану! Найлюбіша хвилина життя поетового: коли можна в мирі душевному говорити до Бога.

За сонцем хмаронька пливе, Червоні поли розстилає І соїще спатоньки зове У синє море: покриває

Рожевою пеленою, Мов малу дитину. Очам любо. Годиночку, Малую годину Ніби серце одпочине, З Богом заговорить ...

Шевченко заповідав нащадкам віру в Бога як найкоштовніший скарб життя, про який нагадується постійно в цілому "Кобзарі"; заповідав, знаючи, що від віри живої — спасіння: в цьому житті і той-бічному.

Ми віруєм Твоїй силі

І духу живому.

Встане правда! встане воля!

І Тобі одному

Поклоняться всі язики

Вовіки і віки.

Злагодивши шкільний Буквар, Шевченко сам написав до нього повчання про віру Христову і подав разом з молитвами. Читаємо:

"Ширилось і ширилось святее слово Христове, на опоганеній землі. Огнем і кров'ю людською очистилося, яко злато в горнилі, тее святее Божеє слово, але своїм святим тихим, ясным світом, тоді ж осліпило очі людей поганих; найшлись лжеучителі і лжепророки. Тоді, 315 року по воплощеніі сина Божія, в городі Нікеї зібрались пресвітери і єпископи, ревнителі святої Христової заповіді, і одностайне, однодушне написали Християнам символ віри".

"Беззаконіє і неправда вкрались знову в душу людську, і Правдоучителі сховалися в дебри і вертепи; побудували собі скити, келії, і святії монастирі; і в своєму святому пристанищі молилися Богу; і іноді подавали святее правди слово беззаконним темним людям. Тоді, коло 372 року, в тихій своїй келії, озвався за слово Христове Едеський диякон Єфрем Сірін, і повчав людей і в Церкві і на улиці, яко заповідь Христову передав нам свою святую молитву".

Ці слова Шевченко написав незадовго до смерті, в кінці 1860 року, і вони мають значення його духовного заповіту для всіх молодих поколінь в Україні.

Отже, комуністи через Академію Наук і видавництва в Києві і всьому СРСР вчинили вражаючий фальш супроти "Кобзаря", розповсюдивши силу друків про нього, ніби про твір поета-безвір-ника.

Треба визволяти Шевченка з каторжної омани; розбивати бронзові накладки-міти, з яких зложено підмінну личину.

Ось — міт про Шевченка як поклінного школяра в "революційних демократів", Добролюбова і Чернишевського.

З численних прикладів візьмем характерний, видання Академії Наук СРСР: "Общественно-политические и философские взгляды Т. Г. Шенченко"; друковано в

Москві 1954 року. Тут скрізь означення про поета: "солідаризуючись із Чернишевським і вторячи йому"; "як Белінський, Чернишевський, Добролюбов, він (себто Шевченко)..."; для Шевченка від Чернишевського — "надхненна сила"; "ве личезний вплив", "теоретична зброя"; дружба з ним "помогла піднятися"; Шевченко "перетворює в життя" його "формулу", і т. п. Словом, наш Шевченко тільки слідоступ за плечима росіян — Добролюбова й Чернишевського. Чи ж так воно насправді?

Ану пригляньмося до бронзової вигадки! Коли народився Добролюбов? — 1836 року; а коли в світ вийшов "Кобзар" Тараса Шевченка? — 1840 року; і коли закінчена поема Шевченка "Гайдамаки", в якій цілком виразилися його погляди і на минувшину і на сучасність України? — 1841 року.

Скільки віку тоді було Добролюбову? — 4 чи 5 років; пішки ходив під стіл, на якому лежав "Кобзар" Тараса Шевченка.

Коли народився Чернишевський? — 1828 року. Скільки віку було йому, коли вийшов "Кобзар"? — 12 років; школярем сидів біля стола, на якому лежав Шевченків "Кобзар".

В 1845 році з'являються твори Шевченка, в яких всьому світові видно цілком зформований світогляд з концепцією філософською, історіософічною, мистецькою, соціальною, релігійною: "Великий льох", "Іван Гус", "Кавказ", "І мертвим, і живим, і ненарожденним", "Заповіт", "Псалми", "Холодний яр", "Наймичка", "Сліпий" та інші.

Скільки років було Добролюбову? — 9 років: міг читати ті твори, водячи пальцем і не розуміючи. Скільки років було тоді Чернишевському? — 17 років: міг читати і частинно, трішечки розуміти концептивну сторону.

В 1847 році Шевченка заарештовано, суджено і вислано. Через десятиліття, в 1857 році, приходить наказ про звільнення. Наступного року, як записав Шевченко, "громоносний локомотив", зупинився в Петербурзі.

Чи поезія Шевченка в цей час співзвучна світоглядові затятого атеїста і противника християнства — Чернишевського?

Ні, якраз діаметрально протилежна! — про що й свідчать такі вершинні твори світової християнської поезії в XIX столітті, як "Неофіти", "Марія", "Еретик" та інші.

А потім? Теж — протилежна.

Читаймо "Молитву" Шевченка (1860 року), про яку Академія Наук УРСР проголосила, що там поет "пропагує атеїзм".

Там благання до Бога: подати тільки "любов, сердечний рай", всім "братолюбіє" послати, щоб ми "любили правду на землі". Шевченко навіть поправляє вірші, видаляючи з наступних варіантів почуття ненависти.

Треба тільки спинити зло і його творців, але не мстити з ненавистю і жорстокістю: це цілковита протилежність до ненависницької пропаганди "революційних демократів".

Бо Шевченко знав силу, безмежно більшу за всяку ненависть і помсту, чого Чернишевський, духово самоаасліплений і самонадіяний безвірник, хоч один з найвизначніших інтелектуалів свого століття і великий борець проти царщини, бачити не міг і через те зостався "величиною" переважно в російському революційно-

атеїстичному мисленні. В той час, як Шевченко — постать всесвітня: в духовному розвитку християнського ЛЮДСТВА він — геніальний речник і поет.

Міт про "школярство" Шевченка в російських безвірників розвіється сам.

Була докорінна різниця і в поглядах на революційну боротьбу, приблизно — така, як між со-ветським і американським ставленням до переможених німців: 1945 року.

Американці повели на суд головних німецьких "творців зла"; суд покарав їх; а решту, тільки виконавців, відпущено, хай денацифікуються в німецьких закладах.

Совітчики ж тоді залили кров'ю Східню Німеччину, хапаючи і вбиваючи без числа, винних і невинних, тільки з ненависти. Масові гвалтування жінок, грабунки, насильства, мучення, морди заповнювали життя. Навіть була вимога з Москви до альянтів: вистріляти все вище офіцерство Німеччини; але альянти не згодились.

Приблизно так різняться погляди Шевченка і Чернишевського з його послідовниками. Поет кликав тільки до того, щоб головних "творців зла", "царів-кривавих шинкарів", покарати, "без всякого лихого лиха", нехай осудять їх "немудрі" і "до ката поведуть". Обвинуватить народ і він повинен в час тріумфу виявити, на думку Шевченка, найвищу велич моральної перемоги: простити! Досить стримати зло і очистити світ від нього. Кара має відбутися враз, без проповіді злоби, ненависництва, озвіріння. Тоді негайно втишити життя; знайти мир; згасити всяку ненависть у громаді, мов добрій сім'ї: між дітьми Божими, між братами, — спинити соціальну ворожнечу, що її планували і сіяли систематично, з теоретичними підставами, Черни-шевський і потім його приклонники, ленінці.

Роблять помилку і спотворюють історичну правду — ті, що догуляють ім'я Шевченка-мислителя до Чернишевського і Добролюбова, властиво, опонентів поета, які дечому навчилися від нього, але в найглибшому були нездібні збагнути його світогляд.

"МОСКАЛІЗМ" — ЯК ПЕРШИЙ ВОРОГ

Особистий досвід Шевченка з московітством був дуже сумний.

Якщо завжди існує суперечність між щоденністю і мріями, то вона в Шевченка помножена багатократно; бо наскільки людяні його мрії, настільки озвірілий деспотизм московщини зустрічався навкруги.

Що для Шевченка згадана суперечність була причиною душевних драм, немає сумніву! — весь "Кобзар" свідчить; та мабуть він і виник почасти з тієї причини. Він і складається, в найдужчих пророчих мотивах, з виспіву омріяної дійсності і з гірого осуду дійсності існуючої. Не могло бути інакше в такого надхненного поета, як Шевченко, коли це взагалі — закономірно для всякої піднесеної творчості в ділянках духовної культури. Читаємо визначення в мислителя і поета В. Соловйова:

"Дійсність, дана в життєвому досвіді, безперечно, перебуває в глибокому протиріччі з тим ідеалом життя, який відкривається в вірі, філософському умозрінні і творчому надхненні".

Свій ідеал життя Шевченко в "Кобзарі" виспівав повно; на завінчання, незадовго до смерті, означив весь однією строфою:

І на оновленій землі Врага не буде, супостата, А буде син, і буде мати, І будуть

люди на землі.

Для всіх народів і племен, без винятку, і на всі віки землі — цей ідеал. А що становило дійсність?

Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть Княжат недорослих; а он розпинають Вдову за подушне, а сина кують, Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! в військо оддають! Бо його, бач, трохи! а онде під тинем Опухла дитина голоднее мре, А мати пшеницю на панщині жне...

Причину страшного становища в Україні поет бачив і знав і чудово означив назавжди: ... Москалі і світ Божий В путо закували!

Москалики що заздріли, То все очухрали. В поемі "Сліпий" наведено повідання братчиків-січовиків:

І розказують і плачуть,

Як Січ руйнували,

Як москалі сребро, злато

І свічі забрали У Покрови.

Як цариця по Києву

З Нечосом ходила І Межигірського Спаса Вночі запалила.

І по Дніпру у золотій

Галері гуляла,

На пожар той поглядала, Нишком усміхалась. І як степи запорозькі Німоті ділила.

Та бахурам і байстрюкам Люд закріпостила.

Пекелля від влади північних самодержців розкривається в поемі "Сон" (1844 р.):

Це той первый, що розпинав

Нашу Україну,

А вторая доконала

Вдову сиротину.

Кати! кати! людодіди!

Наїлись обоє,

Накралися...

*

На страшному на судищі Ми Бога закриєм Од очей твоїх неситих. Ти нас з України

Загнав, голих і голодних,

У сніг на чужину

Та й порізав, а з шкур наших

Собі багряницю

Пошив жилами твердими. Ідеологію імперщини в Росії поет називав "московською блекотою" і остерігав, що кожного, хто "на квиток повірив москалеві", дожидає лихий обман. Зостається додати: квиток сьогодні скроєно червоний і вибито наголовок партії. Поет прозрінням пророчим розглядів головні прикметності, що ними визначилося тепер московство на весь круго-світ — мучити, кого полонило, вдираючися в саму душу.

Щоб та печаль Не перлася, як той москаль, В самотню душу. Лютий злодій
Впирається-таки, та й годі.

Згадано також і найбрудніше в світі психічне болото на дні московства:

Саул прочумався, та й ну,

Як той москаль, у батька, в матір

Свою ріденьку волохату

І вздовж і впоперек... Москалі в "Кобзарі" Шевченка — зайди, що не тільки обчухрюють і неволять, знечешують і розпинають, але на додачу домагаються душевної залежності жертв, крім платневої, — як також підпадання, ніби перед вищістю.

Нам тільки сакля очі коле: Чого вона стоїть у вас,

Не нами дана; чом ми вам Чурек же ваш та вам не кинем, Як тій собаці! чом ви нам
Платить за сонце не повинні !..

Слід пам'ятати також нагадки визначного російського історика: буйністю і розгнuzданістю, яка приєднується до російських справ, навіть найку-льтурніших, не треба козиряти як знаменитою прикметою національної вдачі. Бо ця прикмета виявлялася в Європі декілька століть тому, зокрема в часи ренесансу, так нестримно, що серед рідних берез і не снилось. Вона — віджиток дикости, здебільшого переборений на Заході системами виховання.

Комуністи вирішили перескочити через них; і продовжує кипіти дичизн", як сто років тому, в часи Достоевського, що зауважив про неї:

"Ми любителі просвічення і Шіллера, і в той же час ми бушуємо по трактирах і виринаємо у п'яничок, одногорільчанців наших, бородьонки".

Ще ніколи дичизна так не процвітала, як при совітчині, не тільки в повсюдному хапунстві, що, наприклад, в судовій справі про одного керівника відзначилося так: "він грів руки на холодільниках", — але і в самому способі державного урядування — згори до низу! Брутальність і хамщина стали невід'ємними властивостями режиму, завершуючися в терористичному апараті з його "корифеями" злочинності: Ягодою, Єжовим, Берією та прочими.

То ж і єсть москалізм, який був Шевченкові вкрай осоружний і проти якого поет вів війну протягом життя.

Але якраз — без ворожнечі до всіх росіян, до на-родности і осіб, що втілюють високі прикмети її. Таких він багато бачив: серед учнів Академії, літераторів, учених, громадських діячів, солдатів, — з ними знаходив одностунність і ділив серце. Рідко при особистих спілкуваннях, можна стрінати таку сердечність в дружбі і відкритість найширшого почування, братерськість — до самопожертви в вирученні з біди, — які виявляються між добрими людьми серед народу російського; хоч не тільки його одного. Справді, в його простих людей, не отруєних і духовно не покалічених імперщиною, є на серці риса Божого народу. Доброзичлива вдача їх приріднює собі зміст вселюдського єднання. Коли режим не врізається з силами страхання і гвалту, а самі особи не чіпляються в імперську згорді-лість, вони зберігають справжню душевну велич.

Шевченко знав ті прикмети. Ніде немає в нього зневаги до росіян як народности,

навіть коли він протиставляється їй.

Постійний читач пророків, він також знав, що бажати загибелі або зла цілому народові, це — гріх.

Коли пророк Йона сподівався знищення Ніневії, міста провинного страшними злочинами, і не хотів проповідувати йому покаяння і порятунку, то був покараний в'язничністю в череві кита. А потім, бачачи, як пропала рослина, під тінню якої знайшов був спочинок, Йона "дуже огірчився, навіть до смерти".

І почув тоді докори Божі:

"Ти шкодуєш про рослину, над якою ти не трудився і якої не ростив, котра в одну ніч виросла і в одну ніч пропала;

Чи ж мені не пожаліти Ніневії, города великого, в якому понад сто двадцять тисяч людей, що не вміють відрізнити правої руки від лівої? ..." (Йона 4: 10-11).

Можливістю загибелі, за гріх створення кумирів і за безчестя, грозив Шевченко своїй власній вітчизні, ніби хто з біблійних пророків, що їх свій народ каменував: "Погибнеш, згинеш, Україно, не стане знаку на землі". Але окрему погрозу для сусідніх країн він заставив на обов'язку їхніх власних поетів.

Не було в Шевченка шовінізму, коли картав мос-кальство, бо вважав це тільки однією і найпога-нішою стороною російського життя.

В нас мова — про різні речі: про москалізм як прокляття Росії, і про народність росіян, як велику гілку, що виплекана волею Творця і процвіла чудовим вицвітом, насамперед в щирому християнстві селян і подвижників по численних скитах Півночі.

Розрізнення в подібному змісті виконав індус, поет і мислитель — Рабіндрант Таґор, в книжці "Націоналізм".

Він виявив, що небезпека настигла людство тоді, коли "організація політики і торгівлі, звана Нацією, стала всемогутньою за рахунок гармонійного розвитку вищих життєвих сформ".

Що ж діється, раз суспільство обернуто тільки в

"організовану силу", скажім, партію тоталітарників чи імперську бюрократію?

З'являються гнобителі, в яких, — за виразом Р. Таґора, — немає "навіть найменшого натяку на якенебудь людське почуття, абож воно виразиться такою нікчемною мірою, що не поведе за собою жодних наслідків".

В декотрих країнах ті особи робляться керівниками нації, і вона, становлячи "організований егоїзм цілого народу", втілює в собі "найнелюдяніші і най-некультурніші елементи", — як ми бачили, однаково, чи в машинерії білого імперства чи червоного; починаючи від царя, як і від вождя, наниз: аж до ташінепущателя.

"Я ціню, — писав Р. Таґор, — і люблю англійців, як людей. Вони дали світові багато мужів великого серця, — великих теоретиків і практиків. Вони дали велику літературу. Я знаю, що вони люблять справедливість і свободу, і ненавидять лжу. Вони чисті в своїх помислах, прямодушні, вірні в дружбі, чесні і надійні в своїх вчинках. З особистого спілкування з багатьма їхніми вченими і літераторами я виніс захоплену пошану не тільки до глибини їх думки і до образної сили їх мови, але і до їх шляхетної

гуманности... Ми так виразно відчуваєм велич цього народу, як відчуваєм сонце. Як Нація ж — це для нас густий задушливий туман, що застилає саме сонце" (підкреслюєм, В. Б.).

Можливо: бритієць із дорогоцінними прикметами, переліченими тут, ображувався, чуючи від індусів, ніби він належить до туману, що відбирає світло життя.

Але на стороні індусів була правда їхнього нещастя. Воно по другій світовій війні, дякуючи державній мудрості англійців, розвіялося; індуси вільною державою будують долю.

Цієї мудрости забракло нації росіян: в ній червоний москалізм як характер "найнелюдяніших і най-некультурніших елементів" розрісся всебічним мороком через систему мордування народів, духовного, як і фізичного, цілком відділючи їх від сонця.

Що творчий геній росіян приніс, передусім через Москву і Петербург, першорядний пай, рівний англійському, в скарбницю вартостей культури, — це загальновідомо. На жаль, їх москалізм зруйнував їх власну творчу ниву, її красу і силу, що дивувала світ. Тепер немає живих решток мистецьких ні від "золотого періоду" російського письменства, ні від срібного, себто доби великих символістів. Здебільшого, сіріють вищі і нижчі будівлі глиняної доби, прикрашені нагородними грамотами.

Про румовища в Україні казати нічого: мов після Чінгіс-хана, який своїм князям наказував так летіти верхи, щоб вони собою з розгону пробивали скелі.

Але одну скелю парткнязьки самі поставили: високу і сколисту, а зверху постать Кобзаря, та ще яка! руки відтягнуті назад: так зв'язували колючим дротом перед розстрілами — селян, що їх тисячами покладено в гуртові могили біля Вінниці.

Знімок урочистости вміщено в часописі "Радянська Україна", 29 травня 1961 року, і що за диво! — при основі скелі стоїть розпорядник моторошної Вінниці, який на всю Україну набив тяжкі кайдани, а духовну постать Кобзаря замкнув за ідеологічні ґрати. Стоїть головний москаль, завідувач кайданів, коло скелі і вовчо всміхається, слухаючи, як співають: "кайдани порвіте!" — мовляв, "пой, птічка, пой..."

Мара! Колись батькові Тарасові подібне верзлося, як уночі йшов понад річкою, — то він:

Схаменувся, осінивсь Святим хрестом і тричі плюнув ...

Це щось страшніше за всі сцени Шекспіра: скелею з образом Кобзаря придавили віко на домовині, в якій замкнуто душу цілого народу, — і пра-зньмкують, ніби на іменинах!

Треба жаліти, що вождь КППРС, замісто піти слідами скромного героя з Пушкінового віршу "Царь Нікіта", розгордивсь безмірно і втілив собою весь москалізм перед очима людства.

Це — традиційний москалізм, що його характеристику викарбував письменник К. Паустовський в 1956 році, говорячи про "дроздових" з роману В. Дудінцева, себто, керівних партбюрократів Москви і її підручної машинерії: вони "звикли дивитися на народ, як на гній, вони були виховані і заохочувані в найнижчих інстинктах".

Нав'язування неправди становить одну з най-прикметніших ознак москалізму.

Прикладів повен СРСР. Згадаєм: коли 500 українських дівчат, ні в чому не повинних, вислано в концлагер в Кінг'їр, і там, з наказу "вождя" КПРС, всіх роздавлено танками, — то про це заборонили в червоній пресі згадувати хоч би одним словом. Хотять убити і пам'ять мучениць.

І одночасно — великий крик про конголійського коиунофіла, який розпалив міжплемінну ворожнечу разом з політичною, в наслідок чого багато сотень жінок і дітей згинуло від стріл і ножів, і який сам в тому розбурханому братовбивстві згинув від конголійців, ворожих його власному племені.

Тоді через часописи вереском почали настроювати навіть дітей в Україні і всьому СРСР... для чого? — глядіть, може ,на усправедливлення пам'яті 500 українських дівчат, роздавлених танками? О, ні! про них ні слова.

Вереск — про конголійця; преса в СРСР публікувала, наприклад, лист семилітнього хлопця, який заявляє, що любив конголійця і хоче "щоб убивць покарали".

Чого так далеко, аж в Африку, ходити за подіями для вияву священного почуття справедливості? — розкажіть всім про невітську смерть півтисячі дівчат ,цвіту України, під крицевими гусеницями танків, що повертаючись трошили їхні кості.

Там земля, хоч поснована колючим дротом, кричить і довіку волатиме про лютість комуністів Москви: земля, напоєна дівочою крог'ю — з сердець, що горіли любов'ю до України і жити хотіли, радіти на світ білий.

Убито їх і їхню пам'ять від того світу відгороджено стіною мертвого мовчання.

Це і є москалізм, що був безмежно огидний Шевченкові і викликає однакове почуття також сьогодні: він становить справжню природу комунізму в Росії, його "душу".

Нам скажуть: "винен комунізм, а не москалізм! — це різні речі". Дійсно, різні. Але треба також відрізнати комунізм як ідеологію, як книжну теорію, з одного боку, а з другого — людські сили, що, прийнявши його в психіку, здійснюють його відповідно до цієї останньої. Речі тут надзвичайно різні! Взагалі комунізм, як визначив один з першорядних клясиків російської літератури, виглядає красно тільки на папері — в теорії; коли ж доходить справа до здійснення, з'являється "морок" і "жах".

Однак, степені цього мороку неоднакові, в залежності від оточення, в якому його будують.

Наприклад, диктатура комуністів існує, крім Росії, також в Югославії, де теж будують соціалізм, як "першу фазу комунізму", але в значно т. м. "чистішому", ніж в СРСР, складі, з погляду теорії Маркса. Бо нема такої, як в СРСР суто клясової, суто "буржуазно"-*системної нерівності в несамовитих крайнощах, разючіших, ніж в кожній капіталістичній країні Заходу. Між верхівкою партії, політичної поліції, уряду, в царських палацах і фантастичних розкошах, а супроти того — вже найгір-кішими злиднями колгоспного населення, під безперервною розправою і концтабірністю, гіршою, ніж рабство древнього Єгипту, існує незмірима безодня. Такі величезні полярно-клясові різниці, що складають основу соціального строю СРСР, відсутні в Югославії.

Крім того, в Югославії нема абсолютного самодержавства сталінщини, як модернізованого азійського деспотизму, що в СРСР завершився в "культі особи" і, після смерті партійного царя, фактично зберігся для його спадкоємців.

Отже, і в Югославії — комунізм, навіть значно "чистішої" соціальної "проби", ніж в СРСР.

Але терор стократно менший! Без масового рабства концтабірників, як системи.

Ось — недавній і надзвичайно яскравий приклад: Мілован Джілас, член компартії, автор разючої книги "Нова кляса" — про експлуататорську клясу комуністичного строю, за свій сміливий виступ поплатився тільки декількома роками в'язниці і тепер випущений на волю.

Кара невелика, порівнюючи з тим, що Бухарін, Гринько, Риков, Зінов'єв та сотні і тисячі опозиціонерів в СРСР, книжки і промови яких не містили тисячної пайки потрясаючого антикомуністичного відкриття Джіласа, — всі підряд вистріляні після середньовічних тортур.

Отже, існує величезна різниця між комунізмом серед росіян і серед сербів, визначена прикметами національної вдачі.

Її видно і в національній політиці: для хорватів, які складають в Югославії національну частину, ніби українці в СРСР, не запроваджено з Београду, столиці сербів, такого масового голоду, як для українців у 1933 році з Москви — столиці росіян.

Різниця колосальна! Бо комунізм Югославії, хоч становить тоталітарний стрій, однак виключає таку дикунсько-хижацьку стихію, як москалізм. В сербів є свої, поруч з героїчними, тіневі сторони характеру, як і в кожної нації, але нема відповідни-

ка до демонаїякальності москалізму] який хитрі терористи з Москви хотіли їм нав'язати.

Що москалізм росіян є головний чинник, який викликав ожебрачення і кріпаччину нашого населення, видно з безлічі фактів. Відгуку їх повно навіть в самих радянських часописах. Кольорит-ний приклад наводить російська газета "Правда України", друкована, звичайно, не для персів, приїжджих до Дніпра. Подаємо переклад:

"Якщо кому траплялося вперше переступити поріг фешенебельного житла товариша А ..., той бо-язнів від здивування і майже з язичеським страхом і зляканістю оглядав гобелени, золото, хутра, картини, бархат, дорогі стильні меблі і грандіозні східні килими. На великому столі яскрів кришталь ... Вельмикрасні тарелі ледве витримували вагу розкішних страв. "Ей, чоловік, сьомгу з гарніром і коньяку по пляшці! Все можу!" хвастався господар. За один тільки рік він поклав собі в кишеню сотні тисяч карбованців, якщо не мільйони. І це — комуніст, директор лікерно-горілчаного заводу на Україні".

Потім додано, що цей крез "начорно" постачав, чого треба, "емсокопостаелеимл" особам, себто вже верхівці режиму і партії, яка, очевидна річ, розкошує ще більше. На ключових позиціях "високопо-ставлености" в Україні сидять переважно ті, що приїхали з півночі і, князюючи, тішать себе російським часописом, в той час, як на терені Росії і всього СРСР, поза межами України, для мільйонів висланих чи витиснутих українців, не

виходить ні один часопис їх рідною мовою.

Північні парт-князьки в Україні здобули собі зверхрозкіш насамперед за рахунок наших колгоспників, які дістають тільки двадцятий дрібок від вартости своєї праці, — в нормі експлуатації староримських рабів.

Це становище було в Україні за часів Шевченка, воно змальоване навіки в "Кобзарі" і пояснене дійсною причиною: москалізмом.

Через весь "Кобзар", від початку до закінчення, проходить суворий мотив — картання москальства, як сили, що занастила народ України та інших земель імперії: "убогих киргизів", фінів, молдаван, черкесів тощо. Для самих росіян, які теж терплять гніт і розор від свого москальства, коли вбилося в міжнародні червоні колодочки, неможливо привернути ні волю, ні демократію, ні добробут, ні справжній прогрес і розквіт культури, ні пошану в світі і дружбу з сусідами, доки не відбудеться домашній і найбільший переворот: звільнення Росії від москалізму всіх видів і форм його, зокрема комуністичного.

Якщо прив'язування Шевченка-мислителя до групи Добролюбова і Чернишевського становить собою тільки міт в складі підмінної личини на поета, то, однак, знаходилися серед російської громади однодумці його, справжні світочі творчої думки і протестанти проти москалізму. Передусім — мистець, що був найсвітлішою постаттю для молодого Шевченка, вчителем його, духовним батьком і захисником. При домашньому огнищі його перебував поет, ніби в своїй родині. Йому зобов'язаний в освіті і мистецтві, громадянських поглядах і самій свободі

— викупленням з кріпацтва. Поет звав його: "Карл Великий"; то маляр Карл Брюллов. Але той сам почувався в Росії, як зацькований. Вся душа його була споріднена з духом свободи, гуманітаризму, вільної творчости: в Західній Європі.

Він, зрештою, втік туди від царської "сталінщи-ни" Миколи I, що в'язала його позолоченими ланцюгами. І як втік! — біля кордону роздягся, мов Адам, і перейшов на європейську сторону, де приятелі ждали його з новим одягом. Цілком обтрусив із себе прах жандармської держави.

Шевченко теж збирався виїхати, але не зміг. Заарештовано і на десять років загнано в військовий,

— слід назвати, — "концтабір" того часу.

ТИРАНОБОРЕЦЬ

Однак, і вплив Брюллова, противника царизму, як кутні, був тільки допоміжним чинником при формуванні поглядів Шевченка: від його гіркого життя в кріпацькій Україні і глибокого особистого досвіду.

Поет складає свій світогляд, багато переживши, як невільник, і спостерігавши; читавши і думавши.

Першим духовним джерелом і наймогутнішим був "Псалтир", який він вчив з дитинства і до якого на протязі всього життя знов звертався: перечитував, брав звідти вислови і писав наслідування. "Псалтир" — книга безмежно великого і святого змісту; осягає неуявимі тайни Божого неба, всі шляхи людської долі і життя світу. Містить най-

надхненніше і найпрекрасніше славлення Бога, яке колинебудь здійснювалося в піснях людських. Той виспів найглибшої мудрости і праведности думання просвітив серце і розум Шевченка, як до нього

— Сковороди і всіх великих людей давньої України, що неодмінно вчилися з "Псалтиря" змалку і вкріплювалися дорослими. Слова з псалма, що їх виголосив князь Дмитро, повторювали вояки на Куликовому полі — перед початком битви з Ордою, коли змінювались обставини також для України, на століття. І на століття Шевченко, в "Подра-жанії 11-му псалму", склав рядки:

... Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово.

Улюбленим читанням Шевченка були також книги пророків: Ісаї Єзекіїля, Осії; він написав славетні "подражаія" їм, і ці вірші, як твори оригінальні, становлять одну з вершин його генія 1 світової поезії того століття. В них провіщено: після страшного нещастя, "пустиню опанують веселії села" — з людьми, вільними від лютих владик; бо "злая своє-воля сама скупається, сама в своїй крові".

Шевченко, в найсправжнішому значенні вислову

— учень Біблії: від неї в нього полум'яний патос правди і непохитна вірність їй. Подібно до пророків, яких побивано камінням або гнано в пустелю, він був випроторений на заслання в пустельні дебрі; від надхнення пророків він сам дістав дар провіщення. Силою поетичного слова розбудив Україну:

з його "Кобзаря" кріпацька множина виростала в могутню духовну націю.

Він поклав карб на "царів-поганців", що "сотнями в кайданах гнали в Сибір невольників святих".

Спадкоємці самодержців женуть з України їх мільйонами, і Шевченко, якби дожив, написав би три "Кобзарі", повні прокльонів сучасним терзателям.

Вони ж, наповнивши Сибір мучениками, розоривши селян і загнавши в нову кріпаччину, припряда-ються до Шевченка, ніби до "свого".

Він був грізним обличителем таких, як вони, що над масовими могилами розстріляних заливають бетонові площі з гойдалками! — так робили коло Вінниці.

То тільки ліврейні поети, промовчавши морд, глум, знущання над потерзаним народом рідним,

— хававають славословними віршиками страшному душоморові і потім його підручним, що воцарились купою на червоному троні. Навколо трону діється те, що показано в "Чортових куклах" Лескова. Як тоді жандармські чини заправляли справами письменства, — так і тепер "організують" їх. Червоні кукольники стали задавати тон, бо зуміли, за висловом одного автора, "укладувати свої таланти в поліційні програми, ніби в якийсь футляр

— акурат по мірці".

Шевченко ніколи не торгував правдою. Коли бачив, що царі — "деспоти скажені", так і писав, відкрито чи в "захалавних" віршах.

Виведено в "Кобзарі", для повчення читачів, довгий ряд вершителів московщини і Російської імперії, і гірко сказано:

Дрібніють люди на землі, Ростуть і висяться царі.

•

Аж ось лихий царя несе З законами, з мечем, з катами, З князями, темними рабами. •

Царі лупилися, росли І Вавилони мурували.

Псарі з псарятами царять.

Чи буде суд! чи буде кара! Царям, царятам на землі? *

Понурий ряд! починаючи від Івана IV "мучителя"; Петро I — "скажений" "Петруха" і "аспид"; далі та, що "доконала" Україну: "вовчиця" Катерина II, "вража" з "людоїдів"; її треба обминати, бо аж надто небіла сторінка її царювання і звичок; і — "супостат" Микола I, якого самі російські діячі назвали "Палкіним", він, за висловом Гер^цена, показав: "максимум можливого і неможливого в справі... катівства".

Гляди, знайдуться скептики і скажуть: Шевченко "пересолив", картаючи, наприклад, царя Миколу I. Так чи ні? — цікаво, бо тут можна випробувати правдивість всіх інших характеристик людських у "Кобзарі".

Звернемось до геніяльного реаліага, і вже не кріпака, скривдженого смертельно, як Шевченко, а особи з верхівки, обсипаної привілеями і багатствами: до графа Л. Н. Толстого. В повісті "Хаджі Мурат" виконано портрет Миколи I: портрет, що, аж дивним дивно! — не тільки потверджує повну правдивість парсуни з "Кобзаря", але, в воєнному відношенні, мов дві краплі води, схожий з постаттю "генералісимуса", розкритою в таємній доповіді на XX з'їзді КПРС.

Толстой досліджує: "Постійні ,явні, супроти очевидности лестощі оточуючих його людей довели його до того, що він не бачив уже своїх суперечностей, не узгоджував уже свої вчинки і слова з дійсністю, з логікою або навіть з простим здоровим змислом, а цілком був певен, що всі його розпорядження, до чого б вони не були безглузді, несправедливі і непогоджені між собою, ставали осмислені і справедливі, і погоджені між собою, тільки тому, що він їх робив".

"Він заподіяв багато зла полякам. Для пояснення цього зла йому треба було бути певним, що всі поляки — негідники. І Микола вважав їх такими і ненавидів їх, і ненавидів їх мірою того зла, яке він заподіяв їм".

"Він тепер думав про те, як би повніше вдовольнити те почуття злоби до поляків, яке в ньому розворушилось історією цього студента ...".

Цар написав: студент заслуговує смертної кари, але тому, іцо в імперії кари на смерть немає, то провести студента 12 разів крізь тисячу шпіцрутенів.

Що дванадцять тисяч ударів — це болюча смерть і надмірна жорстокість, цар добре знав; "але йому приємно було бути невмолимо жорстоким і приємно було думати, що в нас немає смертної кари".

Губернатор Бібіков нахилив голову — на знак "готовости до виконання жорстокої, безумної і нечесної" волі царя.

Як і Сталін, той цар мав "нешасний нахил вважати себе великим стратегом", хоч його вказівки були згубні.

А як збігаються описи в Шевченка і Толстого:

Цариця небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще на лихо, сердешне,
Хита головою.
Так оце то та богиня!
Лишенько з тобою.
(Шевченко, "Сон")

"... Вошла императрица, с своей трясущейся головой и замершей улыбкой, и вселд за ней Николай".

(Толстой, "Хаджи Мурат")

Ні українство, ні кріпацтво Шевченка не було особливою причиною до негативного портретування, бо воно повторюється також і в творі письменника на протилежному полюсі життя. Причина — в самому характері зображуваних, що гординою піднесли над міри людські і втратили серце, "Вавилони муруючи", живучи в безумній розкоші, збудованій на чорному нещасті і загибелі непочислених рабів-христіян.

Микола I і більшість самодержців Росії (можливо, за винятком Олександра II) були царями москалізму: татарсько-монгольського взірця, з традиційною жадобою територіального завойовництва; азійські деспоти, що прибрали маніри і пір'я з Європи.

Проникливий письменник-психолог Герберт Веллс, в книзі "Нарис історії", визначив: "хоч правитель Москви і почав зватися цар (цезар), — його традиція в багатьох відношеннях була більше татарська, ніж європейська. Він був аристократичним на необмежений азійський взірець ...".

Ця самовладність, дійшовши до передпотопної розгнужданості при Катерині II, вже не вщухала. Позичивши блиску з Франції, від "просвіченого абсолютизму", цариця свавіллям затьмила "золотого Тамерлана" в його монгольщині. Селян України обертала в рабство, даруючи їх для зграї коханків. Одному з них наділила кафтан, який коштував мільйон карбованців; скільки лискучих камінців на золоті! — коштом "незрячих, гречкосіїв".

Москалістичні князьки однакові, чи при "людодідці" Катерині II, чи ті, що про них згадує "Правда України". І гашення свободи, справедливості, творчої думки теж однакове. Порівняймо глушину доби Миколи I і теперішній мертвий затиск, при якому навіть роман Б. Пастернака, "Доктор Жі-ваго", з поміркованими увагами критичного змісту, заборонений в СРСР, так само, як сотні інших творів, наприклад, роман В. Винниченка "Соняшна машина".

В 1905 році про часи царя Миколи I згадував видатний письменник і публіцист — в Женеві, перед російською еміграцією:

"Це час безжалісного топтання непокірних талантів, але час дощів золота і почестей для талантів, що вміють prostitуювати себе, як Даная: що бажають уловлювати монаршу волю і потрапляти в самодержавні передзначення. Ми знаєм

історично, що, при Миколі, з-височайша визнане прекрасним не могло підлягати критиці, а танення і заперечення схвалених самодержавством красот, дорівнювало державному злочині".

Чи не сучасність? — та ж самі сіямські близнята рідко вподібнюються дужче, ніж дві доби. Бачимо, яка небагата вигадливістю історія москалістич-ної імперії: все повторює "розбійників, людоїдів", що кругло обмальовані в "Кобзарі", де з царями "поганими" проходять їх "міністри-раби", воеводи, временщики тощо: ніби звіринець персонажів, аж напрочуд подібний до новочасного — з вождями і макабричними "злодеями" при них.

Мав рацію один з найбільших поетів і мислителів Росії, Ф. Тютчев, казавши: "В Росії канцелярія і казарма, все рухається навколо кнута і чина". "Російська історія... після Петра — найгірший злочин". Треба тільки додати, що після Миколи II "продолжение следует".

Шевченко був переконаний, що колись таки

Окують царей неситих В залізній пута ...

Він ніколи з "неситими" і всіма, схожими на них, не мирився, і все докоряв:

О люди! люди небораци! Нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псари? Ви ж таки люди, не собаки!

Пропонуємо членам ЦК КПРС бронзову накладку на образ поета: проголосити, що Кобзар був співцем російських царів! Коли його з ворога мос-ковщини перероблено в послідовника "вчителів" її; з побожного поета обернено в атеїста; з обличителя всякої жорстокості над людьми, рабства і обману перемінено в "співзвучного" для режиму партійної тиранії і подавлення свободи, драконя-чого гніту і визиску робітників і ошуканства, — то, для "круглості", зосталось зробити тільки одно перелицювання до багатьох ... Позолотили ж Пет-тра I та Івана Лютого як "прогресивних" і своїх попередників.

Бо вже існує два Тараси Шевченки: один справжній, автор "Кобзаря", а другий ... доробить і ца-реславство, тоді другий, вами вигаданий, буде цілком "товарищ Шевченко".

Але — пробачте! ми забули, що треба спершу реабілітувати Шевченка. Так: реабілітувати посмертно, бо він замордований в 1930-х роках, разом з Миколою Кулішем, Хвильовим та іншими 225 письменниками. Не вірите? Таки правда! Дивіться самі...

Завіщо зацьковано Хвильового на смерть? — за його гасло: "Геть від Москви!" Сталін обвинуватив комуніста Хвильового в буржуазному націоналізмі. Смертю затулили уста Хвильовому, за його гасло.

Завіщо вбито М. Куліша? — за те ж саме: за про-тимосковські картини і вислови в п'єсі "Патетична соната"; за речення про вільну Україну, наприклад: "ніч така велика, як Росія, а Росія, як ніч — не видно й не чути нашої України" "... Невже, скажіте, вам чужа найрідніша і свята ідея національного визволення? ... неville для вас зотліла свячена корогва Богдана, Дорошенка, Мазепи, Ка-льниша і Гонти?"

Всім іншим закинуто цей самий "гріх": вислови проти Москви і оборону України.

Всіх замордовано.

Але ж ті їхні вислови, це — тільки дуже слабкі вДдгомони страшного огню в протимосковських, прямо таки вулканічних віршах Шевченка і в його прославленнях української свободи і незалежності, в "залізняцьких" закликах "Заповіту": повстати проти Москви і окропити її прокляте зло "вражою злою кров'ю" і забути його. Шевченко прославив гетьмана, який списом скородив "московські ребра". Десятої частини Шевченкового антимосковізму немає разом в тих 225 письменників України, яких закатували російські комуністи за їх протимосковські думки.

Безперечно, коли б Шевченко жив з ними, — якраз він був би першою жертвою для куль у підвалі НКВД.

Шевченка, разом з тими письменниками, розстріляно: в справжній духовній дійсності цього вчинку.

Отже, спершу треба реабілітувати його, як абсолютного самостійника і ворога московщини, а потім справляти його ювілей: реабілітувати разом з Хвильовим та іншими письменниками, творчість яких і досі заборонена в Україні.

"ГАЙДАМАКИ" І "НЕОФІТИ"

В поемі "Гайдамаки", виданій 1841 року, Шевченко відтворює пожежну панораму кари: за пекло, що створила чужоземна шляхта і її помічники, залишивши без жодного рятунку народ, приречений під найзвірячіші знущання, тортури, морок і смерть, раптову чи повільну.

Довгочасний стан крайньої роздавленості народу, з якого змієподібно виточувано кров життя, при найчорніших наругах, на взірець викормлювання панських цуценят — грудьми кріпачок, та при інших дияволічних вигадках, — не міг тривати вічно і, природна річ, викликав вибух.

То була кара за сатанізм, кара за вампірство, які земля рідко бачила за всю незміренню довгу історію.

Відбулась кара, — і враз вщухла. Сповнено від-даток: якою мірою міряли "творці зла", такою від-мірилося їм, і немає в поемі "Гайдамаки" жодної "теорії" насильства, розчисленої надовго і притягнутої для підтримання мотивів його через почуття ненависти і презирства. Навпаки, сам Шевченко скорбить над подіями, серцем боліє за кров. Наведем рядки з висновків, після опису Коліївщини: тут поет різко говорить, що він — проти всієї ворожнечі, він — за братерство всіх людей, як дітей одного батька; але інша сторона, маючи заздрість Каїна, пожадала чужого добра, крові, горя і надіялася знищити брата навіки:

Отаке то було лихо

По всій Україні!

Гірше пекла ... А за віщо,

За що люди гинуть?

Того ж батька, такі ж діти, —

Жити б та брататися.

Ні, не вміли, не хотіли,

Треба роз'єднатися!
Треба крові, брата крові,
Бо заздро, що в брата
Є в коліорі і на дворі
І весело в хаті!
"Уб'єм брата! спалим хату!" —
Сказали, і сталося.
Все б, здається; ні, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли, та й вирости;
Замучені руки
Розв'язались — і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш...
(Підкреслюєм текст, В. Б.)

Поема становить один великий застережний приклад проти самого плекання в серці і думках — жадоби коїти зло: приклад, який повинен відстрашити кожного від творення насильства над іншими, від каїнізму серед народів і осіб.

Стверджено назавжди карну протиставу кожній чорній силі, яка звикла до злотворення, хоч нехай зачіпки його нові — соціальні, замісто національних чи віроісповідних.

Весь розвиток світогляду Шевченка відбувався потім при посиленому викоріненні з серця і засудженні всякого почуття, що в світі приводить до пролиття братньої крові.

Цей розвиток, переважними рухами душевними, розміщується між два огненні стовни; їх назви: "Гайдамаки" і "Неофіти". І там, і тут в назві і змісті — множини героїв, обраних здійснювати призначення. Якщо в першій поемі вжито огонь пожеж і освячені ножі для кари, то в поемі другій особливо підкреслено, що можна і треба перемогти духовною зброєю навіки: силою праведного духа. Буде вона, — впадуть, зрештою, перед нею всі знаряддя вбивства, вживані ворогами неба,

В псалмі героя "Неофітів" є згадка про мечі, "острі обоюду": в руках звершителів небесної волі.

Битва тих меченосців сповнить кару Божу: в науку людському родові; але їх перебування — вже в славі нетутешній, і сама битва їхня не подібна до війни мечами земними. Далі, без жодної згадки про звичайну війну, сказано про ланцюгування царів і ставлення на суд; тут — поетичний опис, близький до біблійних віршів про вироки для злих царів, про окуття злих духів силою небесною: для суду і вверження в кромішній морок і огонь вічний. Це вже псалмічний спів про остаточну перемогу сил добра по всіх неозорих нивах існуючого. Є дивна симетрія в протиставному розвитку між двома поемами, через який здійснюється прозріння серця. В обох випадках — та сама пекельна лютість, що знищує неповинних, і виріст нового покоління: для перемоги над нею, тільки — вже нової. Про "ката лютого" і про віддаток сказано:

Нехай лютує на землі, Нехай пророка побиває, Нехай усіх нас розпинає; Уже внучата зачались, І виростуть вони колись, Не месники внучата тії, Христові воїни святії! І без огня, і без ножа Стратеги Божії воспрянуть. І тьми і тисячі поганих Перед святими побіжать.

("Неофіті")

Трудно знайти навіть виміри для означення величезної різниці між світоглядом Шевченка і теоріями "революційних демократів" у Росії, які з свого "топора" так і не злазили, і більшої сили від нього в громаді не бачили, взявши його з "бессмысленного" бунту, осудженого в Пушкіна, але не в них.

Вже тепер підносять додатковий міт, клепаний з бронзи: ніби Белінський був "зіркою" для Шевченка. Але безглуздя вигадки тут очевидне; бож Белінський покпив з Кобзаря, проголосив його

поезією недоречною і зайвою, ніби завершуючи також судовий вирок, на який сам поет нарікав, що навіть "трибунал під головуванням сатани не

міг проголосити такого холодного, нелюдського присуду".

СІМ'Я СЛОВ'ЯН

Причина, чому на поему "Гайдамаки" скривилась опінія консервативного "общества" в Росії, полягала зовсім не в страшних сценах з історичного минулого. Бо цар Іван Мучитель так заливав огнем і кров'ю Новгород, Псков і Лівонію, вирізуючи і витоплюючи, нарівні з погромом, до чого були його особливі накази, що перед тим вигубленням події в Умані бліднуть. Так само — розправи Петра І в Україні, зокрема в Батурині, і різня черкесів та дагестанців при Миколі І, коли засіяно трупами Кавказ, zostавляють за собою Коліївщину, як епізод. Отже, після тих жахів отечественно! історії "не привикать стать" було до подій в замку Потоцького. Причина ж понурости і скривлено-сти опінії — в тому, що поет нагадав, як остаточно і страшними лініями, під час, коли військо Росії задушило "коліївщину", себто боротьбу українського народу проти лядської кормиги, — перекреслився весь Переяславський договір, складений для того, щоб спільно з одновірними православними Московщини від тієї кормиги боронитися.

Шевченко поставив перед очі справу, на якій вчинено те історичне перекреслення.

Адепти москалізму знайшли простий вихід: проголосили народне повстання за свободу — справою розбійницькою. Тут і зосередився спір. Шевченко в 1845 році, в вірші "Холодний яр", підсумував гнівно:

Та ще й Гонту зневажає.

Ледаче ледащо!

"Гайдамаки не воины, —

Разбойники, воры.

Пятно в нашей истории ..."

Брешеш, людоморе!

За святую правду-волю

Разбойник не стане,

Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний ...
*

Ви — розбійники неситі,

Голодні ворони. Це відповідь Ф. Булгаріну та всім звідти: з чорного крила. А вся справа з повстанням гайдамаків, що його задушило російське військо, відновилася в особливому історичному світлі після розправи російського війська також над польським повстанням 1831 року. Властиво, поет переконував, що ворожнеча українців і поляків була зовсім марна перед загрозою від "розбійників неситих, голодних ворон" з Москви. Він застерігся в передмові до "Гайдамаків", очевидно, маючи на увазі також росіян:

"А все таки скажеш: "Слава Богу, що минуло", — а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що ми всі слов'яни".

Як діяч Кирило-Методіївського братства, надх-ненник "Книг битія", маніфесту з ідеєю всеслов'янського єднання в одній родині, і як поет, Шевченко незмінно беріг і плекав думку про "сім'ю слов'ян", про згоду "слов'янських дітей", про відновлення огню їх любови — з "іскри братства". Народи слов'янські, силою того огню, хоч трупами вважалися, оживають в поемі "Єретик":

І — о диво! трупи встали
І очі розкрили,
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слова тихої любови
Навіки і віки!
І потекли в одно море
Слов'янські ріки.

Серед літератур слов'янщини, мабуть, немає такого надхненного співця братерської спілки, як Шевченко. Але його ідеал тієї спілки слов'ян становить пряму протилежність російському, що завінчаний у Пушкіна гордовитою мрією про зверхництво і поглинання слов'янських рід — в російському морі. Дві цілком полярні концепції слов'янської єдності: демократична в Шевченка, імперіяльна в Пушкіна.

І сам Шевченко, зробивши принциповий вибір між двома відомими йому речниками, прославив другого з них — чеха, а не росіянина: того чеха, який провістив ідею "моря слов'янського", ідею рівнобратерського єднання слов'ян. Але місце чеха крадіжко відбирається для Добролюбова, Чернишевського, Белінського, ніби світочів для поета; ні! поет сам знав своїх світочів і сам їх прославив. Слухаймо:

Слава тобі, любомудре,
Чеху-слов'янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині

Нашій правді. Твоє лоре
Слов'якськеє, нове!
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливе на вольні" морі,
На широких хвилях.
Слава тобі, Пафарику,
Вовіки і віки!
Що звів єси в одно море
Слов'янськії ріки!

Для українського Кобзаря той великий чех був прапороносцем братерської і демократичної слов'янщини, також і тим надзвичайно відмінної від російсько-імперіяльного взору, що вона позбавлена войовничости проти всіх інших на світі. Без хижацько-хитрого "старшобратництва", ставши "добрими братами" і рівними "синами сонця правди", слов'яни —

мир мирові подарують ... Безекспансивна та безімперіяльна, цілковито основана на повній незалежності держав-народів слов'янщини: ось та нова сім'я, бардом якої став Шевченко.

Цей ідеал заперечували російські "революційні демократи" і тому були політичними опонентами і, в дійсності, супротивниками Шевченка.

Устами свого представника, Добролюбова, вони заявляли, що їм угодні тільки ті "малороси", які "умеют ценить русский народ, не делая резкой разницы между Малой и Великой Россией". Коли перекласти вислів на тверду мову політичного життя, він означає: сидіть в тюрмі народів, що зветься Російською імперією, і не рипайтеся, навіть не пробуйте розрізнитися від росіян як народ і нація з землею вітчизни, з правом на свободу і незалежність, — то не для вас. Сутністю своєю це та ж сама імперіяльна концепція, що в Пушкіна: поглинення народів слов'янства в "російському морі".

Скажуть, можливо: все ж таки є тут жест в напрямку рівности, коли запропоновано жити без різниці. Звичайно, є! — і саме він виказує як прикривають рівністю найгірший імперіялізм. Бо той жест становить собою просто повторення всесвітньо відомого взірця, створеного дією найжорстокішого поярмлення народів і вбивства їхньої національної духовости: в їх рабському стані і перетравлюванні їх в населення імперії.

З якою запопадливістю масакровано, одно по одному, свободолюбні племена Галлії, що повставали проти залізного ярма Риму-рабовласника, річ знана, і якраз її закінчено в "жесті" Таціта, що також закликав не "різнитися" і не рипатися з імперією.

Він співав галлам в кінці I ст. нашої ери пісню нерозрізнення:

"Ви поділяєте з нами участь в імперії; це нерідко

— ви, котрі командуєте нашими легіонами; ви, котрі урядуєте нашими провінціями; між вами і нами немає жодної відстані, жодної перегорожі".

Гарна пісня! — особливо над галлами, які, слухаючи її, до того до-"нерізнилися", що розчинилися геть: погасли з мовою, духовною творчістю і національного істотністю на тих землях, котрі підбила імперія.

Ніщо з світі не може замінити народові його свободи і втішити в неволі, як ніщо також не може звеличити неволю в очах люду, закованого в кормигу. Навіть, коли царі народів, завойованих люто і взятих в рабство до Вавилону, бенкетували на золочених сидіннях за трапезним столом самого царя-переможця, трон якого підносився над всіма, то це ніскільки не зменшувало гіркого розпачу людности: з плачами коло рік вавилонських.

Недарма ж Кобзар згадував Вавилон, як справу царів, муровану над горем невольників: серед піску

— однаково, що серед снігу, де не побачив ні однієї хати, домівлі простих і щирх людей.

Тут можуть закинути йому зневагу до російського життя; але безпідставно. Він мав зрозуміння і співчуття до нього багатократно більше, ніж його обвинувачі — до життя українського. В "Кавказі" оплакано вбитих солдатів, "людей муштрованих", без "розрізнення", і росіян і неросіян — в царському війську, і все серце поетове віддане на співчуття їхнім вдовам і сиротам; — може, навіть і в поезії російській ніхто їх так не оплакав.

Лягло костьми Людей муштрованих чимало. А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих тайно серед ночі! А матерніх гарячих сльоз! А батькових, старих, кровавих Не ріки — море розлилось, Огненне море! Слава! слава! Хортам, і гончим, і псарям, І нашим батюшкам-царям Слава.

Там же поліг і Шевченків друг, Яків де-Бальмен. Йому посвячена ця поема, що на епіграф до неї взято слова з пророцтва Ієремії: "І плачуся і день і ніч о побієнних ..."

Шевченко любив читати поезії Лермонтова: просив із заслання, щоб прислали збірник їх. Крім того, твори Щедріна і Пушкіна належали до вибраного читання. І сам він, як відомо, писав декотрі поеми, повісті і щоденник мовою російською. Репніна згадує про його "чарівне" читання однієї з тих поем.

Він навіть хотів одружитися з росіянкою Піуно-вою, акторкою з театральної групи його приятеля Щепкіна, та потім покинув "сердечну затію".

Тургенев згадував, що в Шевченка — добра роеійська мова; а сам поет, хоч і вживав її, але просив брата: "пиши до мене та тільки не по-московськи..." Вже не хотів. І не через ненависть до тієї мови чи до літератури, нею писаної: цього почуття не було.

Тут і скажемо обвинувачам: зрозумійте ж навіть ви, в чому сутність і значення Шевченкової і всеукраїнської боротьби: в здійсненні святого права українців, як народу і нації, вільно жити своєю власною державою, цілковито незалежною від Росії і росіян з підступними "федераціями", так само — від всіх інших.

Шевченко був співцем цього права і непохитним борцем і мучеником за нього. А ви цю оправу всього громадського життя Шевченка перекреслили і, в безлічі часописних

та журнальних статей, брошур і "збірників праць", виставили його самого підголоском неділимства.

Без кінця повторюють "силогізм": мовляв, хто визнає дружбу з російським народом, той повинен зректися національної свободи і державної не-залежності України. Чому? Відколи це дружба між народами стала однозначною з колоніальною залежністю і неволею нації — в імперії сусіда?

Шевченко домагався цілковитої незалежності України, її народу, її держави: відновлення того стану, що був до підписання Переяславського договору.

Тільки від того стану можна почати будування доброго співжиття в "сім'ї слов'ян", про яку мріяв Кобзар.

КУМИР ІМПЕРЦІНИ

Імперія — заперечення доброго співжиття і заміна його каторжністю націй, з ворожнечею і неминучими повстаннями, смертю і руїною.

Письменник, що був світочем російської думки і свободи, Олександр Герцен, знайшов "корінь зла".

"Безглуздя імперії, що йде від Швеції до Тихого океану, від Білого моря до Китаю, — не може принести блага народам, яких веде на шворці Петер-бург'. Всесвітні монархії Чингіс-ханів і Тамерланів належать до найдикіших періодів рабства... Вони можливі тільки при безвихідному рабстві внизу і необмеженому тиранстві нагорі".

(Журнал "Колокол")

Ви відмовите: — то Герцен! а ми ж марксисти. Добре; а скажіть, хто написав цей гнівний осуд, повний огиди до російського завоювання, — читайте:

"Це в жахливій і брутальній школі монгольського невільництва зароджувалась і зросла Москва ... Петро Великий скористувався політичною штукою монгольського невільника і гарячковою амбіцією монгольського пана і цією штукою Чингіс-хана думав опанувати світ".

Ну, марксисти, хто написав? Ваш ідеологічний батько — Карл Маркс, в статті: "Ревеляції про історію Росії".

В часописі "Трибуна Нью-Йорку", в 1853 році, він зауважив: "Росія завжди говорить про мир, але вона завжди займається своїми територіальними загарбаннями".

Маркс закликав Америку, як "наймолодшого і найсильнішого представника Заходу", протистану-ти Росії і спинити її загарбання, на випадок конфлікту між Сходом і Заходом.

В антимоскальській боротьбі спільниками були: Маркс — Герцен — Хвильовий, проти царів і вождів імперської Росії.

Теоретиком антиімперства став Р. Таґор. Він виокремив трагедію народів, серед яких апарат нації, зрісши на могутності, творить культ самоза-хоплення і, зрештою, в імперіальній величі і повній моральній потворності, панує, як кумир, як божество. Добровільно підкоряються йому навіть і ті особи в цілій народності, що втілювали її високі прикмети. Приносять жертви кумирові, значно нижчому в моральному відношенні, ніж самі, і той наслідок становить "найбільше нещастя". Імперський

націоналізм народу спричиняє його моральну прогнилість, за якою надходить історична загибель.

Тому звільнення України та спільників її неволі з ланцюгів російської імперщини повинно бути також справою росіян, які хочуть порятувати власний народ від безодні.

В розвитку цієї оправи здійсниться "дружба народів", якої полум'яно бажають на півночі.

Недавно вождь КПРС заявив, що Україна, маючи право, могла б вийти з імперії, якби захотіла.

Але прислів'я говорить: найдавший шлях — від слова до діла. І крім того, за дуже вірним висловом американського президента Д. Кеннеді, право має значення тільки тоді, коли забезпечено форми його практичного здійснення. Про такі форми для права незалежності українцям в СРСР заборонено навіть слово сказати: під смертною карою.

Зрештою, офіційно окремі громадяни УРСР — ніби теж вільні, і, маючи право, декотрі могли б переселятися до своїх родичів за кордон. Так от, цілими роками клопоталась одна жінка на Заході, щоб дозволити її старенькій матері приїхати до неї з України, і все — без наслідків. Коли ж вождь був в Америці, то жінка, прорвавшись між рядами полі-ційної охорони, підбігла до нього і почала цілувати руки, прохаючи про здійснення права матері на деякий час переїхати кордон. Аж тоді, під тиском світової opinio, вождь пробурмотів, що розпорядиться про дозвіл. Якщо вся теперішня "держава" — УРСР не може здійснити свого навіть найменшого права: дати старій матері дозвіл на тимчасовий виїзд за власну державну границю, і мусить ждати рішення Москви, — то як можна говорити про право самої "держави" на вихід через границю червоної імперії?

Одна революційна пісня вчить: "Пусті слова про право бідних..." Якраз такими словами сучасний москалізм закрив КОЛОНІАЛЬНИЙ полон України. Лицедійно-фіктивний "уряд" УРСР не сміє мати свого навіть найдрібнішого, якщо не цілого, то хоч пів-консула, в котрійсь чужоземній державі. УРСР позбавлена власної армії, і українці мусять солдатувати переважно поза територією своєї "держави", під чужомовним командуванням. Нема власної фінансової системи, судівництва, економіки, свого нормального партійного життя: з свободою вибору партій і опозицією, і вільного виразу opinio в своїй незалежній пресі — вона вся знищена. Словом, ограбовано УРСР, як державу, до нитки! Всі реальні права затиснуті в кулаці червономоскальських диктаторів. Для зорової магії залишили декорацію, "уряд" УРСР.

Наступні покоління дивуватимуться: як можна було пристроїти до становища національної неволі — образ поета, що віддав життя на боротьбу проти неї?!

Він, бачачи пекло рабства, підніс лев'ячий голос своєї поезії проти нього. Покликав кріпаків: пробудитися з духовного сну; відчути себе людьми, не боятися думати про своє право на свободу державного життя, думки і праці, слова і сумління.

Звелів відділятися спершу духовно від мучителів і їхніх посібників: цілком!

Пам'ятати правду, Божу і людську, і берегти як святиню.

Він її, приспану царями-рабодержцями, відновив для всіх сердець в Україні.

Знаходив її відсвіти: і в своїй сучасності, і в минувщині України. Любив читати "Історію русів", як також Літопис Величка і працю Бантиш-Каменського. А найкращою скарбницею історичної правди були пісні народні і думи. Від них приходив свіжий дух козацької-лицарської волі.

Дух її завіяв для Шевченка світанковою бурею проти царської ночі і наповнив сторінки "Кобзаря".

Відкриваймо їх! Вдихаймо цей грозовий озон свободи: він очистить нашу кров від залишків рабства — перепалить їх. Щоб ми були готові і не проспали час визволення. Щоб вороги знов не обікрали вітчизну з її права на свободу, приспавши і потім збудивши в пожежі, яку розведуть на погибель.

СВОБОДА ОСОБИ В "КОБЗАРЬ"

Число "снотворців" та "будителів" в огні велике; хочуть переконати, що Шевченко, бачте, не хотів ні національного визволення України з імперії, ні особистої свободи кожного громадянина для свого часу.

Дивоглядно? — еге ж!

Дотулили новий міт, клепаний з бронзи і червоно барвований, в склад личини, якою закрито постать поета.

Л. Новиченко в статті "Шевченко і вони" ("Літе-ретурна газета", 17 березня 1961 року) повів доказ від американської печі:

"... конгресмени і журналісти, втягнуті в "буму" з Шевченком, в один голос твердять, що він був "європейським борцем за свободу в сучасному розумінні", „співцем свободи в європейському стилі", що його поезія "співзвучна ідеям сучасного Заходу" (ми знаємо, що під цими ідеями маються на увазі антикомуністичні "ідеї" сучасної буржуазної реакції)".

"... звично спекулюючи абстрактним поняттям "свободи", реакційні американські пропагандисти намагаються приписати Шевченкові таке розуміння цього поняття, яке є безмежно чужим і просто ворожим реальному ідейному змістові творчості поета-революціонера".

Л. Новиченко твердить, що американці "незграбно" намагаються "підкинути" Шевченкові "ідею особистої свободи людини", як найвищий (мотив, коли він сам прагнув найбільш до революційного визволення "народної маси від соціального гніту, від ярма кріпосників і самодержавства". Далі теоретик з "Літературної газети" проголошує: Шевченко тільки "зазираючи в омріяне майбутнє", бачив "вільний розвиток особистості" і "твердо знав: шлях до цього лежав через ..сокиру".

Скільки в статті мовних кругоскоків, щоб відвести очі читача від простої, як хліб, правди про особисту свободу людини, про право особи на свободу — в сучасності, тепер! Навіть стежку до правди приметено швидкими деркачами лайки: і в клямрах і поза ними, і в лапках і без них.

Розберемося докладно, почавши з питання про свободу в "європейському стилі". Відразу видно: заходи автора становлять собою прикметні вжитки червоного напасництва — знеславити навіть поняття про особисту свободу. Почав чоловік з

американської резолюції і брошури про свободу в "європейському стилі", і зразу звів мову на оцінку згаданих "ідей сучасного Заходу", оглянувши з пташиного лету і оцінивши всі, як ніби то "антикомуністичні ідеї сучасної буржуазної реакції".

Але в згаданій резолюції та брошурі "маються на увазі" ідеї особистої свободи, які живуть на Заході, — і немає поділу, з погляду "реакційності!" чи "прогресивності", чи "неутральності". Бо вони "маються на увазі" властивими для Заходу, і тією мірою, якою виражають дух його свободи, входять в розгляд і зіставлення з творчістю нашого Кобзаря.

Критик з "Літературної газети", замісто всіх тих ідей, підставив самі тільки "ідеї буржуазної реакції".

Відчуваючи, що негаразд, він зразу промовив за клямрою: "ми знаємо..."

Бо озброївся магічним шкельцем, що вставляв собі в око герой повісти Гофмана, і всі таємні думки резолюції стали відкриті, навіть ті, які невідомі її авторам.

Замісто вчиненої підміни, теоретик міг би вжити один аргумент: мовляв, на Заході тепер домінують ідеї "буржуазної реакції", і хоч в резолюції та брошурі згадано взагалі ідеї особистої свободи, але насправді відгукнуться реакційні ідеї, які панують.

Він сам під клямрою запевнив, ніби то — ідеї "антикомуністичні".

Пригляньмося! Ідеї англійського математика і філософа Бертрана Рассела, який виступає на велелюдних вічах співзвучно з "прогресистами", милими для Кремля, поширюються в такому численному накладі всіх книг, чудово друкованих і шанобливо рецензійованих, що кожен "реакціонер" міг би позаздрити. Кажучи правду, той "прогресизм" філософа, з рекламованою антихристиянськістю, належить до перестарілої моди від XIX століття. А знавцеві з "Літературної газети" досить близький, хоч суперечить його твердженню — якраз своєю повсюдною присутністю і популярністю своїх ідей, вільно розповсюджуваних і почасти домінуючих на поверхні мінливого духовного життя в країнах Заходу.

Для ідей "реакційної буржуазії" Б. Рассел, як мислитель, — фігура протиставна. Це чудова нагода: вільно друкувати його "прогресивні" книги: ("Історія західної філософії", "Мій філософський розвиток" та інші) в Україні і всьому СРСР — так вільно, як на Заході.

А що за дивовижа! Його твори в СРСР заборонені. От тобі й на... виходить т. з. "загадкова картина" з запитанням: де реакція?

Можна б друкувати пречудові, незрівняні щодо глибини думки, справді прогресивні есеї Олдоса Гакслі, які недавно вийшли збіркою; він — один з найкращих письменників сучасності. Капітальна праця Едмунда Вільсона: "Літературна хроніка: 1920-1950", допомогла б радянським читачам зорієнтуватися серед літературного життя Заходу; і вони з великим інтересом прочитали б етюд цього автора: "В честь Пушкіна". Книги найвизначнішого з новочасних знавців ренесансного мистецтва (він надало помер), Бернарда Беренсона, зокрема його "Естетика та історія", відкрили б для читачів в СРСР дорогоцінну скарбницю прогресивних ідей в ділянці філософії та історії мистецтва. Фундаментальний (XII великих томів) твір Арнольда Тойнбі: "Вивчення історії", що в

колосалітеті фактичного матеріалу, бджолоиною працею зібраного з усіх цивілізацій на землі, розкриває, в справжнім сенсі слова, прогресивну концепцію для коленої з них, — був би багатством для читача в СРСР.

Знані в цілому світі "Есеї про науку", "батька атомової доби", великого діяча прогресу, А. Айн-штайна, заборонені в СРСР, як і щойно названі твори. Як і книги Д. Джінса, найбільшого з модерних астрофізиків. Також — твори А. Швайцера, найвизначнішого з гуманістів XX століття; його "Філософія цивілізації" — один з осередніх творів на Заході: становить вираз світогляду справжнього подвижника, що працею всього життя вкріпив ідею нових відносин між народами світу, цілковито протилежних до КОЛОНІАЛЬНОЇ доби. Покинув в Європі найвищі можливості для вченого світової слави, знавця творчості Гете, Баха, Бетговена, і переселився в джунглі Африки: там як лікар посвятив довгі роки життя для страждущих братів з іншим кольором шкіри.

Заборонено в СРСР!

Хіба — тому, що, скажім, Айнштайн був віруючою людиною, як і Джінс?

Ні! Бо книга прогресиста Б. Раоссела, "Чому я не є християнин", теж заборонена.

Така ж доля — для творчості всіх визначних мислителів Заходу: Кіркєгора, Ясперса, Кроче, Юнга та інших. Вже не кажучи про філософів, що зробили спробу звільнити діалектику від зв'язаності в матеріалізмі Маркса і відновити високу духовну могутність, яку вона мала в її творця: Ге-ґеля. Таких заочно і різко критикують (Спаєнта, Мек-Тагґарт), але їх праць не пускають до читачів. Ще грізніше ставлення до діалектиків релігійного напрямку (Кронер, Гамелен, Сесма, Бозанкетт).

Прикладів сотні і тисячі, з усіх ділянок людського знання і духовної творчості.

Найкращі здобутки світової прогресивної дужки, що вільно поширюються на Заході, — якраз в СРСР заборонені (без офіційного проголошення).

Одночасно на демократичному Заході всі новинки друкуються вільно, навіть твори комуністів з найгострішими нападами на весь стрій життя і культуру країн. Вільно оббігас червона преса — скрізь продають її в кіосках, поруч з іншою: всіх політичних кольорів і відтінків.

Свобода думки людської особистості і взагалі особиста свобода на Заході, це — конкретна і дійсна річ: неуявима при світогляд овій диктатурі ЦК КПРС, який вважає кожну вільну і свіжу думку в філософії "трафною" для своїх ідеологічних кріпаків.

Тепер перевіримо, чи справді, як твердить Д. Новиченко, поняття особистої свободи, такої як на Заході, було "безмежно чуже і просто вороже" змістові творчості Шевченка?

Звертаємось до поета по відповідь; і читаємо в "Кобзарі", в ясних, мов зоря, віршах, що особиста свобода людини і передусім свобода її думки повинна бути невід'ємною вартістю кожного. Володіючи нею, можна, як вчить поет, послати к лихій годині всякого, хто накидається з лайкою на твої погляди. Зрештою, можна замкнутися в самоту чи удавано потурати, аби одв'язалися од живої душі. І відійти можна в степ — сісти на могилі і, розмовляючи з Богом, радіти святою радістю: така неомірна цінність

особистої свободи в Шевченка, — найвища цінність і йому найлюбіша.

Напроти того, авторам з "Літературної газети" в Києві та їх начальству ця ідея "безмежно чужа і просто ворожа", і вони, руїники її, "підкидають" своє почування Шевченкові.

Хто має очі, нехай бачить, як перебендя в "Кобзарі" втішається волею особистої думки:

Старий заховавсь В степу на могилі, щоб ніхто не бачив, Щоб вітер по полю слова розмахав, Щоб люди не чули, бо то Божеє слово, То серце по волі з Ботом розмовля, То серце щебече Господнюю славу, А думка край світа на хмарі гуля. Орлом сизокрилим літає, ширяє, Аж небо блакитне широкими б'є; Спочине на сонці, його запитає, де воно ночує, як воно встає.

*

А якби почули, що він, одинокий, Співа на могилі, з морем розмовля, — На Божеє слово вони б насміялись, Дурним би назвали, од себе б прогнали. "Нехай понад морем, — сказали б, —

гуля!"

Добре сси, мій кобзарю, Добре, батьку, робиш, Що співати, розмовляти На могилу ходиш!

Ходи собі, мій голубе,

Поки не заснуло

Твоє серце, та виспівуй,

Щоб люди не чули.

А щоб тебе не цурались,

Потурай їм, брате!

Скачи, враже, як пан каже:

На те він багатий.

В світовій ліриці трудно знайти кращий вираз ідеї особистої свободи — з такою повністю і глибиною його, з життєвістю образної мови ггри багатосторонності символічного значення. Старий заховався в степу на могилі, щоб ніхто не бачив (ставлячи слово "ніхто", поет ніби наперед остерігся також і від декотрих часописників).

Важлива прикмета є в символіці поеми: заховався кобзар на могилі, багатократно оспіваний в Шевченка — як таємнича скарбниця і пам'ятник козацької волі, звідки ще збудиться огонь. Сказано в "Думах":

Степ і степ, ревуть пороги, І могили-гори. Там родилась, гарцювала Козацькая воля.

Перебендя — один з останніх свідків козацької волі: в повноті її, громадській і особистій. Він сам втілює її дух і жити без неї не може. Радіє одній прихороненій стороні її, індивідуальній, з особистою свободою думки. Зберігає цю свободу, справді як "вольний козак" — в духовному житті, в світі своїх співаних мрій: супроти кожного поневолюючого тиску на особистість.

Для старого кобзаря найсвятіше добро життя з'являється в можливості вільно, без

нічийого пере-бранчання і зизого ока, говорити з Богом, при тій скарбниці волі козацької. Перебендя — її сторож і вимовник.

То серце по еолі з Богом розмовляє, То серце щебече Господню славу...

В цьому ж сутність: по волі говорити з Творцем, так вільно, як пташка щебече, — ця метафорична ознака вказує знов на особисту свободу, потрібну і законправну в духовній природі людської інди-відуальности — для розмови серця з небом. Тільки при цій свободі здійснюється найбільше піднесення душі; "думка край світа на хмарі гуля".

В повноті особистої волі думка сягає далеко, аж на "край світа", без зв'язаности з місцевою навко-лишністю. Думка "гуля": витає по власній волі своїй, позбавлена всякого примушування. І витає на хмарі, яка теж становить символ для волі — не прив'язана нічим до жодного місця на землі, переходить над нею в небесній свободності. Це уявлення про волю підсилюється і просторніє через образ "орла сизокрилого", що "літає-шгфяє", розбиваючи широкими крилами блакитну височину. Два образи: хмари і орла, доповнюють один одного, виражаючи — і відданість на свободу природного життя і діяльний характер вільної думки в суцільному уявленні для найповнішого вислову ідеї особистої свободи: свободи людської душі, її думки, її віри, її витання, її виповіді.

Вільна думка вподібнена до орла, що "спочине на сонг^і" і питає про віковічну загадку його, як найвищого світляного джерела. В цьому — завін-чання і життєва апотеоза думки, мета якої, здійснювана при свободі, полягає в пізнанні, через символ, найглибшої таємниці вселенського буття: таємниці Божого світла для серця людини.

Шевченко виконав ідеальне і найпоетичніше втілення заповіді: шукати надсвітньої істини. Ствердив верховну цінність свободи для шукання духовних джерел.

Круг образів, що алегорично виражають ідею волі, поширюється на все земне довкругжя. Перебендя слухає моря: його мови, вільної — неску-тої. Також і гору, "чорну", як виобраз старого нещастя, питає: "чого ти німа?" Не повинно бути думки, замкнутої в неволі горя! Треба говорити до Творця, — так, як сам кобзар, хоч і сховавшись від тих, що притулились до неволі. Далі ця думка потверджена: перебендя "знову на небо, бо на землі горе". В неволі немає вільного місця для мудрого співця свободи, "куточка нема" свого на землі "широкій" — для того, хто здобув знання і зберіг чуйність. А саме ж постать перебенді виростає до височини великого відання через вільну мисль: співець "все знає" і "все чує". Звичайно, — це не в значенні самодумної гордині, а в сенсі духовного багатства від вільного мислення і почуття, з повнотою життєвого досвіду. Тут "віща" мудрість від некнижного прозріння в буття світотвору (що море говорить, де сонце ночує — це тільки умовні означення характеру відучости). Кобзарева мудрість походить від пісенного збагнення світу вільною душею. Для Шевченка той співець становив взірцеве і найзмістовніше, в романтичному світлі, втілення могутности духу, яку забезпечує тільки свобода від безвірної, від гріховної скутости думок, — тільки свобода думання і пізнання, співу і мрії, сумління і вимови.. Перебендя тому самотній між людьми, що тієї свободи ще не мають; з нею він хоч самотній, але недосяжний для причіпок неволі. Шевченко так прославляє його: "Один

він між нами, як сонце високе".

Тут відзеркалюється споконвічне, дійсне і сьо-годні, розрізнення між двома станами життя: відданістю свободі духовній, навіть ціною зречення, "відторження" від усіх спокусних дів і прийнятих забезпеченостей "ладного" побуту; а напроти того — задоволеність посеред існування, безсвобідного в духовному відношенні, і сухосердна при-чіпливість до кобзаря, провісника свободи.

Застиглість сердець він розбиває співами, починаючи з веселого і звернувши на сумний, чи — навпаки. Він виконує своє призначення між людьми, як пробудник серця народного, на дні якого в високій незримій могилі нескарбовано дорогоцінності козацької волі.

Люди знають його, але свободна думка його їм невідома; "а якби почули, що він, самотній, співа на могилі, з морем розмовля", — тоді б сталося те, що й тепер буває в Києві.

На Божєє слово вони б насміялись, Дурнем би назвали, од себе б прогнали, "Нехай понад морем, — сказали б, гуля!"

Передбачено "відгук" (включно до моря, тільки північного), який і в сучасності постає, особливо серед теоретиків, що десятиліттями звикли накладати визалізнений, через безсвобідне мислення, трафарет з товстими партійними лініями — на твір надхненної лірики і здобувати тільки друковані скелети від нього крізь протулини свого знаряддя.

Але ж той твір, над зримою графікою сторінки, являє цілий співучий космос, маючи кожен вислів і рядок в такій закономірності їх, вірній і чудесній, як розміщення складників великої квітки чи со-няшної системи. Все має значення, і безпосереднє, і глибоке: строго на своєму місці і в живому зла-годженні всіх частин завершеної цілоти, мов звучання складної сюїти.

Здебільшого так складається тв)ір геніальних поетів, які часто уособлюють дух свободи — в стихії моря (Байрон, Гюґо, Пушкін). В тому образі неодмінно було також поняття про особисту свободу, омріяну в ліриці. Наприклад, Пушкін прирівнює душу людини до "свобідної стихії" моря, з якою прощається.

Всі великі поети ставали речниками особистої свободи ,особливо в період романтизму, під час незчисленних і в'язких, мов баговиння, обмежень для неї в консервативному суспільстві. Крім згаданих імен, назвемо: Шіллер, Ґете, Шеллі, Міщсевич, Словацький, Лермонтов, Тютчев, Леопарді, Пе-тефі; ряд можна продовжувати набагато.

Але рідко хто збирав світло свого ідеалу особистої духовної свободи — в такому зосередженні одного віршу, як Шевченко: в одній алегоричній картині, з дивною пісенною звучністю і теплом народно-ліричних барв, на фоні всього видимого світу.

Відзначено в "Перебенді" розлад між співцем і оточенням, яке ще не збагне вертости особистої свободи думок для найвищої мети.

Тільки при вільному виборі дороги до Творця можлива справжня віра: ця ідея особистої свободи для ісповідного життя особливо розвинулася на Заході, починаючи з

XVI століття. Вона ж дала народам духовну зброю великої могутності для боротьби за волю громадську проти всякого пригнічення силами егоїстичних клас, завойовницьких націй, змовницьких тираній, чорних традицій тощо.

Дякуючи віроісповідній ідеї особистої свободи душі — від різновсякого гріховного насильства, на Заході відбувся величезний духовний поступ, в той час, коли Московщина і Російська імперія, зневаживши її, загальмували свій розвиток на цілі століття. Мусіли різницю надолужувати в поспіхах, з хворобливими потрясіннями і соціальними каліцтвами.

Якщо автори резолюції та брошури, немолої Л. Новиченку, вказували на зв'язок між західним поняттям особистої свободи і творчістю Шевченка, то мали рацію.

Особиста свобода, оспівана в "Кобзарі", повна, з волею думки і слова, сходиться з ідеалом західних поетів, як два сусідні колоски в ниві.

В передмові до "Гайдамаків" читаємо цілу дискусію про волю поетичного вислову. Поета картали за "мертву" мову і за героя "у постолах", нав'язуючи йому язик чужий і "султан, паркет, шпори", як предмети для прославлення (сьогодні цей добір нанесено з ідеологічного "двірця" партії). Відповідь поета: "кричіть собі, я слухать не буду...".

Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб виливать журбу, сльози.
Бувайте здорові!

От і є приклад: як відстоювати свою вільну думку в поезії — супроти владного крику, що збиває з дороги; ті, що з півночі кричать, можуть навчитися, бо поема перекладена їхньою мовою. Для полегшення подаємо вислів Шевченка про свободу думки, зрозумілий без перекладу: з поеми "Тризна".

И отходя, благословил Свободу мысли.

Погляди поета на свободу душевного життя, думок і почувань, і на зв'язок її з вічністю і славою Божою викладені в палаючих віршах вселюдського значення, що, мабуть, складають коронний вислів для цієї теми в світовій поезії XIX століття:

За горами гори, хмарою повиті. Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометей

Там орел карає, Що день Божий довбе ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не вип'є Живущої крови, — Воно знову оживає І сміється знову. Не вмирає душа наша, Не вмирає воля. І неситий не виоре На дні моря поле. Не скує душі живої І слова живого. Не понесе слави Бога, Великого Вога

Висловився "прометеїзм" християнської ери з апотеозом немертної душі в її вірності правді і волі, супроти невітського кривавого мучення. Над віками і світами поставлено образ страждальця, кров якого безперервно відроджується, як і душа — непереможна для розпинателів. Безсмертні і воля її і слово: тільки воно понесе славу Бога предвічного.

І тільки воно, на думку Шевченка, розбудить народ з неволі: огненне слово живої душі людської.

Орю

Свій переліг — убогу ниву! Та сію слово.

Та засійся, чорна ниво, Волею ясною!

Вийдуть люди жито жати ... Веселії жнива!..

В слові — незміренна сила душі, що вірує; вона ж і сама безмежно велика:

Як небо блакитне — нема йому краю, Так душі почину і краю немає.

Це порівняння (з передспіву до "Гайдамаків") в двох рядках містить всю західню концепцію душі, за висловом Тойнбі, "верховної цінності" в очах Божих. Тому свобода особистого душевного життя людини звеличена в "Кобзарі" як скарб над скарбами: для славлення її Творця. І саме слово славлення, це — ніби горіння і сяйво душі, з надматеріальною силою, здібною відродити всі серця в неволі і розбити кайдани її.

На думку Шевченка, слово волі від її провісників, сповнившись полум'ям з їхнього серця, діє, мов грозова сила; опалює морок духовного рабства. Слово — ключ до волі всенародньої.

За таке вільне і правдиве слово сам поет віддавав життя. Від дитячих літ він почав відстоювати недоторканість скарбу своєї духовної волі. З "маленькою книжечкою", що її оздоблював "хрестами і візерунками з квітками", обводячи "кругом листочки", — ховався в буряти: списувати Сковороду або "Три царіє со дари".

Щоб не почув хто, не побачив, Виспівую та плачу.

З того дитячого передзначення виросла доля поета.

І довелося знов мені

Мережать книжечки, співати

На старість з віршами ховатись,

І плакати у бур'яні.

І тяжко плакати".

Шевченко радив: не слухатись таких, як теоретик з "Літературної газети" і не зрікатися цього скарбу свободи особистих думок, супротивних насильству, а вчити дітей, коли хто з них виявиться з поетичною іскрою, — нехай сховає свої думки від злих очей, і подалі від них, в своєму куточку, "віршує й плаче..."

Щоб не довелося, брате,

І йому каратись,

Як я тепер у неволі

Караюся, брате. Неначе злодій, поза валами В неділю крадуся я в поле. Талами вийду понад Уралом На степ широкий, мов на волю.

І болящее, побите

Серце стрепенеться,

Мов рибонька над водою,

Тихо усміхнеться

І полине голубкою

Понад чужим полем, І я ніби оживаю На полі на волі. І на гору високу Виходжу, дивлюся, І згадую Україну...

Чудово потверджується, що патетичний опис кобзарєвої думи з її орлиною волею, в поемі "Перебендя", ніяк не випадковий, але закономірний якнайбільше: і для поглядів, і для життєпису самого Шевченка. Бо тут поет і сам — стеменинісьню, як його перебендя. Серце його відроджується, перемагаючи свої рани, і вже пташиними крилами, як і в перебенді, мчить понад полем, волею втішаючися. Оживає він; з височини гірської ввижається рідна земля: голубі степи.

Але потім — лихо; чигає і мучить в полоні.

— Айда в казарми! Айда в неволю! —

Навіть і ця гіркота передвіщена в ранній поемі про кобзаря.

Досмертний вибір стежки кобзаря, співця і поборника волі, переслідуваного і караного тяжко, такий рішучий, обмислений, повністю зважений, що вже навіть застережено відступити від нього — на прикладах ганьби. Перед очі читачів Шевченко повторно ставив "віршомазів", що серця спродали "царям поганим". З гіркущою іронією окреслює піїтів, удаючи, що хочеться

Полазить трохи коло трона ... Пострижемося ж у лакеї

Та ревнсно в новій лівреї Заходимось царів любить.

Потім враз зносить геть з уяви привиддя ганьби.

Шкода і оливо тупить. Бо де нема святої волі, Не буде там добра ніколи.

І мова тут — про власну, персональну долю поета: в часи царів.

Так що ж мені тепер робити З цими поганцями?

Побажання висловлено в починку поезії:

Бодай кати їх постинали, Отих царів, катів людських.

Вбили вони "свату волю", без якої ні народ, ні сам поет не побачать добра. Тому він, застерігаючи, що ждати добра без свободи — тільки дурити себе, заповідає кожному співцеві: повний і цілковитий відхід від всіх тиранічних верхів і поворот "наниз", до народу.

Ходімо в селища, там люди, А там, де люди, добре буде, Там будем жить, людей любить, Святого Господа хвалить.

Ідея свободи для поета-кобзаря, взагалі ідея особистої свободи людини, з такою закономірністю розвивається в концепції Шевченка, як поступ світила небесного в соняшкій системі. Весь час поновлюється обходами при нових прикладах, з пісненими супроводами і протиставністю оточення.

Немає гірше, як в иеволг

Про волю згадувать. А я

Про тебе, воленько жоя,

Оце нагадую. Школи

Ти не здавалася мені

Такою свіжо-жолодою

І прехорошою ігакото

Так, як тепер на чужині,

Та ще й в неволі. Доле! Доле!

Моя проспівана воле!

Хоч глянь на мене з-за Дніпра,

Хоч усміхнися...

Якби всі переміняювачі білого на чорне і навпаки, які діяли від початку історії людства, зібралися вкупі і пробували довести вигадку "Літературної газети", ніби Шевченкові було "чуже" і "вороже" поняття особистої свободи, яке вироблене на Заході, себто поняття цілковитої волі думки і вислову, віри і сумління, — то спроба тих магіків закінчилася б повною поразкою. Вони кричатимуть день і ніч, що "ворожа" і "чужа" Шевченкові особиста воля людини, а весь хор заглушиться від його власного голосу, що з дужістю співучого океану славить особисту волю, "проспівану волю", звертаючись до неї в наступних рядках — так:

І ти, моя єдина,

Встаєш із-за моря,

З-за туману, слухняная,

Рожевая зоре!

І ти, моя єдина,

Ведеш за собою

Ль)а мої молоді^

І передо мною

Ніби море заступають

Широкі села

З вишневими садочками

І люди веселі.

Все, що серцю найдорожче з коханої материзни, пресвітлими видивами в чистій рідкості відновлюється перед духовним зором: при світлі зірки-волі. . .

Свято моє! Єдине свято! Як оступлять тебе, доле, Діточки-дівчата й защебечуть по своєму Доброму звичаю, Може, й мене ненароком Діточки згадають. Може, яка і про мене Скаже яке лихо. Усміхнися, моє серце, Тихесенько-тихо,

Щоб ніхто і не побачив ... Та й більше нічого. А я, доленько, в неволі Помолюся Богу.

Стан співця-невольника, що хоч думкою неско-ваною витає в любих просторах, спостерігаємо в "Кобзарі" весь час; висловилася незмінна втіха від самого вільного творення віршів.

Мені легшає в неволі, Як я їх складаю. З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають І стеляться на папері, Плачучи, сміючись, Мов ті діти. І радують Одинокую душу Убогую. Любо мені, Любо мені з ними, Мов батькові багатому З дітками малими.

Що уявлення про саму свбоду в Шевченка неодмінно мало живий вигляд і життєвий зв'язок з найзаповіднішими прагненнями кожної особистості людської, — свідчить вірш "Хіба самому".

... Старий козак Верзеться грішному, усатий, З своєю волею мені На чорнім вороні-коні!

А більш нічого я не знаю, Хоч я за це і пропадаю Тепер в далекій стороні.

Свобода існує тільки з людиною, особою, наприклад — запорожцем, що примарюється, як виключний ідеал, ради якого прийнято кару на життя. І так врадувано поет вітає підмогу собі — в особі Марка Вовчка, мов пробуджений зорею, з чорноти ув'язнення.

І оживу І думу вольную на волю Із домовини воззову.

То ж марно критик з "Літературної газети" поглядаючи на директиву і закриваючи очі на "Кобзар", силиться розірвати надвоє річ суцільну: поняття Шевченка про свободу, одночасно і громадську і особисту.

Без сумніву, в Шевченка поняття свободи при всенародному і вселюдському значенні мало найбільш персональний характер, порівнюючи з поезією всіх його сучасників; для нього воля народу була одночасно конкретною і особистою волею кожної окремої людини в загальному складі. Шевченкові чужий модель ідеологічного походження — з "програм", що означували народ, ніби отару в загорожі, звідки виводять "єдиним махом" на пастівник свободи і zostавляють ходою під батогом нового "хазяїна". Такий модель за-щепився назавжди в москалізованому марксизмі, і Л. Новиченко тільки відбиває сіру копію його, віддалену, як тінь пенька — від самого сонця, від дійсного ідеалу Кобзаря. Скотопригінний образ, замість того ідеалу, підшивають поетові в "Літературній газеті": мовляв, "маса" — в ярмі, зняти ярмо, і аж до далечезного "зазираного" майбутнього немає питання про особисту свободу! — "чужу" і "ворожу", ніби для тварини такої примітивної, що цурається пайки волі, потрібної навіть для биків на толоці.

Секрет моделю простий; його з самото початку задумано на червоній вокулацькій кухні — в хитрому розрахунку: з однієї загорожі перегнати народ, мов худобу, в загорожу другу, багатократно тіснішу. І перекреслено поняття про особисту свободу, бо за речниками її могла піти "маса" і вирватися з наставленої пастки диктаторства, теоретично задекорованої під "новый мир".

Шевченко, маючи ясновидіння генія, передчував, що "вража наруга" наготовляється другою, помноженою силою. Він молився:

Поможи нам, ізбави нас Вражої наруги. Поборов ти першу силу, Побори ж і другу, Ще лютішу!..

Був певен: доки коло кожного в Україні незримо мріятиметься старий запорожець на коні, як символ дійсної волі людської особистостям збережеться і дух всенародної свободи; а силі другої наруги нелегко буде "похилити рабів".

Ми бачили, з якою пристрасстю переконання і ліричною патетикою в зображенні живого втілення вільної думки Шевченко висловив свій погляд; як він прославив перебендю-кобзаря, що передусім відстоює право вільно мислити і пізнавати загадки світові, вірити в Творця і говорити до Нього, — виспівувати своє серце.

Це нагадує погляд одного з вершинних геніїв Заходу, Мільтона, який в кожен час ставив особисту свободу на першому місці:

"Дайте мені свободу знання, думки, віри і вільного вислову згідно з сумлінням, —

понад всі інші свободи".

Подібні ж заяви належать багатьом діячам Західної культури в пізніший час. Письменник Є. Бульвер-Літтон, сучасник Шевченка, стверджував, що якраз: "Особиста свобода є істотна для людської гідності і людського щастя".

Через весь духовний поступ Заходу проходить ідея особистої свободи, як одна з провідних для нього. Але вона там не становить собою самоцілі, бо її цінність — в тому, що при ній відкривається шлях вірного шукання вічних правд. Найсуттєвішу характеристику західної душі, прикмету серця і свідомости, становить догранично чесна, безжалісна до власних помилок, тенденцій та інтересів, духовна праця і боротьба за вірний напрямок до джерела всіх джерел. На цій дорозі відбуваються найбухливіші драми невгомного і прагнущого духа людського, які дали зміст для шедеврів мистецтва.

"ПРАВЕДНИЙ ЗАКОН"

Визволення було для Шевченка насамперед від-новою приспаної чи погашеної духовности в кожній людині. Душа повинна ніби знов народитися в огні слова — від його могутности. Сама кров людського серця переміниться в іншу: чисту, як огонь. Люди стануть справжніми дітьми Божими під час того визволення. В "Кобзарі" всюди, від сторінки до сторінки, розкривається містерія зв'язку між дійсною свободою духовною і небесною силою, як її джерелом. Весь шлях світоглядного розвитку поета приводить до ствердження цього поняття, — після зображення Коліївщини, як кари і помсти, що, на жаль, мусіла статися. Вона складала тільки епізод. Провідництво в ході духовного визволення, всенародного і вселюдського, в "Кобзарі" перебирають будівники вічної перемоги: неофіти.

Над ними ніби витас "духовний чоловік" Сковороди: відважний, як лев, кроткий, як голуб, міцний, як адамант, в освітленні від семи духів Господніх, маючи голос, як блискавка, і зір, що прозирає всі часи, з таємницями майбутнього. Подібні до героя Сковородиного — окремі великі праведники в небесному житті, в "зібранні святих", преподобні, що про них співають неофіти, як про воїнів з мечами, "гострими обоюду". Ті воїни встановлять справедливість навіки. В 1857 році Шевченко покладає в уста неофітів повний текст свого переспіву 149 псалма, датований 1845 роком.

Якщо введено переспів дванадцятилітньої давности в новий і найкращий твір: для вкоронування його змісту — висповіддю віри героїв і своєї власної — то це тому, що в переспіві псалма билосся духовне серце поеми "Неофіти", як її всієї творчості Кобзаря.

Наводимо названий текст, вищий, ніж поезія, в прийнятому значенні слова:

— Псалом новий Господеві

І нову славу

Воспоем чесним собором,

Серцем нелукавим.

Во псалтирі і тимпані

Воспоем благая,

Яко Бог кара неправих,

Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, словословлять,
Хвалять ім'я Боже.
І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царів неситих
В залізнії пута
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять.
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава. —

Як у п'єсах Шекспіра, поемі Данте, Мільтона, Гете, так і в Кобзарі провіщується час усправед-ливлення людей і задоволення їх морального почуття: воно такого усгграведливленвя вимагає. Але все це здійснюється в кожного поета по-різному; Шекспір завершує в яскравих і раптових, як промінь крізь хмари, просвітах — моральних розсудах наприкінці подій; Данте з строгою розчисленістю розміщує всі переступи і покарання, всі добродієності і нагороди — в трьох сферах посмертного життя; Шіллер передбачає, зрештою, настання в майбутньому, після всіх навісних кривд, — такого світлого і справедливого віку, коли цінність корон обернеться ніщою, а чисті серця будуть найбільшими скарбами світовими. Шевченко, трохи змінюючи уявлення з священної поезії царя-про-рока Давида, творить візію всесвітнього, раптового і остаточного, усправедливлення навіки. Тоді вся кривда життя буде знищена, а всі її спричинники покарані, в оковах видалені без вороття. Здійсниться звільнення роду людського силами вищих праведників, що в многості своїй, осяяні вже нетлінним світлом, перебувають перед очима Бога і Йому пресвітлим собором співають пісню нову, пісню слави без кінця віків.

Згадано в "Кобзарі" всі апогеї зла, заподіяного Україні колись і тепер, з неволею бісурменською, лядською, московською ("москалі, орда, ляхи"), і протиставлено їм діяння героїв, через які відмірюється справедливо кара.

До султана "в гості" прямували байдаками, звільняти хрещеного невольника — Іван Підкова і Гамалія, який

Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.
"Вилітайте, сірі птахи!.. "

Неволю лядську розмикали Тарас Трясило, Наливайко, Залізняк, Гонта, Галайда,

звитязці "Кобзаря", що мали противниками нелюдів і карали їх. Відпираючи третю неволю, запорожці списами скородили ребра на півночі. Але ще зображено в "Кобзарі" апогезії зла всесвітнього: з мучителями при Голготі і коло арени колізею. Вже ні списи, ні "залізна тараня" не змогли зарадити вселенському лихові, на погляд поета, вкоріненому в дні самого пекла і розпростореному по всіх землях.

Визволення повинно статися через вищу зброю — духовну, сила якої походить від неба і має набагато дужчу дієвість, ніж кожне оружжя.

Людам, вибраним для звитязства, ця сила дається в надхненому слові провіщення.

А вищим душам, праведникам в славі небесній, дана ця сила, як незбагненна зброя: мечі двосічні, що символізують могутність торжествуючої Церкви в її небесному стані. З силою двогострих мечів-променів з'явиться потужність, спроможна поборювати обидва зла: видиме, в земному вигляді, і незриме, від злих духів; — вона сповнить розсуд назавжди.

В тому розсуді є надзвичайна сторона, вказана наприкінці самого біблійного псалма і відтворена не тільки при його переспіві, але також в ряді інших поезій "Кобзаря": це — окування царів земних і їхніх вельмож. Вони, подібно до владичних притіснителів старовини, чинили, як "зłodії і роз-бійники", узурпувавши владу над людьми і привласнивши собі прославлення серед них, яке належить тільки Творцеві одному. Земні володарі стали здійснювачами гордої і лютої волі диявола-миро-держця: через них зло пекла вилилося на землю. В "Кобзарі" почуття і думка з пекучою невідступністю весь час допитується розсуду над ними, згідно з провіщенням псалма:

Чи буде суд! Чи буде кара! Царям, царятам на землі? Чи буде правда між людьми? Повинна бути, бо сонце стане і осквернену землю спалить.

Ніби віщий птах, уява поетова кружить над тронами лиходійників, то з квилінням жалю за їхні жертви, то з клекотом гніву. Слова осуду і картання приходять горючі і грізні — про царів: "кати вінчанні", мов "пси голодні", "скажені"; "собака! людоїд!"

Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жорстокий!
Чого накоїв на землі?
Із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, святим
Тебе уб'ють.
Ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Уб'ють обухом.

Якось величезна тривога, пов'язана з царями, наповнює "Кобзар", перевищуючи звичайну міру остереження перед ними. Обурення і зойки серця, з вибухами нестримного гніву на переміну, весь час приходять, мов приреченими кругами. Весь час — пристрасні повторення про неминучу кару. Здається іноді, що поет передчував неувяимі лютості прийдешніх володарі, таємничі тіні від яких стали страшно окривати

життя. Можливо, ще і тепер, в добу справдження найтяжчих передчуттів, не все з примар вичерпалося і надійдуть довгі декади таких драконячих, таких незносимих тиранів, що тільки при них відкриється повністю причина душевного болю поета-провидця. Нащадки зрозуміють велику і щирю тугу його, коли він, супроти гнобителів, сподівався появи діячів справедливих і добрих, з людяними статутами, що забезпечать кожному його особисту свободу, як і всьому народові в цілості.

Згадка про Вашингтона — це не відокремлена подробиця в ліричному малюнку, а ключовий складник концепції про новий характер державного провідництва, оснований якраз на новому і праведному законі: проти дикого свавілля царів-деспотів і супостатів, до яких самопричисляються тепер Ивожді". Державний провідник без Деспотичної влади над особистостями співгромадян, що мають рівні права в дійсному законі, як і він, — ось ідеал Шевченка. А той закон названо "новим і праведним": новим, бо не було його в імперії, і праведним, бо якраз через нього поборюється "злая сво-еволя" царів як джерело нещастя.

Шевченко був палким прибічником республіки, збудованої на законі, який насправді забезпечує демократичні свободи для кожної людини і становить тверду підставу для вольности всенародної: як здобув і закріпив Вашингтон, визволивши свою країну з-під колоніальної-імперської залежності. Для Шевченка, республіканця і "самостійника", був Вашингтон героєм двічі, в подвійному історичному світлі: як визвольник особистості людини від тиранічного строю і як визвольник народу з ланцюгів імперщини. На погляд поета, якраз Вашингтон здійснює в житті поняття правдивої свободи на Заході, одночасно і особистої, через республіканський стрій держави, і громадської, через національну незалежність країни.

Цього хотів і ждав Шевченко для своєї вітчизни. Мають повну рацію автори конгресової резолюції, складеної в дусі "нового і праведного закону", коли вказують на глибоку спорідненість західного по-няття свободи і Шевченкової мрії про визволення, виспіваної на сторінках "Кобзаря". Він був певен, що його мрія здійсниться на Україні так само, як в Америці. З якою глибокою тугою чекання, запитував він про той час:

Коли

Ми діждемося Вашингтона

З новим і праведним законом?

Власна відповідь поета сповнена твердою переконаністю:

Лі діждемось таки колись!

Тут, в самому вислові, вжито особливий зворот з народного мовлення, при тій інтонації та почуттєвій барві, які здавна в нас виражають найстій-ність і непохитну впертість думки, що певна річ неодмінно мусить статися після довгого і лихого перешкодження.

В теперішніх "коментарях" радянсько;!'' іїреси повторюється один мотив: то в Шевченка, мовляв, сказано про стан Америки XVIII століття, а тепер "ситуація" там змінилася і т. д.

Відразу ж бачимо підміну, бо Шевченко не оцінював жодної "ситуації" і його не цікавили зміни її, — він твердо знав і говорив про одно: демократичний закон нової республіки, з персональною свободою громадян, звільнених від всякого терору і гніту самодержавства, закон республіки з свободою нації від чужоїмперських кайданів, проголошений Вашингтоном для Америки є така чудова річ, що неодмінно мусить встановитися також в Україні. І це все! І цього ніхто в світі не зможе перемінити ні на йоту.

Щодо "ситуації": сьогодні згаданий закон цілком забезпечує американських громадян від "чорних воронів" і коті,ла?ерів, до речі сказати, відсутніх в США. А що — в Україні?

І тут великим дивом треба дивуватися: як пророчо зобразив поет теперішню "ситуацію", в тому ж творі "Юродивий", де висловлена мрія про новий і праведний закон.

Перші рядки відкривають видиво чорної доби: "вс дні фельдфебеля царя"; хоч сказано про царя, але слово поезії, маючи в собі незбагненну силу — підніматися над віками і місцевостями, відразу підказує також спогад про фельдфебеля-вождя недавнього часу. Підручні царя, як сказано, "Украйну правили."

Чимало люду оголили

Оті сатрапи-ундіра,

А надто стрижений Гаврилич ...

Тепер також обчухрали люд в колгоспах і по всіх усядах в Україні, стараннями "стриженого Гаврилича", який поширив процес далеко на Захід.

А вас, моїх святих киян,

І ваших чепурних киянок

Оддав своїм прафосам п'яним

У наймички сатрап-капрал.

І дійсно: не сотні вже, а мільйони "гнув" червонопартійний намісник; і встали "стовпами" від деспота "безбожної діла", від "гонителя правди";

і дійсно: "в кайданах гнали в Сибір невольників святих", "мордували, розпинали, і вішали".

Сьогодні голос поезії Шевченка — не мертвий відгук історичної минувшини, ні! В тому ж і суть, що він зберіг живу силу для сучасної дійсності і промовляє про неї. Бо зло, змальоване в "Кобзарі" помножившись незмірно, так мучить людей, що немає іншого виказу для оскарження, як у словах "Кобзаря", ніби сповнених дихання огненного лева з Апокаліпсису. І сьогодні той голос гримить:

Загляну в гори,

В вертепи темнії і в нори,

Без дна глибокії, і вас,

Споборники святої волі,

Із тьми, із смрада і з неволі,

Царям і людям на показ,

На світ вас виведу надалі

Рядами довгими в кайданах ...

При мучителях-сатрапах товпляться "лакеї" в "мережаних лівреях", (між іншим, і ті, які заперечують особисту свободу), всі "німії, подлії раби, підніжки", що вчилися "розпинать, а не любити" брата. Про всіх докинуто побажання: "о роде суєтний, проклятий, коли ти видохнеш?" І зразу ж після цього, ніби втішення серед ганьби від імперської ієрархії "тиранів" і натовпу підсобників їхніх, — приходить великим просвітом уявлення про державного діяча республіки, як вісника вибавлення:

Коли

Ми діждемося Вашингтона? ..

Вже сам контекст вельми багатозначний, — в ньому двома полюсами протиставлено: стан беззаконня і безчестя в сатрапії (чи "ситуація" при ній) і стан при свободі, забезпеченій законом новим і праведним. Ця протистава зберігається сьогодні, навіть погострішала контрастами і поглибшала.

ПОЕТ ДУХОВНОЇ СВОБОДИ

Данте і Шевченко світоглядами становлять відносну симетрію в духовному розвитку Європи за п'ять з половиною століть. В обох поетів є ідеал світового устрою для забезпечення щастя людині протягом земного життя: в Данте всесвітня монархія, а в Шевченка всесвітня "сім'я" чи федерація незалежних і вільних демократичних республік. Італієць називав Цезаря як вершинне втілення свого всесвітнього ідеалу; наш поет — Вашингтона. В обох співців здійснилася візія Царства Божого: з непогасимими радостями. Відомо, в якій феноменальній системності і галюцінаційній виоб-разності видив представлена в "Божественній комедії" сфера блаженного перебування душі. Але для наукової і просто читацької думки застається "не-відкритим континентом" вся дивна виспівність передчутого Царства Божого, здійснена в "Кобзарі" і рівнозначна візії III кантики італійця, — в духовній симетрії до неї. Різниця та, що Шевченко став поетом для особливого Христового вчення про Царство Боже — в нас самих. Ніхто з поетів ні в минулому, ні в часи теперішні не здійснив такої зворушливої, ніби хорали наймолодших янголів, неісповідимої пісні про зріст і висвітлення, ви-будову і красу, благословенність і велич, радісність і злагоду, святість і тихість, милість і бого-синовність того заповіданого людям Царства Божого —■ в їх власних серцях, як це виконав Шевченко в поезії "Кобзаря". Він був для тієї пісні вибраний із-посеред рабів, із дна горя, що його глибина закривала небосвіт.

Але в "Кобзарі" не таке віддільне зображення світлої сфери, як виконав Данте, поокремивши весь досвід життя і уяви, думки і серця — в трьох категоріях: жахливого, спокутного і радісного. На відміну від того, Шевченко зобразив саме серце людини, всю сферу життя її душі — як один всесвіт, найсправжніший і найважливіший, з безперервною протиставою в ньому між двома сторонами: "незлюбних, праведних", як діти; і, як звірі, "скажених", деспотичних. Безліч проміжної ві-дозміни духовної доєднується до неомірности драми вселюдського серця, в зображенні якого і сама поезія Шевченка стала, можна сказати без помилки, найсердечнішою в історії світової

лірики. Ніхто так відразу і так повно не змушував звучати найщиріші і найніжніші струни: десь на останніх глибинах серця, куди ніхто з людей не проникав поетичними словами. Це в нього — від братерської любови до "малих отих", яких Євангеліє заборонило зневажати, бо їхні янголи щодня стають перед обличчям Божим, але яких, однак, поругано, мов тварину. Мабуть, все болюче оскарження небожителів — перед лицем Творця, відгукнулося на землі в плачах і обуреннях кріпацького поета.

Він преклонився перед терпінням всіх, затоптаних в чорноту життя, але вірних заповіді любови. Він оспівав їхній хрест щоденний, їхній збережений образ богоподібности, серед крайнього страждання і дикої наруги над ними. Він підняв образ того опльованого і замученого раба до світлої височини розсуду: перед очима всіх людей правди на землі. Бувши сам — як ті упосліджені, він zostався вірний їхньому милосердю; 1 він, аж до останньої можливості, все робив, щоб зм'якчити залізні серця їхніх душителів і вішателів. Благав і докоряв, грозив і картав розпеченим до білого віршем. Співав їм несказанно зворушливі пісні про матір-наймичку, про всіх безталанних життя цього: щоб прихилити їхню душу і збудити гарячу сльозу спочуття — може вона зм'якчить ожорсто-чених. Він молився і сам за них, разом з неофітами,, терзаними в ланцюгах. Все, що відзначає духовне перебування людське на білому світі, затьмареному до чорноти пекла, увійшло в "Кобзар". І от, крізь катівську пітьму, непогасимо горить "огнем невидимим святим" ласка небесна: світить до жертв нещастя; "святая зоря" веде крізь пе-келля. І, супроти нього, <юбрг люди відстоюють і рятують свій окремий світ, де кожному щирому чоловікові "добре буде". Вони бережуть іозе небо, невидимо будоване силами Божими в їх серці;

і вони самі — учасні помічники при творенні Царства, що здійснюється за їхнього гіркого життя: проти всієї кривди і влади звіра.

Шевченко був поетом Нового Єрусалиму — духовного: оповідаючи, як, подібно до ранкової ясности перед появою сонця, Царство означається в людях, під час їхнього хресного восходження.

Були невільники. Таким і тоді відмовляли в особистій свободі, і тепер відбирають право на неї.

Але вища справедливість дарувала їм свободу, якої ніхто не міг знедійснити, — свободу від гордині, лукавства, злоби і всякої неправди; дарувала через приналежність людей до істини Царства. Бо сказано: "Пізнайте істину і вона визволить вас". Якраз ці слова Христові оголи в основі визвольної діяльності* Кмрмло-Методігвемсого братство, як свідчить П. Куліш, попереджуючи в спогадах, що про це "хай знають усі". Звідти братчики взяли духовний ключ для звільнення людей з кріпацтва. Вчив і Апостол: "де дух Господній, там свобода".

Коли навіть ще не могли кріпаки побачити істини, то вже саме шукання — в дорозі віри, — давало їм певну запоруку того визволення, що має вічну цінність.

Аби шукали; хто шукає, той знайде.

Тут покладено також одну з найосновніших підвалин західньої культури: право вільного особистого шукання істини, без жодних адміністративних обмежень; без

жодних заборон від держави.

Ідея цього шукання зберігається віками, відколи її висловив Августин Блаженний:

"Боже, Ти створив нас для Себе, і душа наша і м'ятуще серце доти томляться, не знаходячи собі спокою, поки не заспокояться в Тобі".

Рідко хто з новочасних поетів так переживав це шукання, як Шевченко, чие духовне життя було допитливою мандрівкою. Томився душею, подібно до "фавстівської" людини; м'ятушим серцем іноді загорався в бунті і відвороті, щоб знову ж прямувати чимдуж висхідною стежкою.

Він знав про стан блаженного втішення серед всіх скорбот, дарований побожному шукачеві істини; і виобразив той стан: "серце щебече Господню славу". Тоді кобзар щасливий, не зважаючи на старість, самоту, нерозуміння людьми і всі злидні життя, в яких "попідтинню, сіромаха, і днює й ночує". Серед найчорнішої недолі знає втішення. Бо зберіг знання істини, з якою душа дістає особисту свободу не для свавілля, але для прийняття Божої волі: це — вершинна ідея свободи особистості, розкрита в культурі Заходу і в творчості Шевченка.

Однак, подвиг співця, шукача світла собі, як також всім іншим, зустрічає не тільки нерозуміння, але й прямий осуд.

Один з клясиків-корифеїв, виразників західньо-го світогляду, писав:

"Це апостольське служіння, ця глибока переконаність людей обдарованих накладає їм них тяжке обвинувачення, що висувують проти них майже всі люди, які нездібні мислити".

Одночасно сказано також і в "Перебенді" Шевченка, що "насміються", "дурнем" назвуть, "проженуть" гуляти понад морем, "одцураються". Хто ж вони? — передусім діячі з "Літературної газети" і, звичайно ж, їхні думкодержці з партійних олімпіків: звідти забороняють писати правду.

Пророча сторона в поезії Шевченка така сильна, що ніби про сьогоднішній день читаємо, коли з гіркою насмішкою сказано про удаване потурання сильним, аби закрити від них свій вільний духовний світ.

Треба оборонити найвищу цінність — духовну свободу в повній незалежності. Її значення зберігається навіть при зовнішній несвободі людини, як говориться в Софокла: "хоч моє тіло в рабстві, ще мої думки — вільні". Якщо ця особиста свобода думок збережена, вона запалить також інші душі в свій час і допоможе розкрити очі народові; а не буде її ні в кого, тоді і надія на визволення з деспотії марна.

Шевченко до кінця днів непохитно вірив, що слово провісника спроможне розбити тьму неволі, коли б тільки збереглося вільним від всякої залежності в рабодержців. Віра справдилася на самому поетовому слові: з ним як духовною зброєю народ України вибився з неволі царської.

А ось кричать, що навіть і саме поняття про свободу особи, в повноті його обсягу і реальності розвинуте на Заході, як і в козаччині — на Україні, звідки ввійшло з живим духом в "Кобзар", — що воно, мовляв, "чуже" і "вороже" Шевченкові!

Як школярі назвуть того, хто, не бачачи в саду жодного окремого дерева в

весняному обквіті, запевняє, що "сад цвіте"? Скажуть, несповна розуму або — обманник. Бо і діти тямлять: сад тоді цвіте, коли цвіте в ньому всяке окреме дерево — вишня, слива, груша, яблуня тощо. Тільки з їхнього окремого цвітіння складається цвітіння саду. Але філософи з "Літературної газети" хочуть переконати, що без свободи окремих людських особистостей (і то в повному її значенні, як на Заході в демократичних країнах!) можна мати вільний народ, з тих особистостей складений. Розкажіть своєму батькові! — говорилося в таких випадках.

Є дві великі неволі: перша — неволя фізичної особистости, неповна і минуча, бо для душі обривається з тілесною смертю; друга — неволя в путах гріхів, продовжується вічно, в посмертному житті, якщо душа не визволиться через віру в Христа. Він є істина, що дарує свободу, звільняючи з духовних кайданів, слідом за якими впадуть всі інші.

Тому фізично підневільний колгоспник-кріпак, який душею приналежить до Спасителя і, терплячи в житті кривду від червоних чиновників, сам її не заподіює нікому, — є вільніший від вічної погибелі, ніж майор понурої установи, погрузлий душею в страшний переступ людоморства і людоне-нависти: то взірець раба власних гріхів. Подібних до нього Шевченко називав "рабами з кокардою на лобі" — якраз на лобі, не тільки в тому значенні, що кокарди ношено на картузах, як блискучу ознаку службовости (про цю загальновідому річ не треба було б поетові повторюватися), — але ще в глибшому значенні прикмети духовного рабства в пазурах зла.

Бузувірства вождя — "генералісімуса" і всього ЦК КПРС, які закривали СРСР і розтоптали всяке право людське, були б неможливі, якби в громадян зберігалась особиста свобода — думок, вислову, сумління і критики: цю останню замінили самобичуваннями всіх, крім головних спричинників все-народнього горя.

ПОЧАТОК ПЕРЕМОГИ

Повний штат редакції "Літературної газети" знає, що через брак особистої свободи досі не можна в цій газеті друкувати жодного уступу з промови самого керівника КПРС, на XX з'їзді, яка повністю опублікована в вільних закордонних часописах, званих "буржуазними" і "реакційними". Це вражаючий курйоз для цілого століття.

Але є інші дивовижі поряд нього; наприклад: про національного поета Росії можна в Москві писати, що він, Пушкін, був борцем за свободу і особисту і суспільну, в такому дусі, як декабристи і видатні мислителі Заходу; але в Києві написати цю саму правду про національного поета України заборонено.

Коли хто скаже, що західний ідеал особистої свободи властивий також і Шевченкові, то в "Літературній газеті" проголошують, що це — фальшування "Кобзаря" і "підкидання" йому "ворожого" поняття. А берете до рук II том однієї з нових збірок творів Пушкіна, і там коментарі так і чешуть, що в Пушкіна було поняття особистої свободи, спільне з західними поетами, зокрема з Байроном. Навіть сказано, що Пушкін склав був плян своєї втечі на Захід, до свободи, але не зміг здійснити задуму. Це говорить в зв'язку з віршем "К морю", де "свобідна стихія" названа, — як би ви думали? — названа тією жаданою межею, до якої поет прагнув душею сам особисто:

Моей души предел желанный

Далі говориться:

Ты ждал, ты звал... я был окован;

Голос свободи звав самого поета, який означив, що не міг, через окови, прибути, — то були окови його серця. Отже, не про "масу" говорить поет, але про своє "я", про свою особистість. І вказує сам, наскільки єї захоплений західнім поняттям Байрона про свободу, називаючи його володарем дум. Загальновідомо, яким пристрасним споборником якраз особистої волі людини, в визволенні народів, був Байрон, що віддав своє життя за свободу Греції. Властиво, поезія британця, це — переважно вираз прагнення людської душі, людської особистості навіть дуже посиленого в т. з. байронізмі: звільнитися від різноманітних оков, накладених на неї в змертвілому суспільстві. Тому і сказано про смерть поета:

Исчез оплаканный свободой

Он был, о море, твой певец

Але в Пушкіна і в Байрона, що, належачи до шляхти, не знали найгіршої неволі особистої в кріпацькому рабстві, ні прагнення до особистої свободи, ні виспівування його не було таким палким і заповідним, як в Шевченка, і ІГО якраз в спільноті/ з ними дусі і понятті персонального визволення людини,

І тепер різниця та, що про поета російського правду можна писати скрізь, але про українського — ні! На всю УРСР чути крики в Києві, які цю правду хочуть заглушити і обчорнити, ніби то під-кидок, "чуже" і "вороже" поняття. Коли б це збезчещення і приниження Шевченка, при піднесенні Пушкіна, заподіяв росіянин, то був би великодержавний шовінізм. Але знайшлися "свої". Цей вчинок "земляків" є тільки показник рекордної гнуч-кохребетности в рабстві.

Теоретик напинає собі голос аж до дієзів на верхніх регістрах, виклинаючи з "Кобзаря" ідею, спільну в Шевченка з першорядними поетами ХІХ століття. А не змігши, затуляє її своєю газетою і кричить, що та ідея "підкинута" Шевченкові. І не бачить, наскільки обкрадає Кобзаря і принижує супроти його великих сучасників.

Тут визнаймо рацію Гегелю, що казав: "не ланцюги роблять раба, але свідомість, що він раб". Теоретик "Літературної газети" полюбивши свої кайдани на серці, вже із звички все вітчизняне принижує серед світових цінностей. Кричить, що ідея особистої свободи людини, в повноті її, як на Заході, — "підкинута" нашому поетові, і ким же, ви думаєте? .. виявляється, що "реакційними американськими пропагандистами"!

То ця велична ідея літератур Заходу, яка най-яснішим огнем поломеніє в їхніх безсмертних ар-хитворах-шедеврах, починаючи від "Прометея прикованого" Есхіла аж до драми Шіллера і Гете і після них, до сучасності, і яка спалахнула в "Кобзарі" цілковито нарівні: і чистотою, і красою, і могутністю, — виходить, коли послухати червоних рабів з Києва, є тільки байстрия, підкинута з двсру закордонних "реакціонерів" на поріг "Кобзаря".

Треба обороняти пам'ять поета не тільки від на-кладзчіз бронзової личини, але і від крадіжників, що видирають з його поезії найзолотіші сторінки світового значення.

На тих сторінках написано жаріючими літерами, що визволення починається від думок і від знання людської особистості про свободу, право на неї і спроможність її здобути. Без того знання неможлива воля.

Ярема гнувся, бо не знав, Не знав, сіромаха, що вирости крила, Що неба дістане, коли полетить, Не знає, нагинався.

Краще означено, ніж в Гегеля! — і основна думка, в отрогма: фігурах епанастрофи і одпопочатку, повторена так, що кругами відгомнілася в несяж-ній картині: з пригнобленим станом окремої душі ти з її непізнаними можливостями свободи, відкритими в небесну височину. Хоч вирости крила для свободи, і міг летіти, але без знання про спромож-ніс№ і без попереднього прозріння через свою власну вільну думку, всі можливості — ніщо. Ярема, невільник особистою думкою, мусів гнутися в рабстві. З дограничною чіткістю і вірністю тут означено, що вільна особиста думка в кожній людини є ключ до визволення всього суспільства. Без неї вкорінюється кріпаччина. А зверху кокардяні теоретики, звичайно, крикнуть про непотрібність, "ворожість", "чужість" і "підкинутість" думки про свободу окремої душі.

Всі першорядні мислителі світу бачили найбільшу цінність особистої волі — виразно, як і Шевченко. Його однодумець Герцен, можливо, най-видатніший борець за свободу в її повному захід-ньому понятті, якого дала Росія, в 1849 році писав:

"Свобода лица — величайшее дело, на ней и только на ней может вырасти действительная воля народа".

Сказано, як з альгебри виписано! — з ясністю доглибною, ніби в поезіях Шевченка.

Передбачено навіть, що декотрі теоретики стануть відбирати право на особисту свободу, кажучи: то побачимо колись, "зазираючи в омріяне майбутнє, де не буде" і т. д., ніби сам Шевченко гадав так. Ні, не так! Він хотів реальної свободи для кожної особистості — негайно, і робив найбільші заходи, щоб якнайскоріше викупити з неволі своїх рідних. Подібно до Шевченка також і Герцен вимагав негайного повернення свободи кожній уярмленій особистості. Про відкладання цієї найбільшої справи в "омріяне майбутнє" він писав, як про обманний викрут. Бо знав, що "цель бесконечно далекая — не цель, а, скорее, увертка"; і що "цель для каждого поколения — оно само".

Герцен передбачав також пограбування свободи, прикрите "соціалізмом", і попереджував про нього, сто років тому!..

"Социализм, который хотел бы обойтись без политической свободы, непременно вырождается бы в са-момодержавный коммунизм, в новую барщину" (підкреслюємо, В. Б.).

Це — геніяльне передбачення того, що сталося в СРСР, а в найтяжчій формі на Україні. Обидва провидці, Шевченко і Герцен, передчували панування "грядущих тиранів", і вказували на передумову його: знищення політичної свободи людини. Що поет ставив перед очі в живих уявленнях, говорячи про майбутніх "розпинателів народних", на яких його дума повинна впасти "огнем-слезою", те мислитель охопив точною формулою соціології: про "самодержавний комунізм", який здійснився

диктатурою ЦК КПРС і її вождя, з "барщиною" в кріпацьких колгоспах. Перечислимо декотрі характеристичні прикмети комуністичного самодержав'я:

1) фізична ліквідація, в повному людському складі, і заборона відновлення всіх партій, крім однієї — носія і "оплоту" самого самодержав'я: воно терористичною однопартійністю включається в розряд фашистських режимів;

2) масові вбивства інакомислячих або обернення в невольників — через систему концлагерів, що, після однопартійності, становлять другу найхарактернішу ознаку кожного фашизму при владі;

3) панування доктрини з великою ненавистю (КЛАСОВОЮ, ідеологічною, національною), як третя ознака всякого фашизму, що наслідком її загинули багатомільйонні шари населення і цілі неросійські нації: балкарці, карачаївці, інгуші, калмики, кримські татари; диктатура цієї доктрини в духовному житті — з заборонаю всіх інших світоглядів і філософських шукань, як також вільних шукань наукової істини в гуманітарних ділянках; панування реакційної софістики діалектичного матеріалізму.

4) автократична влада партійного вождя-фюрера і оракула доктрини, як четверта прикмета фашизму;

5) типово фашистська заміна загальноприйнятих моральних основ суспільства відносними настановами диктаторської партії і її доктрини (в гітлерівському нацизмі — ніцшеанська мораль "надлюдини", якій все дозволено, а в самодержавному комунізмі — "класова мораль": теж все дозволено, коли на потребу комунізму);

6) подібно до фашизму нацистів, підкорення юриспруденції і всього правосуддя — одній меті: збереження влади правлячої партійної верхівки;

7) фашистсько-режимна замкнутість устрою, при якому громадська opinio цілковито перекреслена, як нічогість, і всі справи, включно з життям і смертю мільйонів, вирішуються тільки в вузькому і закритому колі тоталітарно-партійної "еліти";

8) характерний для кожного фашизму зверх-розвиток "робітничої" і взагалі "трудової" демагогії, при цілковитому знеправленні самого робітництва і трудового селянства і їхніх організацій;

9) неодмінна прикмета всіх фашистських урядів: ненависть і презирство до мислячої інтелігенції, що зберігає принципи справді народнього світогляду і етики, — масові і жорстокі розправи над цією інтелігенцією, упослідження і утиски з драконячою цензурою і переслідуванням її вільної творчості;

10) фашистсько-бюрократичний культ диктаторської держави, супроти якої народ "ніщо" ("шеве-леніє тараканов", як любив висловлюватися генералісимус); замісто

правила, прийнятого в цивілізованих країнах: держава існує для народу, заведено протилежний, червонофашистський принцип комуністичного самодержав'я: народ, як худоба, існує тільки для держави; він перед нею має всі зобов'язання, а вона перед ним — жодного;

11) прикметна для фашистських олігархій деморалізація і загнивання верхівки, її паразитація серед розкоші і свавілля; гризня в розгрі інтересів ("пауки в банці"), обригування повержених, постійні "чистки" з кривавими лазнями, перетрусками і розгонами, проголошеннями про ворогів і наступним "обмиттям ефіопів";

12) деградація духової творчості і преси до ролі одного з інструментів для партійної політики — процес, неодмінний при кожній фашизації культурного життя;

13) створення атмосфери загального страху, недовір'я, підозри, при найширшому розвитку і культі шпигунства і провокації, з тяжіючою, мов гробова тінь, на всьому суспільстві — владністю тайної політичної поліції (на взірць "охранки"), з безперервним терором, як методою суто фашистського урядування;

14) улюблена всіма фашизмами перевага мілітаристичного настрою і культу збройної сили з мрією про панування своєї диктаторської системи над цілим світом: для ніби то месіянстичного призначення в історії всього людства, і назверх прикриття цього гаслами про мир, що особливо любив розігрувати нацистський фюрер;

15) проголошення переваги однієї нації, як основного носія тоталітаристичного строю і резервуару його сили (в гітлерівців — вищерасовість німців, в комуністів "старшість" росіян), одночасно приниження і подавлення, нищення і національне знебарвлення залежних народів;

16) маскаради виборів з однопартійними списками, винайдені фашистами, коли нема між ким і ким вибирати;

17) загальний духовий примітивізм керівної кліки і вождя-фюрера: характеризує кожний фашизм без винятку;

18) зневага до віри в Бога і самих віруючих людей; заміна її парарелігійним культом вождя і сві-тоглядової доктрини в комуністів, старогерманськими мітами в нацистів.

З надмірністю справдилося проріччя Шевченка і Герцева про прийдешню тиранію: якраз тому, що більшою мірою, ніж вони гадали, позбавлено людину її особистої свободи. І якщо теперішній вождь, виступаючи в Тбілісі, під час сорокаліття совітчини в Грузії, проголошує, що в СРСР існує найбільша свобода і демократія, то це, як дві краплі води, нагадує запевнення вождя південноафриканського племені Баротселенд. Той 'правитель сказав представникові Заходу: мовляв я — непохитний прибічник свободи і демократії, і тому завжди довідаюся в своїх дорадників про бажання народу.

— Зараз покажу! — промовив вождь і ляснув долонями.

На той знак шість чоловік на животах уповзли в приміщення і в таких позах застигли біля ніг вождя, на невиразиме здивування присутнього посла.

— Чи щасливий мій народ? — спитав вождь. Всі дорадники, розпластані на животах, враз зачали широко всміхатися і наввипередки говорити про задоволення вільного народу.

— Ви ж бачите! — сказав вождь і знов ляснув долонями, — тоді всі шестеро, усміхнені, відповзли на животах за двері.

Теоретик "Літературної газети" має дані зайняти місце бригадира: на чолі тих дорадників.

Без свободи особистості, можливі і справді створюються страшні моральні рабства, навіть для націй, що цілковито звільнилися, за висловом Л. Но-виченка, в "масі" своїй — від "ярма" і "гніту". І не тільки зажили без "ярма" чужоземних переможців і своїх панівних клас, зокрема "реакційної буржуазії", але навіть запанували над іншими народами. Це — німці III Райху як суверенна нація. Але громадянин цієї народної збірноти, панівної на багатонаціональному Заході, був позбавлений особистої свободи думки і вислову, опозиційного до гітлеризму. Позбавивши права вільного вислову незгоди, того громадянина, разом з іншими, нацисти завели в морок шовіністичної гордині і підбою. Тільки після чорної катастрофи-поразки в війні, німець вибився з трагічного становища і вернув відібрану особисту свободу думки і слова як громадянин демократичного суспільства, 1 то не скрізь, а в самій західній частині вітчизни. Коли звільняють "масу", без свободи особи, стаються страшні речі; наприклад, також з росіянами як нацією. Вони і досі в неволі омани свого домінуючого становища при червонофашистському режимі, що спрямований проти неросіян, позбавлених національної незалежності. Одночасно ж і самі терплять, як народ, від того червоного тиранства, що потішає їхню гордість. Це дике становище не могло б зберегтися при свободі особистої думки і вислову: змінилось би під критикою від виразників народної opinio.

В редакції "Літературної газети" теоретики всміхнуться, мовляв — вигадка про затиск особистої думки. Але з ними незгідний, хто б вони подумали? сам теперішній вождь. Він на XX партійній валь-пурГієвщині дістав анонімну записку, в якій було запитання: — чому ви мовчали при всіх злочин-ствах покійного "генералісимуса"? Вождь сам спитався з трибуни: хто подав записку? Мовчання. Він ще двічі повторив оклик, і знов — тиша німа.

Після павзи він підсумував справу так: — боїтеся сказати? — я теж боявся.

Отже, сказав не про "маси", а про своє "я": однаково, як тепер бояться, так він боявся особисто;

його особисто застрашувало до згоди з кричущими злочинствами. Він коїв їх на посаді партсатрапа в УРСР, а там всі інші особг{сго боялися його: як він — "генералісимуса". В свою чергу, підручні наводили помножений особистий страх на менших чинів, ніж самі, а ті — особистий страх ще на дрібніших, і так аж до найнижчого щабля червоної драбини. Кожен міг би повторити слова теперішнього вождя: теж боявся особисто. І тут пригадується разючий парад подібного затиску — через ієрархію чинів.

Дивлюсь, цар підходить

До найстаршого... та в пику

Його як затопить!..

Облизався неборака;
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. а той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той меншого,
А менший малого,
А той дрібних, а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицах,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити;
Та верещать; та як ревнуть:
"Гуля наш батюшка, гуля!
Ура!., ура!., ура! а, а, а!"

Відкрилася схема особистого подіювання в без-свобідній ієрархії, що осягає суспільство згори до

низу. Це — сама "механіка" цілокупного впливу від зверхности до залежности, коли нищаться вартості осіб: гідність, особиста свобода і почуття справедливости. Замість них заходить "раболепіє", розцвітаючи татарщиною примусового славлення царя — "губителя", на глибині народного побуту. Видно з мальовничої схеми, що причиною сліпого і закрученого славлення в "масі" служить попереднє знеправлення особистости в самій ієрархії. Весь гіперболічний Гротеск Шевченкового опису є взірць найсправжнішої реалістичности: з мистецькою віддачею норовів і виразом самого характеру взаємин в здичавілій "піраміді" деспотичного уряду; а головне—в зображенні моральної зруйнованости серед обставин безсвобідного життя осіб. Тільки через державну драбину, складену з численних урядовців, що позбавлені свободи особистого погляду, можна тримати "маси" нанизу — в стані череди.

Деякі кореспонденти "Літературної газети" з піною на устах винуватили всіх, хто в світі говорив правду про свавілля в добу "культу особи": досить поглянути в комплекти часопису — там знайомі прізвища. Що ж виявилось? Крик марний; на XX з'їзді КПРС таки ствердили — дійсно, країна страшенно терпіла від "свавілля однієї особи", яке "заохочувало до свавілля й інших". Супроти всього рожевого розмальовування і "ура!" для "батюшки-царя", що виголошували теоретики, голосні також і сьогодні, виявилось: "масові арешти і заслання багатьох тисяч, екзекуції без суду і навіть без нормального слідства витворили атмосферу непевносте, страху і навіть загальної розпуки".

Читаємо в документальному тексті з XX з'їзду КПРС точні означення про особисту владу: попередній вождь показав "свою нетолерантність, свою брутальність і своє зловживання владою"; користуючись "своєю необмеженою владою, дозволив собі багато зловживань"; "почав щораз більше зловживати своєю владою"; міг вирішувати

всі справи "сам один"; "маючи необмежену владу... еш мучив людей морально і фізично"; "застосовував масовий терор". А як кричано йому "ура!" — всі знають; скрізь роблено; — на XX з'їзді теперішній вождь назвав джерела: "повіді, фільми та історичні "наукові" твори", тільки забув про творчість теоретиків з "Літературної газети", які безчестять Шевченка, віднімаючи в нього поняття особистої свободи, людини, бо воно для них самих стратило вартість. Ми далекі від винувачення їх за минулі славослов'я деспотів, — тільки ж треба хоч сьогодні схаменутися і перестати з льокай-ськими очорненнями правди. Існує вихід із становища: можна обминути випадки, коли змушуватимуть говорити фальш.

Здається, Бісмарк сказав, що найбільше криво-мовности поширюють перед виборами, під час війни і після полювання. Що ж до всієї преси в УРСР, то рекорд без перерви здобувають навколо питання про свободу людини, право вільного вислову своєї особистої думки і можливість здорової і творчої опозиції — особистої і партійної, як на Заходь

Прикладів безліч: від очорнення робітничої революції в Угорщині 1956 року, як ніби то "бур~ жуазної", і аж до поняття особистої свободи в Шевченка, мовляв, "підкинутого" реакціонерами.

Повну рацію мав Пушкін, казавши, що він народові довго буде "любезен", бо в свій жорстокий вік прославив свободу, і то в повному значенні і змістовому обсягу слова: і особисту і громадську. Але втричі з більшим правом міг це сказати про себе Шевченко. Від десятиліття стає все любезніший народові України як співець великої і повної свободи: в прагненні до безграничної доброти Творця.

Автор "Кобзаря" як речник волі названий в резолюції Конгресу — поруч виразників західнього поняття особистої свободи, і, певна річ, неможливо заперечити проти зближення в згаданому понятті, наприклад, Шевченка і Шеллі. Обидва, при багатьох відмінах, були борцями проти деспотії. Політична лірика англійця охоплює ряд мотивів, що зустрічаються також і в "Кобзарі". Образ нескоримого Прометея-тираноборця спільний в обох поетів. А герой Шевченкової "Тризни" належить цілковито до сім'ї ідеальних постатей в творах співців свободи, Шеллі, Байрона, Гельдерліна та інших: постатей з трагічною долею і шляхетністю свободолюбних поривів. Теоретик з "Літературної газети" підставляє, замість західніх поетів свободи, "реакційну буржуазію", аби тільки очорнити цілком вірну думку: про спорідненість ідеї Шевченка і поняття справасн-ької свободи особи на Заході, поняття, що як раз там протистоїть всякій буржуазній реакції, проти якої протягом життя боролися Шеллі і Байрон, Гюґо і Барб'є, Шіллер і Гайне, виразники того поняття. Всі герольди свободи на Заході боролися проти реального противника і надзвичайно сильного, терпіли поразки і гинули, аж поки домоглися перемоги: над реакційною буржуазією і шляхтою, в наслідок чого тепер твердими законами забезпечено в Англії та інших демократичних країнах цілковиту свободу особи. Скажім, в Лондоні, при зборищі народу, під відкритим небом, промовці критикують уряд країни, перебираючи всі кісточки і вказуючи на кожну помилку і відступ від законності; нехай спробує теоретик з "Літературної

газети" зупинити їх! — поліція забороняє перешкоджати. Це — так само, якби 1936 року в Києві, біля пам'ятника Богданові Хмельницькому, виступив перед народом товариш Л. Новиченко і в промові, заявив, що вождь Кремля застосовує масовий терор до безвинних українців і "нищить їх фізично і морально". Коли ж секретар парторганізації Спілки письменників хотів спинити промовця, — підійшов міліціонер і сказав, що закон забороняє перешкоджати громадському промовцеві.

Про таку свободу, неможливу в СРСР і повно здійснену в демократичних державах Заходу, говорить документ Конгресу.

Шеллі, Байрон і Гайне провіщували її, як Шевченко: в цьому ж і спільність! — при всіх різницях. І нема в такому прирівненні жодних "гріхів", навіть з погляду марксизму, бо його основник, Маркс, захоплювався названими співцями свободи, віддаючи перевагу першому з них.

Він з великою тривогою стежив за зростом неситі імперіальної Росії, як носія всякого невілля, і відзначив по кілометрах розпросторення царської чингісханщини в її загрозах для Заходу. Як Маркс остерігав західні країни (між іншим, він користувався в них справжньою свободою особистої думки, переважно — проти них), так Достоевський попереджував саму Росію: що її загарбництва в Європі примусять тамішні держави об'єднатися для оборони, і росіян будуть спалювати, як "шкідливих паразитів". Це був пророчий голос найбільшого з геніїв Росії, полум'яного патріота її, який провиджував, звідки і від чого — нещастя: від отечественно! жадоби на чужі землі в Європі. Бо хочеться і там накласти мимрецовську лабеду, щоб згас дух людської свободи, який огенно довшає в імперський острог народів і збуджує вільнолюбні думки.

Сьогодні той самий "пейзаж"!

Від Будапешту до Баку — всюди, як звав Достоевський "божевільна скачка... розгнужданости" породжує ненависть в народах.

Один приклад: недавно польський журнал "Культура", в числі, проуроченому до польсько-російських відносин, вмістив статтю з увагою, що російський народ не здає собі звіту, наскільки велика ненависть до нього в Польщі, де це почуття охопило всіх: інтелігенцію, робітників, селян, комуністів і католиків. Читаємо: "ненависть поляків до росіян досягнула безмірності, перевищує ненависть індусів до англійців, і ніякі слова не дають про неї поняття." Якщо хтось думає, ніби це почуття менше в Угорщині і східній Німеччині, в країнах Прибалтики чи на Кавказі або в середній Азії, — той помиляється. Все більше і більше росіяни стають найосоружнішою і найненависнішою нацією новітнього часу і довго на тому огненному вулкані всидіти не зможуть.

Хто зберігає здоровий сенс і серце, не радітиме про це, навпаки, дуже скорбітиме, бо ненависть між народами є сила руїни для всіх разом, крім того, що це почуття своєю природою становить найбільше зло також для тих, в кому воно твориться.

Але нема іншої ради, як одна, — для загального визволення — росіяни повинні з несвоїх земель відійти; бо та ненависть, вибухнувши при обставинах значного конфлікту, відплатиться на нації: можливо, з історичною катастрофою.

КОБЗА І СОКИРА 1. Небо поета

Ненависть, яка мстить, є початок безумства і смерті, своєї і чужої. Навпаки, прощення, становлячи початок миру з Богом, укріплює в дорозі до вічного порятунку, бо заслуговує, — в законі правди і милости, — відпущення гріхів. "Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть", сказано в На-горній проповіді, повченні найвищому і неодмінному для неба і землі. Воно було світлом для Шевченка; передвіщення його в старозапівітному пророцтві стало взірцем для "Кобзаря".

Вдові убогій допоможіте! Не осудіте сироти,

І виведіть із тісноти

На волю тихих, заступіте

Од рук неситих!

Це — переспів, майже дослівний, з книги Ісаї, який передає слова Божі:

"Обмийтесь, очистіться; віддаліть злі діяння ваші від очей Моїх; перестаньте робити зло;

Навчіться робити добро, шукайте правди, спасайте пригніченого, захищайте сироту, заступайтесь за вдову.

Тоді прийдіть — і розсудим, говорить Господь. Коли будуть гріхи ваші, як багряне, — як сніг вибілю. Коли будуть червоні, як пурпур, — як вовну, вибілю":

Шевченко часто звертався з віршами про мило-

сердя і прощення; зокрема — в поемі 1848 року:

про козака, що його життя занапастив пан, споку-
сивши його жінку. Вернувся той неборак сивого-
ловий додому

Підняв руки калічені До святого Бога, Заридав, як та дитина ... І простив небогу!

Отак, люди, навчайтесь Ворогам прощати, Як сей неук!..

Де ж нам грішним, Добра цього взяти?

І тут, в поемі, писаній на засланні, і в цілому "Кобзарі" — видно що Шевченко зовсім не був таким фанатиком сокири, яким хотять змалювати декотрі теоретики, кажучи, ніби аж в "омріяному майбутньому", куди поет "зазирає" (!), він бачив перемогу людяности, але його шлях туди лежав "через "сокиру"". Ото ж і є, що не тільки через сокиру, але і через людяність одночасно! — через християнську милість і прощення, як сказано в "Неофітах":

... Тебе простять, Вони брати і християни.

Пишучи ці рядки після заслання — після всього горя, він, хоч вів розповідь про римського цезаря, але мав на оці спричинника горя всенародного в Україні і свого власного: в десятилітній каторзі, — мав на оці царя.

Прощення було для Кобзаря ідеалом, якому всі люди повинні навчатись, бо ще не здібні до нього. Ще не мають його як добро для збагачення серця. Бо надто в гріхах. Тільки чисті серцем, не зіпсуті в несправжніх і морально калічних "науках", — здібні на великий, можливо найбільший для людини подвиг милосердного прощення: як той "неук", щира селянська душа, що калічені руки піднявши в молитві, прощає всі провини

іншій душі.

Це була найвища мрія Кобзаря і небо для його власної душі, що освітлювало найкращий "шлях" до "жайбутнього". Але, знаючи сили всіх пристрастей в полоні гріхів ("Де ж нам ,грішним, добра того взяти?"), знаючи брак цього добра на обох сторонах, Шевченко і сам грозив сокирою всім "губителям" і кликав до неї, гирб збудити волю. Проте, шлях через сокиру не був першим, з погляду поета: ні, був другим, після того, який показують •неофіти і сивоголовий селянин. Це вже теоретики, виховані в ггоспільній клясоненависті при партійній калабані, з ворожнечею, замісто людяности, дійсно "підкинули" Шевченкові сокиру сталінсько-беріївської продукції: для виключного і безперервного вжитку в ролі ключа до проблеми "май-бутности", шлях до якої спрямували тільки через це знаряддя, що має штамп ЦК і обробку в стилі "культу особи".

В цій сокирянній концепції комуністів, "торжество людяности" відкладається в "довгий ящик", поза межами "будівництва" з участю сучасних поколінь. Як і з особистою свободою, тут, за гострим висловом О. Герцена, "увертка", аби обійти справу.

На відміну від подібного відкладування "торжества людяности", замісто якого проголошено і запроваджено терористичну диктатуру на весь "шлях" до майбутнього, Шевченко бажав "торжества людяности" для свого часу: над сокирою і над всім шляхом до майбутности.

Він бачив неминучість боротьби і з найбільшою рішучістю кликав до неї, але ніколи не надавав Ш виключности, як "шляху", і не бачив зверхно-сти в ній — над іншим напрямком, що відкривався в світлі великих правд. Звідси походить одна з різниць між Марксом і Шевченком, протилежними сучасниками. На погляд комуністичного патріярха, суспільство — арена безжалісної і безком-цромісової, поза всякою людяністю ,боротьби проти зненавиджених кляс: для встановлення диктатури і, в безперервному насильстві, зметення тих кляс цілковито з поверхні життя, — "майбутність" побудується без них. Жодної сфери святих і вічних могутностей, суперечних з теорією тієї боротьби, для Маркса немає, і вся мораль загальнолюдського і надчасового значення перекреслена; назамін проголошується мораль відносна: з погляду клясових інтересів.

Зовсім відмінні погляди Шевченка, як співця боротьби: звільнення треба здійснити враз — через всенародне одностайне повстання — і, покаравши головного "ката вінчанного" строго по суду ("немудрії" — "осудять"), враз, негайно, в той самий час відновити громадянський мир і знайти згоду для життя. Всі повинні всім простити, як брат братаві, і жити чесною і доброю громадою. Коротко кажучи, "торжество людяности" здійснюється негайно після розправи з "великими катами", "царями неситими"; без жодного відкладання в майбутність; і продовжується в житті весь час. Це негайне торжество, як мотив, проходить через весь "Кобзар", висвітлюючися в різних сторонах свого здійснення і цінности.

Не тільки в прощенні від простих сердець — їхнім вельможним терзателям і злим

людям: як вчинив сивоголовий козак або жінка в поемі "Слепая".

Я всем простила, я забыла, И вашей славы не взяла,
Я подаванием кормила Мое дитя.

Але торжество людяности в час перемоги і до неї, повинно здійснитися, як вчить Шевченко, також і в відношенні до "царів неситих". Є в поемі "Тризна" знаменні слова Шевченка про заповідне вчення: вище за всі інші, знані людям, — це християнське вчення він зве таємним, бо до нього треба готуватися, треба перейти трудний шлях перемоги над звичною ненавистю багатьох, яка так відкрито запанувала в суспільстві.

Скажи мне тайное ученье Любитель гордых людей И речью кроткой и смиреньем Смягчать народных палачей.

Отже, не тільки ота сокира, як виключний ключ, але, над нею — щось незмірно вище: вже 'тепер, на всьому шляху до прийдешнього.

Шевченка іноді порівнюють, зіставляючи в ряд, з Пушкіном, або Лермонтовим. Це — і вірно, і невірно. Бо в "Кобзарі" є відповідники до творчості і того і другого поета. Але, коли говорити про зіставлення, то сталося так: творчість Шевченка одного вмістила в собі достатньою мірою для України всі цінності, які заключені в творах всіх російських поетів т. з. "золотої доби", включаючи Тютчева. Так здійснилася справедливість Духу — в розсуді між великозваними і приниженими.

Згаданий мотив зм'ягшення сердець "народних катів" зустрічаємо в багатьох поетів, зокрема, як паралель, в Тютчева і Шевченка, але з якою глибокою і цікавою відміною! Тютчев в "Послании к Пушкину", також клясичному речникові того мотиву, — окликає:

Певец! Под царскою парчою Смягчай, а не тревожь сердца!

Тютчев, як і Шевченко, будучи сучасником Маркса, протиставився теорії кривавого насильства над множинами людськими і нищення їх, ніби то для виправлення суспільства. Він знав, як і Шевченко, значно, значно більшу правду: про сили надсвітні і визначальні, в їх світлі любови і милосердя. Над всім "Кобзарем", над повним заклик до боротьби сокирою і над всією свідомістю Шевченка постійно світлила священними обрисами своїх світів — та вища сфера вічного буття. В осяєнні від неї поет бачив шлях людей до майбутності, коли, після перемоги, без "врага" і "супостата", без залляного вживання сокири, мирною працею "пустинню опанують веселії села".

Чому в "Кобзарі" відкинуто постійний сокиряний вжиток, про який теоретики червоної преси запевняють, що то — єдино можливий спосіб на "шляху"?

А ось чому: Шевченко, як поет з пророчою ясно-видючістю і виключним даром серцевідання, бачив, що постійний вжиток кривавих засобів оздоблює серця і породжує нескінченний ланцюг ненависти з помстою, який приводить до спільної загибелі. Вірець того, на науку обом сторонам, дано в "Гайдамаках". І сказано твердо в передмові, з увагою якраз для тих, хто впадковує наступні ланки погибельного ланцюга.

".... Нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братуються знову з своїми ворогами."

Знав Кобзар: що грозило руїною безконечною і як треба вчинити, запобігаючи їй — спинити враз злі пристрасти і, через прощення, завінчати перемогу миром.

Чому теорія Маркса, при запровадженні в життя, сама виключає свій успіх? — тому, що руйнує духовні підстави його в суспільстві. Бо воно, з своїми досі невивченими закономірностями і рушійними могутностями, — поступає вперед через возмездя за переступи. Вся ненависть і безвинна кров, пролита в масових насильствах, великовимірних і запланованих в теоретичній системі, мусить відплатитися на всій справі. Від неї віднімаються наперед життєві благословення. Без відпо-кутування всіх кривд, здійсненого по негайній і цілковитій відмові від них, — серця будуть і далі породжувати злобу. Будуть обертати її знов і знов на "своїх", за відсутністю знищених "ворогів" кожної попередньої формації.

Ця правда чудово висловлена в найвизначнішого мислителя кінця XIX століття, В. С. Соловйова:

"... Для всякого неупередженого розуму цілком очевидно, що бунт і грабунок — погана школа справедливості і що немає ні, ограбувавши маєтних, неодмінно почнуть грабувати і утіснювати один одного".

Тут, мабуть, найгіркіша і найсміливіша істина новітньої доби! — охоплює цілий закон діяння многоти людей, відданих свавіллю і переступові, в ім'я поборювання цих останніх, чинених іншими. Відколи існує думка геніїв поезії, вона весь час вертається до цієї теми, наприклад, в Есхіла — в "Орестеї": трагічна повість про скінчення згаданого ланцюга переступів і відплат. Шевченко вирішив загадку дуже мудро, як і еллін: через велику дію громадського розсуду назавжди і через негайну відмову від злоби і помсти, заміненіх на добро-творність.

Вірші милости і прощення в "Неофітах" написані після каторжної солдатчини десятих років і гіркого досвіду їх, по всіх іспитах долі — в стражданнях і руїні особистих надій, зате на вершині життєвої мудрості, здобутої в довгочасній душевній драмі, з думами, родженими при шуканні, що завінчують світогляд безмірно вищими скарбами духовними, ніж вся поезія соціальних розсудів зброєю і кров'ю.

Бачимо духовну велич поета-християнина, образ якого так лихоманково закривають бронзовою личиною, фарбованою червоно, службові теоретики. Вони звикли думати по розказу "деспота скаженого" і його душогубницьку сокиру чіпляють на "Кобзар".

Але в Шевченка сокира знаменує тільки неминучий сполох кари, викликаний самими "катами людськими"; сполох і вибух, в якому виразиться гнів народній. І тоді враз — мир і згода! як благодать, незмірно вища від всіх поррахунків ненависти з П прокльонами.

Не прокленуть, а тільки плюнуть На тих оддоєних щенят ...

Поет волів бачити повну перебореність всякої злоби і лиховістя; мріяв про беззлобність і вга-шення гніву.

І на злих моїх погляну Незлим моїм оком.

Не плач, не вопль, не скрежет зуба — Любов безвічну сугубу На той світ тихий

принести.

Отже, в першу чергу і над усе Шевченко був людиною миру особистого і громадського — в суспільстві, як також на всьому світі: всеземній сім'ї народів; був передусім людиною братерської любови між всіма людьми і націями, а не людиною пролиття крові і ворожнечі. Свій ідеал — "І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі", — Шевченко стверджував як ідеал вічний і абсолютний: без відступу від нього в довгочасні сокрмя-ні заміни на дорозі до майбутности і без поступок з його повного значення. І якраз Шевченко, передусім ісповідник цього ідеалу, є справжній

Шевченко — як мислигтель, як поет, як громадя-особистість.

В радянський час цей справжній образ поета змінюється на образ сокрмянмка передусім, і в цьому полягає найбільша неправда про Кобзаря. Бо замісто першозначної дійсної характеристики його ставлять другозначну, теж дійсну, але підрядну і залежну від першої.

Шевченко є ісповідник євангельського ідеалу любови між людьми, як братами: і до початку сподіваної боротьби з сокирою, і під час неї, і після неї і над нею всією, раптовою і дочасною, в його заповітах. Цей ідеал любови, згоди, замирення, злагоди становить джерело світла в цілому світогля-довому небі поета: небі християнської віри — з безкінечною могутністю і рятівничою дією Божого провиду.

2. Закон і карні провгсгря

На нашій землі, через царів та інших катів "він-чанних", цей ідеал страшно порушено і, замісто можливого життя в добрі, створено пекло для людей. Шевченко, вірний своєму ідеалові, весь час попереджує і закликає катів людських — схаменутися! відсторонитися від зла, що вони діють. Немає в нього тієї демонічно зломстивої ненависти убивників, що лягла в основу всього вчення комуністів про клясову боротьбу. Навпаки, в нього — ніби відблиск праведного гніву пророків, які кликали до покаяння і відвороту від зла, попереджуючи про карі за впертість в непослухові. "Кобзар" пройнятий духом саме такого гнівного, але нади-ханого любов'ю до всіх, остереження: на відміну від зміїної ненависти в клясововорожостях, яка не знає ні змилювання, ні навіть людської мови до намічених противників, тільки вбивства, без вигляду на припинення їх.

Тут дві зовсім, зовсім різні концепції боротьби. Одна, Шевченкова, — принципово проти всякого зла: і в противників, і в себе самого; а друга: з своїм злом і через нього — проти зла свого ворога. Московську сокиру від цієї другої концепції підкидають Шевченкові. Але це не його річ! — вона чужа йому і еорозка. В нього була сокира власна, з України, з "Холодного яру". Зовсім інша. Без демонічного тавра і не отруєна лезом у зміїному яді марксизму.

Ось, Шевченко остерігає своїх противників, говорячи до шляху в "Холодний яр":

Де ж ти дівся, в Яр глибокий

Протоптаний шляху?

Чи ти заріс темним лісом,

Чи то засадили
Нові кати? Щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
З новими ляхами?
Не сховаєте! над Яром
Залізник витає
І на Умань позирає, Гонту виглядає.

А далі — всовіщення і остереження, з надією, що схаменуться і перестануть коїти зло, послухавшись доброго слова, проказаного їм для їхнього ж порятунку: це мова, неуявима в жодному викладі клясоворожих теоретиків.

Не ховайте, не топчіте
Святого закона,
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона.
Не славтеся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять.

Шевченко, як мудрець і провідник, відчитує всіх, що засліплені злом. Умовляє їх і велить покинути злочинства, — вернутися до людяного ладу, жити по святому закону, обов'язковому на світі. Картає їх:

Ви — розбійники неситі,
Голодні ворони,
По якому правдивому
Святому закону
І землею, всім даною.
І сердешним людом
Торгуєте?

В доброму порядку пророчої мови надходить остереження:

Стережіться ж, Бо лихо вам буде, Тяжке лихо ... Дуріть дітей І брата сліпого, Дуріть себе, чужих людей Та не дуріть Бога.

Попереджено, що можна хитрими і злими вчинками оманити всіх людей, але то ще не буде перемога, — не треба і празникувати, бо всім володіє Вседержитель, який розлагодить підступи в час сповидного торжества злодіїв з ними.

... В день радості над вами Розпадеться кара. І повіє огонь новий З Холодного Яру.

Всюди з "Кобзаря" гримить пророчий голос всо-віщення для "губителів", голос намови, зверненої до них: схаменутися! і стати людьми; їм дано можливість стати зовсім іншими, ніж були. Скрізь в Шевченка перша мова до них звучить без ненависти і

клясоворожості, яка характеризує теоретиків невідворотно замисленого убивства. Зовсім ні! — тут першою мовою є звертання того, хто має жаль до ворогів і має любов на дні серця і тому бажає просвітити їхні замрячені злом душі, щоб порятувати їх. Це є перший зміст, основний і найглибший, в ставленні Шевченка до ворогів. Тільки тоді, коли немає надії на доброхитний відворот злочина-ющих від їхнього напрямку, вже повинна діяти Божя сила, що спиняє, і про це молиться Шевченко. Він потім ставить перед очі ворогів всю підсудну ваготу їх переступів і погрожує карою, передусім — чорній могутності, яка перегороджувала шлях і руйнувала оспіваний порядок життя; обертала життя в зримість лютого пекла. То "царі з міністра-ми-рабами" і доїжджачими; "псарі з псарятами" і "раби з кокардою": весь понурий збір протистояв "святому закону" і заповіді любови, що несуть "незримії скрижалі".

Зла потужність, на чолі з "безбожним царем", хоч одурить, подужає, замучить всіх, але над нею "крикне кара невсипуща". Вона передвістила ся з височини "огнем, кривавим пламенним мечем", що нагадує двогострі промінні мечі в небесного собору. Палючими вістрями "нарізані на людських душах" злі переступи, і кара близько. Визначена від вищих сил, з таємничої сфери, над всією людською могутністю, якою володіють "самодержці", проголошені "святими ідолами". Діє кара, мов блискавка, і ніхто з "лукавих чад" не відклониться і не втече. Нікого з них не спасе їх "п'яний цар". Нікому не дасть вона сісти верхи до втечі. Всіх їх настигне. Це — возмездя богоненависній могутності, що втілила в собі нерозкаянний демонізм зла, назавжди ставши проти неба в своїй гордині. Кара в "Кобзарі" дожидає, ніби одна попередня блискавка перед грозами Страшного Суду, і образ її приходить від пророків. Також сам патос передвіщення кари в Шевченка нагадує священний гнів гебрейських ясновидців. Після них мало хто в письменстві народів з такою силою висловив запал справедливого возмездя, як Шевченко. Пройшло століття, а огнедишна гора, відкрившись в "Кобзарі", діє з вірною дужістю досьогодні, грозячи судною катастрофою, відплатою за безумства не-відкаянних злочинів.

Віщування і описи кари, присудженої самодержавству, як новітньому Вавилону, повинні отями-ти всіх, що "похилилися" йому в виконавці під рукою "лакеїв" в золотій оздобі і панів "препоганих". Або схаменутися, або кара і їх викорінить.

Якщо в надсвітті вона має символічний образ огненного меча, то в житті суспільному один з її звичайних знаків — сокира, якою треба будити волю.

А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить Та добре вигострить сокиру — Та й заходиться вже будить.

Крім сокири, в "Кобзарі" згадано: ніж і покарання, коли "розігнуть, розірвуть, рознесуть" чи повісять, одвівши царів до ката; чи — "постинають" "короновані глави".

3. Сім'я-вітчизна

В найгірших між найгіршими "недолюдах" Шевченко бачив можливість нової людини і пробуджував її, звучи до братерської любови. Шевченко — провісник моральної перемоги, який кликав до бідродження всіх, навіть найзапекліших ворогів: раніш від всякої сокмряної дії, і в цьому докорінна різниця його світогляду:

християнина, як гуманіста, — від всієї концепції московомарксизму. В поезії "І мертвим, і живим і ненарожденним" Шевченко звертається до ворогів, як до своїх збездумілих дітей:

Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають,
А що вродить? побачите,
Які будуть жнива!
Сгсиієнгтг>ся, недолуди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай ітихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся!

Шевченко, дожидавши громадської волі для України — такої, як в демократіях Заходу, ставився з великою відразою до простацького пересадження закордонних ідей на вітчизняний ґрунт і до сві-тоглядової "чужоїдності", при старому злі. Справжня воля, це та, що здобувається в своїй вітчизні, через визволення її від чужої кормити. Передусім звільнити Україну від ярма москалізму, тоді встановиться воля; а з домашніми "кокардниками" народ дасть раду.

В своїй хаті своя й правда, І сила і воля.

ДЛЯ Шевченка визволення України з "тюрми народів" — з російської імперії, є "питання всіх питань" громадських; бо до замкнення в тій тюрмі була на батьківщині козацька воля, — її між мурами імперії задушено і немає можливості там відновити. Тому тільки вихід всієї вітчизни звідти: до самостійності держави, до незалежності України як нації і країни, для життя в "своїй хаті", становить єдину і справжню передумову волі. Тільки в "своїй хаті", над якою немає чужоземних володарів, залпровадників кріпацтва чи іншого рабства, можна волю для всіх громадян і суспільства забезпечити в цілому: на основі "нового і праведного закону", на основі "святого закону", який своя сім'я в хаті ствердить, без омани і руйнування, покріпачення і насильства, чинимого загарбницькою силою з півночі або інших кінців землі.

Шевченко дуже добре розумів, що жодне "революційне визволення народної маси" нічого не дасть, доки вся Україна, як рабиня, перебуває в чужій колоніальній імперії, кожен уряд якої, — від роз-пипаїтелів, Петра І і Катерини ІІ і далі, без краю, — є двигун потужностей, що творять, запроваджують і підтримують в Україні різного роду зло і рабство.

Він ставився з відразою до безґрунтян, пропагаторів "чужоїдства", бо вони під приводом шукання волі і перенесення її з "чужого поля", тільки засліплюються підмінами правди і затемнюють інших, замість того, щоб здобувати справжню волю через виведення України з імперського рабства 5 віднову незалежності "своїї хати".

Набравшись чужодумности, безвірної і нежиттєвої, забувці "своїї хати" страшенно горді в атеїзмі і всезнайстві.

Немає й Бога, тільки я! Та куций німець узлуватий,

Дивна яснозорість поета! Про безвір'я і чужого мудрагеля з ним, склав пророцтво, що здійснилося. Справді ж бо, вся "діяматчина" є "куца" і "узлу-вата", з погляду святих правд "Кобзаря".

Шевченко різко остерігає тих духовних "чужо-їдців", що з богозневажною теорією хилияться, "як і хилились" — слугами імперського злодіяння і харцизами.

І знову шкуру дерете

З братів незрячих, гречкосіїв ...

Схаменіться! будьте люди, Бо лихо вам буде. Не з "чужого поля", але з поля при Дніпрі вродить воля.

Розкуються мезоборол Заковані люди. Настане суд і заговорять

І Дніпро і гори! І потече сторіками Кров у сине море Дітей ваших... і не буде Кому помагати. Одцурається брат брата І дитини мати. І дим хмарою заступить Сонце перед вами, І навіки прокленетесь Своїми синами! Умийтесь! образ Божий Багном не скверніте.

Бачимо світоглядovu межу, що відділяє Шевченка і Маркса з його кортежами в ідеології і політиці. Для Маркса і всього комінтернівського табору люди з протиставної кляси, це — особи значно гіршого, ніж цей табір, ґатунку; їх можна і треба нищити, як злякисний бур'ян суспільства, бо вони визискувачі, що "шкуру деруть" з трудящих. Тому ідеологи цього табору дали "москалеві", — в Кобзаревому вжитку цього слова, — убивницьку сокиру, а пізніші теоретики підкинули її також Шевченкові.

Але для Кобзаря ті особи, що сьогодні "шкуру деруть" з "братів незрячих, гречкосіїв", — себто, особи, подібні до теперішніх теоретиків черво-номосковської кріпаччини, — застаються таки людьми. Завтра вони можуть боронити "незрячих" і віддати життя за їхній порятунок. І ще більше: ті особи, як і всі інші, для Шевченка — діти однієї вселюдської сім'ї, які носять в собі образ Божий: навіки непогасимий, тільки гріхами стемнений і осквернений. Його можна і треба очистити, обмити від багна злочинів. Застерігаючи від рабського "чу-жоїдства" духовного, Кобзар велить: "і чужому наuczайтесь, і свого не цурайтесь"; бо матерна наука — найправдивіша: свята наука, і хто забуває її, той підходить під кару небесну і земну. Нехай брати, заблукані в тяжких переступах, вчаться з великої книги, що є дома, в рідному полі: її творять всі могили козацькі, відкіля, як їх розкрити, встануть мученики — розкажуть, "кого, коли, за що розпинали!" Шевченко вчив на цій книзі, відкривавши її перед очима всіх, в "Кобзарі". Ось тут вона: перед очима провинних. З любов'ю, мов до злих дітей своїх, що повинні виправитися, говорить до них поет, благаючи схаменутися, при сльозах

материнських і жити по чистій правді.

Обніміте ж брата мої, Найменшого брата, — Нехай мати усміхнеться, Заплакана мати.

І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, не вечірній
Тихо засіяє ...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

В цих віршах — краща і справжніша програма, ніж в цілій багатокнижній теорії Марксового кля-соненависництва, від якої насправді люди мають тільки "кривавії ріки" і неволю, страх і злидні.

Шевченко вчив поступати іншим шляхом: братерського замирення, обмиття давнього безчестя і оживлення доброї слави вітчизни. В єднанні всіх — спинити погибельну ганьбу минулого, коли

"Кров свою лили Батьки за Москву і Варшаву, І вам, синам, передали Свої кайдани.

Постаті братів, "синів сердешної України", і також постаті гетьмана і полковника, що їх, як сказано в "Кобзарі", слід було "єднати", щоб перемогти, — дістають символічне значення: для спільності всіх дітей вітчизни, без жодної різниці. Тоді здобудеться національна воля, при якій, після всенародного розсуду, неодмінно вже одні перестануть "ходити в ярмі", а другі пнутися — "тільки, щоб панувати". Вільний селянський розсуд з "не-вченим оком" загляне "в саму душу" криводумних і дізнається про їхню вдачу і нахил.

Та й засудять, і премудрих Немудрі одурять

Визволений від чужо столичного рабства, народ в "своїй хаті", на чистій, широкій, на вільній землі подужає кожну неволю, позбавлену підтримки від сили чужого панування. Кобзар бачив правду і про-віщував її: що тільки в об'єднаній сім'ї всенародній — запоруки визволення, і тільки в ній освятиться життя справедливістю, по святому закону:

... Світ ясний, не вечірній Тихо засіяє.

Кобзарева проповідь примирення і братерства пов'язана з філософією життя, в якій ідея вселюдської єдності переважає над всіма категоріями поділів, зокрема — класових, станових, маєткових. І в цьому світогляд поета полярно протистоїть доктрині Маркса, оснований на твердженні про всю історію людства, як історію боротьби між класами.

Звернені до новочасного суспільства, два погляди спрямовують до протилежних висновків. Від Маркса: розбурхувати незгоди і настроювати ненавистю низи, насамперед пролетарів, які "не мають вітчизни". Привести аж до сполохів непримиренного взаємознищення в межах кожної нації. Тоді організовано і примусово

встановити диктатуру, себто самодержавний режим, тих, що ніби являються пролетарськими речниками, — супроти тих, що противляться їм.

А в Шевченка: сприяти духовному відродженню в кожній людині, виводячи її з темряви звірськості і всякого рабства, з неволі її власних переступів, — до світла людяності, і відновлюючи образ Божий, спільний з ближніми. Встановлювати мир і порядок, справедливість і згоду: на оновленій землі, в вільній громаді.

Що ідея Шевченка про вищість єдності в кою-якій нації, в вітчизні її, супроти всіх найгірших поділів, вірніша, ніж ідея Маркса про першість внутрішньої ворожнечі і класового розділення в кожній вітчизні, — свідчать численні події нової історії. Під час смертельної загрози нації, забувши поділи і ворожнечу, боронилися, при відновленій єдності проти спільного ворога. Навіть найкрайніші марксисты в СРСР назвали війну 1941-1945 років "вітчизняною війною", і звернулися до "класових ворогів" в концлагерях, від генералів до колгоспників включно: захищати спільну батьківщину від грізної небезпеки. Життя в суворих подіях спростувало погану ідею Маркса, який хотів настроїти всіх пролетарів на зневаження вітчизни і зраду її, бо в ній, мовляв, їм нічого (?) теряти, "крім своїх ланцюгів". Але пролетарі виявилися мудрішими.

Теорія Маркса є чудова як інструмент для збурювання в народах безперервного братовбивства і такого розпачливого становища, при якому вони обертаються в здобич для міжнародної змови червоних владолюбців. Апарат її опанували росіяни і обернули в знаряддя свого шовінізму, світового заколоту і подавлення всіх неросіян, аж до вбивства їх як націй — в повному складі: інгушів, калмиків та інших. Черга доходила до українців; їх всіх, як признався теперішній вождь на XX з'їзді, збиралися виселити з України при "генералісимузі". Такого народовбивства в своїх рідних країнах за всю історію світу не задумували і не чинили ніякі представники вищих класів і їхні уряди. Навіть маніяк Нерон спалив тільки столицю.

Користуючися з ідеологічного інструменту для веремії в інших націях, червоноросійська імперщина руйнує їх керівні шари. Натомість наставляє масу своїх червоних панів: таких, що, як говорить прислів'я, "хоч святих винось".

Так діє "маханіка" полонення націй для імперії.

Біду передчував поет, говорячи про другу "наругу", що з'явиться в Україні з "грядущими тиранами".

Кобзар звертався до повної збірності народу: підготуватися до протиставлення. Сама назва поеми: "І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і в Україні моє дружнєє посланіє", — вельми багатозначна, бо для розсіяння поза рідними межами передбачає єдність. Її треба вкріпити! Весь твір спрямований до одного: вернути відірваних братів до їх всенародної сім'ї. А обшир сім'ї великий — з тими, що тепер живуть, з померлими і тими, ЩО' прийдуть в життя. Цей обсяг єдності над течією часу, як відомо встановила Церква, що здійснює царство Христа, в вічності нового неба і нової землі.

Знаючи вчення апостола Павла про цю єдність Церкви, поет просвічує земляків. Єдність, до якої покликано, є священна і довічна, встановлена з сфери світла

"невечірнього", як означається в Біблії. В тому світлі земляки-брати повинні, для здобуття волі і відродження доброї слави, збудувати згоду, примирившись перед заплаканими очима та благословляючою рукою матері.

Це є найвищий суспільний ідеал всього життя і творчості Шевченка: над "питаннями всіх питань".

Над всіма різницями в народі-сім'ї. Послання названо дружнім, бо, пишучи його, поет сам відсторонив порахунки ненависти, до всіх промовив як їх рідний брат: з гіркущою правдою про безчестя, здігство, самооману, богозневагу, рабську і інші чорноти. Говорив так, бо витерпів на дні життя, серед старої наруги, всі болі тілесні і душевні. Віддав своє серце, за яким не було "зерна неправди", — ніби на жертovníк: загальній справі для добра всіх ближніх як друзів своїх.

Його вимріяна народ-сім'я включає всі окремі родини в життєвому здійсненні заповіді любові: в "невечірньому" світлі, що тмго сіяє, в мирі і злагоді. Вірш, написаний через два роки, "Садок вишневий", хоч виображує вечір, але відкриває малюнок життя — без темряви і навіть без тіні. Жодного слова про них, хоч сказано про вечерю і вечірню зірку. Вся картина має вищу духовну символіку, крім свого найреальнішого змісту з побуту. Це, може, найгарніше в світовій ліриці прославлення святощів побуту, мирного і повного людської доброти: в сім'ї, серед благословенної природи і між тихими, незлими людьми.

Такої гармонійності і ласкавості в цілому обсягу життя, від окремих родин аж до єдності всіх душ — в Церкві Христа, над віками, досягнути неможливо, вживаючи насильство в ворожнечі і подавлення з зброєю і кров'ю.

Ні, це досягається тільки через любов і прощення, мир і згоду; і от насамперед їх співцем був Шевченко.

4. Сокира і духовна революція

Із сокири зроблено вже великий ідеологічний знак, але в самому "Кобзарі" належить вона до уявлень посереднього значення, порівнюючи з образами, повно та благоговійно оспіваними: "сонце правди", мати-вітчизна, сім'я-народ, хата-країна, лілія-Богоматір, степ-воля, слово-огонь та інші. Про це свідчить вже поетичне заперечення в вірші 1860 року — при описі дерева з великою алегоричною значенневістю, ніби видіння в пророцтвах:

... І без сокири Аж зареве та загуде, Козак безверхий упаде, Розтрощить трон, порве порфіру, Роздавить вашого кумира, Людській шашелі.

Шевченко належить до поетів, що ставлять постійні ряди образів-алегорій і образів-символів, або уявлень, зближених з ними. Другорядні малюнки слова міняють значення або з'являються в різному освітленні і вжитку, доброму чи злому; але першорядні зберігають свою ідеальну цінність постійно. Цілі підґрунтя з народнопісенної символіки лягли в глибині поетичної мови "Кобзаря", в якій є збір постійних образів найвищого світоглядного і мистецького значення, наприклад: "рожевий цвіт" — "рожевий крин", "цвіт неукритий"; "огненне слово", слово, що "пламенем взялось", що "семикрати перелите огнем в горнилі", що "огнем невидимим" палить "замерзлі душі" і т. д.

Місце сокири — серед уявлень з перемінним освітленням і вжитком; в зборі образів підрядних. Один вжиток її проклятий, в руках убивників. Про це оповідає поема "У Вільні, городі преславнім": там крамар, що мав красуню дочку, вибіг, "мов скажений", вночі і її коханого зарубав сокирою. Тією ж сокирою дочка вбила свого батька.

Вихватила ту сокиру І батькові в груди Аж по обух вгородила.

Потім і втопилася отцевбивниця. Звичайно, сама сокира, вжита тільки як знаряддя, тут не служить початковою причиною страшного злочинства. Але в символіці мови Шевченка такий вжиток, якщо потім не було зворотного переосвітлення, — вже відділяє образ від ідеальної сфери лірики і відсторонює його в нижчі ряди.

Коли ж стаються трагічні і страшні вжитки найвищого уявлення, тоді автор, чи в тому самому творі, чи в іншому, подасть переосвітлення. В вірші "Ще як були ми козаками" сказано: "іменем Христа" прийшли людоненависники і "запалили наш тихий край". І в тій поезії подано на закінчення висновок, як звернення до поляка, "друга, брата": що то нас порізли "неситі".

Подай же руку козакові І серце чистее подай!

І знову іменем Христовим Возобновим наш тихий рай.

Розрізнені з дограничною ясністю два протилежні вжитки; відібрано ідеальне уявлення від ворогів людських і знов оспівано в високому світлі.

Для сокири здійснюється переосвітлення тільки почасті — через заклик до пробудження волі, попереджений таким болючим передчуттям з прима-рення, таким пекучим криком серця, що вже не видно: чи приходить щастя від сокири, чи ні. Немає такої справдженої візії, як "возобновим наш тихий рай": в запевнених означеннях майбутності.

Покликано сокиру, але спинилося віще серце поета, зойкнувши від таємничого болю.

В ряд ідеальних уявлень Кобзаря входять тільки образно-символічні малюнки з великими духовними значеннями від любови, добра, правди, миру, згоди, радості, краси, милосердя, справедливости, від всіх світлих, протиненависницьких почувань, що беруть силу в джерелах чистого серця або дають її для нього.

Революціонери радо вживали образ сокири ("К топору зовите Русь"); гасло про сокиру ніби приєдналося до "крилатих слів". Але Пушкін і Достоєвський говорили про "безглуздий" і "безпощадний", демонічний бунт в їх вітчизні, який діє з сокирою. В романі "Біси" Степан Трофимович "понадився був мурмотіти собі відомі, хоч трохи неприродні вірпгі, певно, складені якимнебудь давнішим ліберальним поміщиком:

Идут мужики и несут топоры, Что-то страшное будет.

Варвара Петрівна крикнула йому: "Нісенітниця, нісенітниця!" і вийшла в гнів". Достоєвський в іншому творі вертається до сокири: пропонує уявити, коли закинуть сокиру між небесні світила, — що тоді? .. Внесуть в календар відомості, і все.

Оправа сокиряного бунту в Росії для Достоєвсь-кого, найбільшого знавця психіки свого народу, була страшна — безвинною кров'ю, що неодмінно проллється в "безглуздості" і "безпощадності" дій. Розмовляють брати Карамазови, Олексій і Іван.

— "Бунт? Я б не хотів від тебе такого слова, — проникнено сказав Іван. — Чи можна жити бунтам, а я хочу жити. Скажи мені сам прямо, я зву тебе — відповідай: уяви, що це ти сам зводиш будівлю судьби людської з метою в фіналі ошчасливити людей, дати їм, зрештою, мир і спокій, але для цього необхідно і неминуче належало б замучити всього одне лише крихітне створіннячко, ось те дитятко, що було себе кулачком в груди, і на не-відімщених слізках його оснувати цю будівлю, чи згодився б ти бути архітектором на цих умовах, скажи і не бреш!

— Ні, не згодився б, — тихо промовив Олексій.

— І чи можеш ти допустити ідею, що люди, для яких ти будуєш, згодилися б самі прийняти своє щастя на невинуватій крові маленького замученого, а прийнявши, зостатися навіки щасливими?

— Ні, не можу допустити".

Достоевському відома була в повному обсягу різниця між героїчністю гасла в журналах і кривавістю його здійснення в Росії, та і не тільки в ній, коли неминучо проллється безвинна кров. Тому для нього сокиряний шлях був неприйнятний, як шлях, то неодмінно проріжеться в найгірші злочини і перекреслить можливість здобути щастя.

Події від жовтня 1917 року і по сьогодні з моторошною повнотою potwierдили правду Достоевсько-го, який цілковито відкинув насильницький і кривавий спосіб суспільного перетворення.

Шевченко з роками все більше роздумував над цим.

Якщо він незадовго до смерті вжив вислову: "І без сокири аж зареве та загуде, козак безверхий упаде", — то це можна прийняти, як вираз особливої сили нападу і удару, яку має той "безверхий козак": в судній події, ніби з стихійною разючістю і руйнуючою навалою обрушуючися на царя і його самодержавство. Властиво, з певною подібністю так і сталося, "без сокири", в лютому 1917 року, мов на potwierдження віщого видива. Застережене виключення сокири не видається випадковою подробицею в вірші, — навпаки, тут є якась значуща при-гадка, звідки символічний зв'язок відходить до іншого уявлення, його відсторонюючи. Тим більше, що жодна інша картина не давала такої асоціативної можливості для згадки про сокиру, як опис алегоричного "старого дуба", що мусить всією веле-тенськістю своєю впасти на злочинного царя-тро-посидця в порфірі. Але сама природа поетичної ідеї тут настільки відмінна вязністю, що не впли-вав з неї вжиток сокири. Тут дія сили проточується в часі: шашелі, "жеруть, гризуть, тлять" дерево, а вони ж якраз творять підпору "отечества чужого" та в ньому "святого ідола". Старий дуб приуявлю-ється, ніби дерево-алегорія для минушого складу старого життя в його вижизненні: через дію поганого зборища. Намісто струхлявілого, з'явиться склад життя новий — на нього вказано:

А од коріння тихо, любо Зелені парості ростуть І виростуть . . .

Після цього, в тій самій фразі — картина обрушення велета: карою на самодержавного мучителя. Вжиток сокири тут був би зайвий, раз діють в старому дереві злоторчіві нащадки після Киселів і Ко-чубеїв, згаданих на початку.

Хто має очі, той бачить: з повною достатністю в думках і образах представлено безсокирянний шлях перемоги над деспотією, — розбиття її силами потужної і раптової історичної переміни в наслідок сточення на глибині життя. Через те зазначено: "без сокири", хоч, властиво, цієї подробиці не вимагала логіка опису; але її вимагала дуже відмінна поетична думка, в певному відношенні сурядна з згадкою про сокирянний шлях і навіть почасти протиставна їй.

Глибокі зв'язки сполучають революційний мотив "Кобзаря", найполум'яніший і найсокирянніший для всієї поезії XIX століття, з головними джерелами духовного життя поета. Бачимо залежність самого уявлення про вжиток сокири — від значніших категорій в творчості Шевченка, від яких визначився також безсокирянний хід для зруйнування деспотії.

Згадаймо, що Шевченко прийшов також до застережного заперечення "залізної тарані" в Неофітах", проголосивши найвищу перемогу "без ножа".

Недавно, в одній з промов, — на шевченківських роковинах, — дотеперішній президент Української Вільної Академії Наук, проф. Ю. Шевельов, подав прецизно виконану аналізу "Молитви" з "Кобзаря", звернувши увагу на різницю в висловах, що зайшла всього за два дні і виразила ґрунтовну зміну думок.

Коли зважити, що "зловачинаючі", себто ті, що вводять зло в світ, і самі "творці зла" становлять одну т. м. спільноту "неситих", то різниця висловів про них вражає: настільки різкий перехід від кари до самого тільки сггинення лиходійників. Нехай навіть, в межах їх "спільноти", існує відміна зло-начинаючих від "царів", і тоді різниця між висловами зостанеться значущою, вказуючи на той напрямок і нахил, який мали думки поета^ коли він писав "Молитву".

25. V. 1860:

У пута кутії окуй, В склепу глибокім замуруй. 27. V. 1860:

... Спини, У пута кутії не куй, В склепи глибокі не муруй.

Безперечно, при всьому гігантному патові катастрофічного зруйнування неволі і кривди в суспільстві, через який треба причисляти Шевченка до плеяди — найвизначніших революційних поетів світу, співців збройного подолання тиранії — таки сам сокирянний напрямок перетворення застається в підрядності: перед ідеями, образами, символами, мотивами набагато вищого значення.

Для автора "Кобзаря", як і для автора "Братів Кармазових", важливішою була, якщо можна так назвати, "духовна революція" людей: їхнє "друге народження" — для істини Євангелії.

Щоб зустріти судний час людьми правди і добра, треба "будити волю", вживати сокиру.

А то проспить собі, небога, До Суду Божого страшного!

Не сподівається поет волі — від царя, який її "приспав". Ні, дожидає сокирявого розбудження її, людськими силами в повстанні. Здасться, повинно радіти серце поетове, коли воно таке, яким обмальовують теоретики червоної "сокири".

Але — де там!.. серце жде без жодної радості. Не тільки тому, що існує стан неволі,

про який сказано: "добра не жди" — все зостанеться, як було; панство заколихуватиме приспану волю, муруватиме дорогі будівлі, любитиме п'яного царя і прославлятиме візантійство.

Та й більше, бачиться, нічого.

Серед того непросвіття враз щось передчувається навісне, крім невилного становища, як попереду' того рабського сну, що протягнеться аж до судного дня без зміни. Навіть перераховано все наявне при тому сні — мурування тощо, і замкнуто вичерпаний круг його подій, як круг сонного царства, без жодного сподівання волі.

І ось, несамовиті передчуття:

А щось таке бачить око і серце жде чогось. Болить, Болить, і плаче, і не спить, Мов негодована дитина.

Болісні передвістя весь час терзали серце поета; в дожданнях відкривалися його духовному зорові моторошні видива прийдешнього нещастя: вітчизну, приспану лукавими і злими, "збудять" в огні, можливо — теж сокирою. Але, як це часто буває в великих пророцтвах, майбутність переживається, ніби близька теперішність, і події з іншими людьми — ніби власні. Була також мука душевна від самого перебування в лютій духовбивницькій деспотії, що смертним морозом сковувала почування і грозила весь час жорстокими напастями.

Серце в'яне, засихає, Замерзають сльози.

І тут і всюди — скрізь погано.

Муко! Муко!

О скроб моя, моя печаль!

Чи ти минеш коли? Чи псами Царі з міністрами-рабами Тебе, о люту, зацькують! Не зацькують. А люди тихо Без всякого лихого лиха Царя до ката поведуть.

Чи слова: "тихо без всякого лихого лиха" зайві в описі кари? — Аніяк! Дуже важливі, бо Шевченко весь час остерігається звичайної помсти; навіть коли приходить вона, то тільки з характеристикою правди, як правда-мста". Сполучено: і старозаповітне возмездя з настрашеннями, для відвороту від злочинів, і новозаповітня жалість і прощаюче милосердя до злочинця, який сам руйнує свою душу. Всі люди брати, діти одного батька:

Схаменіться: Усі на сім світі —

1 царя і старчата — Адамові діти.

В Шевченка — безперервна і повна скорбі, але з надіями, турбота батьківська, мудра і милостива: як їх всіх рятувати від беззаконня і загибелі, брато-ненависти і рабства, здичавіння і мертвоти душевної. Він не став революціонером котрогось табору, як інші пропагатори і здійснювачі соціальної пожежі, скажім "революційні демократи", що їхня боротьба була усобницькою — одних проти одних, через обшир всього суспільства.

Шевченко застерігся попереду від "всякого лихого лиха", родженого з помсти закоренілих ненависників. Ствердив тільки суд правий. Наприкінці безсокиряного позбуття деспотії, коли вітер потроху розвіє нечисть на всі чотири сторони і земля

очиститься, він ставить вічні рядки:

А ми помолимося Богу І небататії, невбогі. —

З карою повинна скінчитися ворожнеча, в якій немає дороги до добра. Від часу звільнення і до судного дня мусить бути в Україні примирена громада, з її "веселими селами", що опанують пустельний простір руїни. Громада без поділу на кляси. Вона ж попереду, як суцільність в згоді, як мир, мала приготуватися до пробудження волі, наставивши обух і вигостривши сокиру. Будити "хиренну волю", але остерегтися того, від чого віще серце мучиться нестерпно, мов дитя від голоду: остерегтися иоеочасного лиха назамін старого.

Що революціоністичний схематизм суперечить правді Кобзаря, видно також і в "Подражанії Іезе-кіїлю". Прокляматори червоної сокирянності порадили б про смерть вельможних насильників або, принаймні, zostалися б задоволені в своєму серці, хоч — мовчки. В цьому їх велика відмінність від Кобзаря, який скорбів над кожною людською стратою; коли ж кликав до розправи, то тільки в при-

"І беззаконник, якщо відвертається від беззаконня свого, яке вчинив, і творить суд і правду, — до життя вертає душу свою". "Відкиньте від себе всі гріхи ваші, якими згрішили ви, і сотворіть собі нове серце і новий дух; і нащо вам умирати, доме Із-раїлів? Бо Я не хочу смерти умираючого, говорить Господь Бог; але наверніться і живіть!"

Тут •— ключ до ІПевченкового розуміння; звідси поетів погляд.

Бог не хоче нічиєї смерті, навіть найжахливішо-го беззаконника, але бажає його каяття і оправлення, для життя. Віруючий поет брав цю істину собі як обов'язкову.

Але, при нерозкаянності їх, поет, в дусі біблійного пророцтва, віщує смертну загибель і, ясна річ, без зловтіхи, а тільки в формі оплакування, нехай хоч на початку розповіді.

Пророцтво заповідає заключними словами:

"Це —■ плачевна пісня, і зостанеться для плачу".

Поет змінив закінчення, провістивши "самодержавний" плач царів, "нікчемний, довгий, і поганий", що зробиться притчею між людьми..

Корінь царів, ніби лози, вижизнився і став "уже гнилий, уже червиний", і вільний "вітер з поля", дихнувши, зломить їх.

І ваша злая своєволя Сама скупається, сама В своїй крові.

Теж — безсокирянний пропад алегоричного ростин-ня: воно, загнивши на корені, валиться під натиступах горючої образи за людські кривди і в сполохах гніву, що був дужчий від нього.

Хто з теоретиків числиться при діалектиці, нехай бачить, в якій драмі розсудів об'єднано глибинні і живі, а не формально-логічні суперечності в душі Кобзаря. Тут об'єднано: його віру в верховність волі Божої над світами видимими і невидимими, волі, що єдина визначає дороги життя навіки; — і одночасно власні рішення революціонера, передусім в перестаткуванні духовного життя людей, а крім того, рішення на підрядному сокирянюму напрямку, в особливому способі необхідної обнови, враз і назавжди, з радикальним очищенням суспільства від самодержавства і всякої рабщини.

Тоді виясниться, чому Шевченко написав по-драженіє розділові пророцтва, де в початкових рядках наказано:

"А ти підними плач про князів Ізраїля".

Це — про тих князів, що висували з-посеред себе царів: мучителів і людожерів, кінець яких — погибель. Чому ж про князів треба піднімати плач? А в Шевченка вже не тільки про них:

Возплач, пророче, сине Божий! І о князя; і о вельможах, І о г^аря; отих.

Не втішатися погибеллю князів разом з царями, хоч і лютими, але оплакати, — чому?

В попередній главі пророцтва Іезекіїля відкрито: скажи і ударами життя. В кривавих подіях свавільна влада терпить самознищення. Шевченко, весь час в "Кобзарі" нагадуючи про всемогутній провид Творця — над світами, вводить в свою поезію одну з судних ідей Біблії: що беззаконні будуть уловлені сітями їхніх власних кознів. Пожнуть плоди свого посіву. І кара здійсниться через події земного життя. В такому світлі виконано карні провістя Шевченкшого "Кобзаря", зокрема в "подражаннях" пророкам: Іезекіїлю, Осії, Ісаї.

Скрізь шляхи святії Простеляться; і не найдуть Шляхів тих владики. А раби тими шляхами, Без гвалту і крику, Позіходяться докупи, Раді та веселі. І пустиню опанують Веселії села.

Цей вірш, на мотив Ісаї, також віщує про беззлобність народну в час остаточного розсуду з хижими володарями. Кара здійсниться через закриття шляхів до радісних осель прийдешнього. Та і сокира в "Кобзарі" теж здійснює кару, наведену як пробудниця в передшестя Страшного Суду. Це інша сокира, ніж топор "революційних демократів". Вона — ніби в відсвіті незримої грози. Вона, як і безсокирний шлях, має прообраз в Біблії: "наведу на тебе мужа, що вбиває, і сокиру його". Карний вигляд біблійної сокири був відомий Шевченкові задовго до зустрічі з "революційними демократами". Освітлення її зберігаються в поетичному видиві. В подражанні Осії мотив еамопокараннл для зла,, твореного царями, поширено на їхніх слуг в Україні: панів-поганців, лукавих чад і самого гетьмана, що занапастив вітчизну умовою з скаженим самодержавством Москви. Поширено навіть на саму вітчизну, що мусить нести гріхи синів.

Сама розіпнешся. Во злобі Сини твої тебе уб'ють Оперені, а злозачаті Во чреві згинуть, пропадуть, Мов недолежані курчата!..

Але відкривається просвіт серед нещастя.

Воскресни, мамо! І вернися В світлицю хату; опочий, Бо ти аж надто вже втомилась Гріхи синовні несучи.

З погляду Белінського, як також Добролюбова та інших "революційних демократів", гетьман, що підписався в Переяславі, є тільки звияжець, поза всякими закидами. Ті діячі-атеїсти прицілювали в Росії кару тільки з, погляду порушення суспільної справедливості, якою вона була в їхніх очах.

В "Кобзарі" — інший погляд: кара приходить за гріхи, хоч би самі виконавці їх

вважалися, на погляд СОЦІАЛЬНИЙ чи імперський, найвищими звияжцями. Со?сма Шевченка взята з Біблії, а не з атеготичного журналу: тому засуджено гетьмана-домовця; тому еамопокарання для зла захоплює також Україну. Туди занесено гріх від його огнища, розведеного навкруг царя-кумира, що протиставляється Богіві.

Скажи, що правда оживе, Надхне, накличе, нажене Не ветхає, не древле слово Розтліннее, а слово ноее Між людьми криком пронесе І люд окрадений спасе Од ласки царської.

Це — те всемогутнє спасенне слово правди, що про нього співає Кобзар в "Неофітах", оповідаючи про матір первовірного християнина, апостольського учня:

І помолилась в перший раз ' За нас Розп'ятому. І спас Тебе розп'ятий Син Марії. І ти слова Його живії В живу душу прийняла. І на торжища і в чертоги Живого істинного Бога Ти слово правди понесла.

Поет вірив: тільки це слово, з його божественною силою, вирішить перемогу над всім світовим злом, в остаточних конфліктах. Жодні ножі не спроможні вкрай покопати зло: з іншої сторони воно заходить знов і посилюється. От, зближені дві смертельно протилежні сторони світового буття, втілені в ворожих таборах людських, — як розв'яжеться їх сутичка?

Для "революційних демократів" сокира становить остаточний "ключ" перемоги над "мироїдами", вже в фазі боротьби не на життя, а на смерть, лицем до— лиця: хто — кого. Для них сокира, в значенні фізичної зброї взагалі, є та блискавка, що повинна зрубати "старого дуба", на місці якого зростуть пагінці нового життя. На погляд згаданих діячів, сокиряна перемога над фізичною силою старого режим}', неодмінно забезпечить установалення справедливого строю і початок щасливого побуту.

Вірили в свою непомильність, як вчителі історичної правди і справедливості. Своє слово ново-знайденої "мудрости" вважали зіркою для громади з топорами. І яка б кров не пролилася в розправі, — всю наперед виправдано високістю мети: визволити народ і вщасливити при чудовому строї.

Ніхто не спинявся перед страшною відповідальністю за кров, особливо — за неповинну, що проллється під час заколоту і масового вбивства, коли будуть розв'язані найдикіші пристрасті. Якраз на цьому місці рокової межі "революційні демократи" переживали навіть піднесення героїчного почуття, перестутісиочм страшну рису. Взагалі, в натурі декотрих надзвичайно "ліберальних" і вільнодумних інтелігентів є демонічна прикмета: захоплення, ніби звияжністю, дією за м.ежами традиційних моральних заборон, хоч найбільш людських і священних. Вчинки злодійські виконуються і прославляються, мов на п'єдесталі вселюдської героїки.

І відомо, що тут напрямок — через злочини, через масові душогубства з багатьма безвинними жертвами, але етична сторона вже втрачає значення, її витіснила горда свідомість, що самі злочини відбуваються ради височезної мети. В суб'єктивній оцінці вони обертаються в певну саможертвоність; виставляють їх виконавців офірами: під вироками старого суспільства, як злого ворога щасливої прийдешності трудівників і всіх покривджених.

Так творять героїчну великовиправданість для найжахливіших злочинів.

Мабуть, подібно диявол виставляється в спокусах, як "янгол світла".

Була не зовнішня і не декоративна несправж-ніть: вона б не володіла душами безвірних "вчителів життя". Ні, наведення опановує серця до дна. Скеровує їхнє горіння. Дає "вищий змисл" для ді-ялькості. Ідеологи почуваються найправнішими і від власного авторитету надають громаді розсудну правоту, не потребуючи духовного неба: для іспиту і для виправдання своїх історичних вироків.

Але, як сокира в Шевченка різнилася від їх тенора, так і погляд поета на громаду, — від їхньої теорії.

5. Джерело судів

В громаді поет бачив виразніше, ніж вони, силу незгоди і злоби, з ворожнечею і уособицею.

Мов пси, гризуться

Брати з братами — й не схаменуться.

Прихильність "революційних демократів" до громади була, безперечно, щира і велика, — ніхто не має права применшувати її, але немає жодного сумніву, що справжньої людської любові, глибокої і справедливої, як в Шевченка, вони не зберегли.

Поет вийшов від кріпацьких низів громади і розділив з нею все її нещастя і всю надію; її віру і етичні поняття. Тому з такою розсудливістю і правдою, з такою строгістю батьківською до її несліпих сторін і відповідальністю за вічну долю її душ безсмертних будував їй духовні і побутові шляхи в майбутність. Різко і суворо картав її, коли слід.

Себе в дулевину закуй, Гарнененько Богу помолися, А на громаду хоч наплюй! Вона —• капуста головата.

Для поета кожна свята істина — від Бога: через чистосердну людську молитву. А для них істина твориться від них самих, обперта на підвалини знання та на інтереси і потреби громади, як високо судочинної, в страждених правах свого нещастя, темноти, визискуваності, неволі.

Страждання людей, для помилування їх, є велика сила перед небом. Але не в ній джерельна істи'-на, — та істина тільки від Бога: так вірив і в цьому був переконаний поет.

Для тодішніх же теоретиків самі страждання громади в нужді, неволі, безправстві, становлячи її велику правоту супроти мучителів, були цілком достатньою підставою для проголошення громади джерельною силою розсуду, навіть вищого від неба і від всього, що піднімається над їхній власний світогляд: в боротьбі проти людського лиха.

Шевченкова філософія життя значно змістовніша і правдивіша.

Він не прихорошував "громаду в сіряках", що її вважав однак, значно мудрішою і кращою від вчених безвірників: свою рідну громаду, кість від кости і плоть від плоті якої сам був. І не поспішав самоправно розсуджувати від її імени всі випадки в людському житті. Ось вісім віршованих рядків з такою величчю і правдою думки, проти

якої всі теорії "революційних демократів" — дрібні:

Благо тому, кого Господь
Карає меж нами,
Не допуска, поки злomu
Вириється яма.
Господь любить свої люди,
Любить не оставить,
Дожидає поки правда
Перед ними стане.

Злі бувають і в селянській частині громади, і на "верхах" суспільства. І не розділено в поета: хто — звідки, тільки означено, що злі. Але відразу бажати смертної загибелі кожного злого і тільки, замісто всяких виявів доброти в попередніх спробах справити його, означає протиставити йому іншого злого — себе, який теж, в свою чергу, вже тепер заслуговує загибелі. Зрештою, всі люди мають гріх, в якому виявили зло, тільки різною мірою.

Сказано: "не судіть, да не судимі будете"; ця небесна істина, з логікою вищою від судности, проста і свята, була для Шевченка в духовному хлібі, яким жило серце.

В клопотах і злигоднях, болях життя і сполохах почуття він відступав від неї і знов приходив: надовго нею жити.

Розкривається глибочезна, як світова прірва, різниця між світоглядом Шевченка і теоріями "революційних демократів", що відвернулися від сонця Євангелії і тому осліпли в своїй гордині.

До них відноситься згадка у вірші:

Встань же, Боже, твою славу Гордий зневажає. Вознесися над землею Високо, високо, Закрий славою своєю Сліпе, горде око.

Слід підкреслити, коли б можна — залізною рисою, що Шевченко не брав на себе ніколи відповодальности: кликати до розправ з пролиттям крови, коли не досвідчувався попереду про певність осуду Божого для тих "губителів", над якими розправи повинні відбутися.

Перший і вирішальний суд над усіма, над "громадою в сіряках" і вінчаними злодіями, — суд Божий.

Перед цим судом і милістю небесною всі вони рівні.

Царі, раби — однакові Смнн перед Богом. І ви вмерете, як і князь ваш І ваш раб убогий.

При всьому огненому запалі, з яким скартано царів, "Кобзар" повторно нагадує про їх богосиновню однаковість із рабами і рівність перед судним часом смерти. Всіх, іад ворожнечею і кривдою, злочинами і правотою, об'єднує найбільше і найсильніше, чого ніхто не сміє забувати: синовеість для Бога і звіт перед ним.

Для поета не існує абсолютної розділености ворогів, іцо протистанули, хоч боротьба між ними, вибухнувши, спричинить кров і смерть. Цю суперечність розрішує Вседержитель світів: до Нього звертається поет по вироки і розсуди супроти лихих.

Став земних владик судити Небесний Владика.

Мені Господь пристанище, Заступником буде

І воздасть їм за діла їх Кроваві, лукаві, Погубить їх, і їх слава Стане їм в неславу.

Поет переконаний, що кожному Бог воздасть повною і справедливою мірою: і лукавим — через їх смертну загибель, і тихолюбцям — через безсмертя в царстві добра і правди.

Воцариться в дому тихім, В сім'ї тій великій, І пошле їм добру долю Од віка до віка.

Творець здійснює свої суди, — істинні і справедливі, — в остаточній сутичці між злими і добрими силами суспільства. Він визначає хід і наслідок її, як також її шлях і "ключ" перемоги: трощення трону і пропад порфіроносного людомора. Дарує "добру долю" новій громаді при справедливому строї, ніби сім'ї в мирній оселі.

Тільки певність, що царі-губителі осуджені вже силою об'явлених заповідів Божих, дає поетові право кликати до розправи над ними.

Немає в поета жодної "героїки" самого переступ-лення межі, що покладена моральним законом.

На відміну від багатьох теоретиків перетворення, минулих і сучасних, Шевченко не був речником кабінетної системи, яку треба впроваджувати в життя. Через те не був лжепророком, що обіцяє непевні речі; не вигадував штучних і жорстоких метод для здійснення системи "щастя". Не піддавався логіці диявольщини: тезі про виправданість гріховних засобів — великою метою.

Він був речником справедливості і "святого закону", як сам означував: себто закону Божого для життя людей.

Писав, що відкривалося через ясновидність в його поетичному надхненні.

Кара для царів-"людоїдів" привиджувалась, — він і писав про неї; привиджувалась громада вільних людей, — і про її веселі села писав, як і про світ майбутности.

А буде син, і буде мати, І будуть люди на землі.

На його думку, люди зразу після визволення від всякого супостата повинні встановити громадянський мир, назавжди виключивши вжиток сокири в міжлюдських відносинах і погасивши ворожість в своїх серцях. Вони — "раді та веселі"; вони — "невольничі діти", що "поголяться на волі"; для них "тмжо" засіяє не вечірнє сяйво: "діла добрих оновляться".

Хто ж пошле нам спасеніє, Верне добру долю? Колись Бог нам верне волю Розіб'є неволю. Возхвалимо Тебе, Боже Хвалееієм всяким ...

Бог воцариться в громаді — в "дому тихім", де всі живуть "між людьми, як люди". Відновиться Життя, ніби в некриваву, несокиряну старовину, перед козацько-шляхетською чварою:

Братались з вольними ляхами, Пишались вольними степами, В садах кохалися, цвіли, Неначе лілії, дівчата. Пишалася синами мати, Синами вольними ... росли, Росли сини і веселили Старії скорбнії літа ...

Всім, всім заповідав Кобзар:

Там будем жить, людей любить, Святого Господа хвалить.

Згадуючи про вигострену зброю, металічного "товариша", поет велить:

І у ченця, як трапиться

Нехай не гуляс,

А святе письмо читає,

Людей поучає.

Щоб брат брата не різали

Та не окрадали...

Шевченко переконував: не по сокирі, а по свя-тому письму, по "святолу закону" люди навчатися будувати братерський лад життя — після кривавої перемоги, або навіть після безкровного повержен-ня "старого дуба".

В подражанії Ісаї оспівано апотеозу визволення народу Божою силою: це — вершинне пророцтво в "Кобзарі", яке завінчує весь його провісний зміст. Воно має кожний вислів, ніби діамантову зірку поетичної мови в вінець для "Кобзаря" і всього духовного життя Тараса Шевченка. Становить взірєць поезії: якою вона повинна бути.

Перші дві частини, відкриваючи завісу прийдешнього, віщують про відродження вітчизни і визволення замучених. Дві інші частини склали пророцтво про чудо відновлення: в світі і людській природі, а також про вільну громаду, в праведному законі.

Радуйся, ниво неpolitая! Радуйся, земле, не повитая Квітчастим злаком! Розпустися, Рожевим криницею процвіти! І процвітеш, позеленієш, Мов Іорданові святії Луги зелені, береги! І честь Кармілова і слава Ліванова, а не лукава, Тебе укріє дорогим, Золототканим, хитрошитим. Добром та волею підбитим, Святим омофором своїм.

І люди темнії, незрячі, Дива Господнії побачать.

І спочинуть невольничі Утомлені руки,

І коліна одпочинуть, Кайданами куті! Радуйтеся вбогодуху, Не лякайтесь дива, — Се Бог судить, визволяє Довготерпеливих Вас, убогих. І воздає Злодіям за злая.

Тоді, як, Господи, святая На землю правда прилетить Хоч на годиночку спочить, Незрячі прозрятъ, а кривії, Мов сарна з гаю, помайнують. Німим отверзуться уста; Прорветься слово, як вода. І дебрь-пустиня неpolitая, Зцілющою водою вмиє, Прокинесться; і потечуть Веселі ріки, а озера Кругом гаями поростуть, Веселим птаством оживуть. Оживуть степи, озера, І не верстовії, А вольнії, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться: і не найдуть Шляхів тих владики, А раби тими шляхами, Без гвалту і крику, Позіходяться докупі, Раді та веселі.

І пустиню опанують Веселії села.

Твір виник через три місяці після згадки про сокиру. За той час склалася величезна панорама-візія майбутності: під впливом пророків. Піля віршу з сокирою, в якому криваву майбутність відчуту в пекучих болях серця, відкривається новий просвіт, початий з переспіву 11 псалма.

Окремий розділ обіймає три останні роки поетового життя. Бачимо нову височину надхнення і титанічну могутність образів — в цей період. Його "браму" становить поема

"Неофіти". Після неї, того ж місяця (XII. 1857), написано "Юродивого" і, приблизно, через рік — сокиряний вірш: обидва ці твори відгукуються потужним "бунтарським" чи, точніше, повстанським або революційним патосом попередніх смуг творчості, який, хоч горів до кінця життя, однак в останній період, щойно згаданий, поступився місцем новому полум'ю. Воно зійшло в "Неофітах" найвищою зорею і від того часу, зростаючи, заповнило творчість; надало їй новий дух і вираз.

Напроти сокири, через вісімдесят п'ять днів після неї, в "Подражанні 11 псалму" вказано на всемогутню силу, що охоронить, возвеличить і просвітить вірою — "людей закованих", "убогих, ни-щих".

Вже сам вибір 11-го псалма багатозначний, бо тут співається про свят}' зверхність влади і судів Господніх — над всіма праведними, як і нечестивими. Ті уста, що вподобують лестощі, гордість і неправду, знищаться. Чи пройшла ця істина, переспівана в чудесний вірш, безслідно для поглядів поета? Ні, врізалася, ніби огненними знаками, і спричинила глибочезну зміну. Після цього віршу Шевченко не закликає від себе — до насильницького і кривавого перевороту, тільки повідомляє, що здійсниться кара за переступи, приречена не людською думкою і волею, а Божими словами через пророків.

Покаравши беззаконників, спасуть "рабів німих" — слова Господні. Вони подібні до срібла, семикратно перелитого в горнилі. Вірш закінчений благанням розкинути святі слова "по всій землі": увірують "убогі діти" і ними спасатимуться, як сто-рожею. Возвеличатся ними, в той час, коли і думка і слова гордих насильників поникнуть "наче стоптана трава".

6. Пророцтво Кобзаря

Переміна світова, в її вселюдській повноті та довічному значенні, відбувається без топора як знаряддя суто людських остаточних судів і вироків з їх гордою самоправністю на кров.

А Ти, о Господи єдиний, Скуєш лукавії уста, Язик отой велеречивий, Мовлявший: — Ми не суєта!

І возвеличимо надиво

І розум наш і наш язик...

Та протиставна гордість — гріх: в кожного, зосібна в тих, що задумують насильство над іншими.

Один на другого кують Кайдани в серці.

Про цих "кувачів" наприкінці того ж 1859 року промовлено передвістя кари, і теж без заклику до неї — від своєї особи.

Уб'ють,

Заріжуть вас, душеубійці, І із кровавої криниці Собак напоять.

Такий виміір кари з найгіршою ганьбою для майстрів і накладачів "кайданів нових": в ясновидно-му означені другої "наруги" з "розпивателями" при ній.

Не від себе накликає поет карну розправу, як чотири роки тому, в "Заповіті". Він провіщує її, приречену небесною волею через пророчий спів Псалтиря.

Зберігає переконання про неминучість і обов'язковість кари, якщо не схаменуться; але при цьому в нього — і "плач" і "жаль", і пекучий біль на серці, в передчутті страшної події: кривавого насильства, спричинники і виконавці якого є осудні перед небом. Поет чудово знав Господній присуд: хто гіднімає меч, той від меча загине; хто ненавидить брата свого, той — убиеник.

Сам поет прийняв найсвятішу правду цього присуду і нагадав сам, що і царі і раби є смнм Божі і брати.

Сам осудив вороагнену їх взагалі, без поділу на "виправдану" і "невиправдану", але всяку ворожнечу, ту, в якій "брати з братами", "мов пси"; в якій "кати вінчанні" теж, "мов пси голодні за маслак, гризуться знову"; в якій всі ми взагалі те саме робимо марнуючи найсвятішу цінність життя.

Пливе місяць круглолиций. І мир первозданний Одпочив на лоні ночі. Тільки ми, Адаме, Твої чада преступна, Не одпочиваєм До самої дожоемнм У проспаним раї. Гриземосся, мов собаки За маслак смердячий ...

Отже, на думку Шевченка, всі винні — і князі і раби, хоч неоднаково. Навколо міг бути "веселий рай", в світі "тихому". Але змарнували: через свою зажерність.

Поет відновлює тему, що хвилюв'ала понад десять років, з того часу, коли побачив: потрібен пророк, пекти огненними словами скрижанілі душі людей. І прийшов пророк, але камінням його побили. Бо вони — "род лютий і жестокий", який "вомісто кроткого пророка", заслужив собі царя і дістав, як кару Божу. Вірш "Пророк" позначений датами: Кос-Ар ал 1848 — Петербург 1859; в ньому є відгук особистих жалів, які різко висловилися через рік.

Либонь, уже десяте літо, Як людям дав я "Кобзаря", А їм неначе рот зашито, Ніхто й не гавкне, не лайне, Неначе й не було мене. Не похвали собі, громадо! — Без неї, може, обійдусь, — А ради жду собі, поради! Та мабуть в яму перейду Із москалів, а не діждусь!

Хотів знати: Вкраїна, яку він любить і для людей якої пише, чи варта "огня святого", того "огня невидимого", що ним слова пророка пекли зимні душі. Але вразила байдужість земляків, при якій залишилося конати серцем в самоті.

...Я —

Неначе лютая змія Розтоптана в степу здихає, Захода сонця дожидає. Отак-то я тепер терплю ...

Тоді ж назвав громаду "капустою головатою". Вже в останній і вершинний період згадалася прикмета загальна, для поеми про відважного юродивого з такою ж самотою серед розтлінного оточення, як колись, дев'ять років тому, в пророка.

О роде суєтний, проклятий, Коли ти видохнеш?

Приблизно, через два роки після того згадалася постать пророка в новому світлі і в перемінені відношенні. Тепер сам поет ніби уособлює в собі народ щиросердечний і слухняний, який молить Бога — послати пророка: для загального порятунку. Виблагав і оспівує, як "зореньку святую", що світить і зогріває і живить "убоге серце, неукрите, голоднее". Називає пророчу душу своєю донею, кличучи власну думу про волю

вернутися до життя, з домовини.

Відроджує з пам'яті серця свою праведну думу, якою освітілась, понад п'ятнадцять років тому, поема "Тризна". Порівняймо:

И речью кроткой и смиренъем Смягчатъ народныхъ палачей.

("Тризна", 11. XI. 1843)

Господь послав Тебе нам, кроткого пророка

1 обличителя жестоких Людей неситих.

("Марку Вовчку", 17. II. 1859)

Золоте зерно в думі тоді і тепер те саме: добрiстю свого серця, як переможною силою, подужувати злобу серця чужого.

Не через відносини з ненавистю і не через напасти для перемоги в війні словами, як способі зруйнувати особистість і взагалі морально знищити лютих людей, як вони того заслужили. Ні, тут шлях — протилежний: залишити їх при повній гідності і взагалі цілості їх високого образу людського. Але, замість свого осуду, як стороннього, збудити в їх серцях їх власний осуд власних вчинків. То — най-вірніший шлях до їх оправлення, через каяття, при вигляді чужого страждання і при свідомості власної вини, викликаний через їхні власні добрі почуття, приспані і пригаслі під їдкою золою злоби.

Ця дума є закономірна для "Кобзаря"; її уособлює, в очах поета, письменниця, яку він в найсердечніших віршах оспівує і удочернює собі.

В "Тризні" герой, що сприймав учення вибраних:

— як мовою кротою і смиренністю зм'якшувати серця "народних катів", — виражав прагнення самого автора; був поетичною "віддзеркальністю" його. А тепер він сам радує своє серце від такої подвижницької постаті.

В означенні тайного вчення для юнака в "Тризні", вжито вислів, взятий з мови Христа, який сказав: "Я кроткий і смиренний". Тут — ключ до того вчення, як вчення євангельського. Сутністю своєю воно є в основі науки Христа, що в небесній кротості і смиренні зійшов на Голготу і прийняв муки розп'яття, для викуплення людського роду. Божественною любов'ю переможено зло; скривавлений хрест

— зброя перемоги.

Слова з Євангелії, які вжив Шевченко, означаючи шлях, належать до найвадомдших; відкривають уявлення про Спасителя — з Його власних уст. Окреслюють божественний образ, подібно до якого створені люди і який повинні в собі відновити, після власного занепаду через гріх.

Дума поетова не повторена незмінно; в ній тепер мотив призначення пророка є джерельний: "Господь послав" обличителя жорстоких, що втілює в собі надію на збереження "нашої правди" і "слова", і через свою творчість світить, гріє і відроджує серце, пробуджує думу з гробового сну.

Також і дії "кроткого пророка" трохи інші, ніж колись в "Тризні": тоді зм'якшував почуття, тепер, як "обличитель", викриває зло. Але кроткість визначає цю діяльність, як протиненависницьку.

Тепер поет говорить не про одних "народних катів", а про всіх "жестоких людей

неситих", які розгнуждано можуть подвизатися також ніби то на стороні народній або вважатися при ній, що ми якраз бачимо в СРСР.

Шевченко в вершинний період, як поет християнський, визначає, що всяка окорстокість і неситість, себто жадоба до муки і смерті інших, є ворожа Богові і людям, і мусить бути спинена. Байдуже, яка вона і з чим: з топорами чи іншими знаряддями. Нема їй жодного виправдання, як немає від неї добра ні для теперішніх людей, ні для нащадків. На "окраденій землі" робиться те, про що розповідає вірш:

Щодень пілати розпинають, Морозять, шкварять на огні.

Так і сталося: за всю добу совігчини, зокрема в часи "культу особи", себто понад сорок років без перерви, — щодня і щоночі "працюють" тортурні, морозячи в концлагерях півночі, катуючи огнем, який розводять "тіломеханіки", та іншими засобами, до розпинання включно. На ХХ і тепер на ХХІІ з'їзді партії, зрештою, призналися про ці, як сказано там, "нелюдські тортури", що і тепер продовжуються, хоч більш потаємно і без примінення до осіб із самої верхівки партії. Шевченко знав: всяка жорстокість, зрештою, приводить до того лиха, особливо — жорстокість, виправдувана якоюсь надзвичайно "доброю" метою безвірних.

Можна "без ворогів" (без "клясових" — теж), "як-небудь прожити", — передбачав поет, але оті, скажім, від "отця народів", таки "доб'ють" кожного. Жорстокість, хоч і як маскована декларациями, обернеться в пекельство. Поет не оманював себе "програмами" і "системами"; за ними так легко маскуватися жорстокості, яка спричинює наслідки, протилежні до рожевих пунктів для проголошення.

Джерело всього — серця людські, а не "системи" і "програми" на папері.

Серця, наповнені жорстокістю, неодмінно приведуть до іродизму, хоч перед ними через світ обки-неться теорія, повна уболівання і плачів, полум'яних закликів, присяг і турбот за долю пролетарі-яту і всіх трудящих. Якраз в одежі того принародного самовиставлення в ролі зверхпрометея з'являється тиран з найдраконячішою вдачею. З такою, як Ірод у Еірші "Во Іудеї во дні они" і "п'яний царвладика", кому підклонилися "лакеї в золотій оздобі". Ніби "соратники" під час культу "вождя", що разом затьмив всіх іродів минувшини.

Мотив пророчого докору для злих і жорстоких, який під кінець поетового життя перемагає своєю значущістю всю сокиряну людорубку, глибоко притаманний "Кобзареві". Як 1859 року, в поезії-при-свягі Марку Вовчку, так і десятиліття тому, в скорботному вірші "Заросли шляхи тернами", той мотив вирізнено серед першорядних для призначення поета: ділити свої думи з людьми, казати їм святе слово, "душу убогу" радувати, "корити чоловіка злого".

В останній час життя Шевченко, стаючи все більше духовним чоловіком, бачить: матеріальна зброя при супроводі насильницького пекла в серцях, ненависного небу, не зможе покласти основ для добра і правди в суспільному житті. І він звертається душевними силами до світла, що переважає людський розум; що в віках осяює, від січового храму Покрови, історичну героїку Запорозького братства; що становить материнське серце незримого неба: це — милосердя Богоматері.

Поезія "Во Іудеї" закінчується жалем, що перестали вірити в це милосердя, — і емає нам порятунку. Покинули "преправедну матір"; тепер "де ж нам тую матір взяти", що рятувала.

Поет звертається з найукліннішою молитвою:

Все уповаміє моє

На тебе, мій пресвітлий раю,

На милосердіє твоє, Все упованіє моє На тебе, Мати, возлагаю Свята сила всіх святих!

Благає подати силу "Мученика Сина" — Ісуса Христа, — "отим окраденим, сліпим невольникам": щоб донесли "хрест-кайдани" до краю, до "благого кінця", коли звершується жертва, перемога і спасіння.

Сяйво її милосердя, це — "світ незаходимий", це той світ "невечірній", що тихо возсіяє над вітчизною, як примиреною сім'єю.

А я, незлобний, возпою, Як процвітуть убогі села, Псалмом і тихим і веселим Святу доленьку твою.

Поет нагадує, що все людство залишалося б досі в рабстві, якби не возсіяло те світло: з "тихої" хати праведного тесляра Йосифа, — від Богоматері.

Якби

Пречистій їй не дав Ти руку, Рабами б біднії раби І досі мерли би.

Для Шевченка милосердя Богоматері є зоря визволення з духовної неволі; зоря, що знов овітить в скорбящій душі.

Мов золото в тому горнилі,

В людській душі возновилаь.

Все поетове серце: з мрією про порятунок всіх, з молитовним трепетом і горінням, умиленністю, плачем, благоговінням перед святинами духовними і небом Божим, виспівалося, як ніде і ніколи в поезії.

Тут —■ прославлення "святої сили всіх святих", від якої приходить "святе огненне слово", "дух святий" в "душі вбогії", і навіки спасіння від рабства¹; тут весь моральний закон, покладений для життя окремої душі і роду людського.

В що вірив Шевченко, того ніхто не може замінити пізнішими тенденціями. Марні всі бронзові витвори для закриття його правди: вона палає в "Кобзарі" непогасний семисвіччями з побожного духу поезії.

Хто розкриє книгу, маючи зір, побачить її.

Супроти неї даремно метушаться теоретики з топорами, "революційно-демократичними", беріївськими чи що.

І зовсім далекорядний супроти неї заклик про сокиру! Не через малість і неважливість справи революційного визволення народу з неволі — визволення зброєю; ні! справа залишається для Кобзаря в її повному значенні і обсязі. Але над всім — безмежна великість і святість небесних скарбів віри, що їх оспівував поет.

Взірець життя — "любов і правда", з ними — "благий кінець" його: для кожного, хто, "незлобний", славить небесні сили "псалмом тихим".

7. Заповідна мрія

Протягом століття величезні і безпідставні видозміни заподіяно в духовному портреті Кобзаря. Прибічники позитивістичних теорій, які живуть без віри, вирішили: вона була поетові зайва; тим більше, що в книзі є декілька рядків богоборчого змісту. Але зв'язок між вірою Шевченка і його поезією такий великий і глибокий, що не виражається повно ні в окремих рядках ні в окремих віршах; його вияви мастить весь "Кобзар" в цілому. При цьому звязку — основний духовний фонд книги і її світоглядова джерельність, підґрунтя всіх поетичних думок і прагнень, як також міць для серця, підпора надії, підстава втішення, і тому від сторінки до сторінки весь час згадується ім'я Боже. Цей зв'язок відкриває вищу реальність в поезії "Кобзаря": особистий і особливий світ творчості, який належить тільки самому авторові, складаючи його власне розкриття частини дійсної невідомості!, що існує над реальністю видимою.

В тому світі символи поезії є справжністю життя —• більшою, ніж образні відбитки матеріального оточення; через той світ, через його чудесну духовну природу і незбагненні закономірності (в красі, ясновидінні майбутности, раптовому пізнанні явищ і т. д.), здійснюється призначення поезії.

Шевченко, як поет, жив при тисячолітній дійсності породного серця, тому і є поет народний: якраз висповідом особливої дійсності почуттів, уявлень, думок, сподівань, надій, суджень, оцінок, поглядів, пояснень, мрій, фантазмів, передань і всього неозоримого багатства, вираженого і вкріпленого через слово — в цілий нематеріальний "космос", який твориться в народі протягом віків його історії.

Кобзар стояв в осередді того "космосу" і мав силу правди і поезії від його джерела — спорідненості народного серця з добрими і чудесними, відкритими через щирість і глибоку віру, істинами вічного значення.

Поетична "метафізика" Шевченка впадкована від того "космосу" через посередність народної пісні, з якої взято також і основи поетики. Але, як поетика, так і "метафізика" Кобзаря вирости і значно змінилися в крузі індивідуальної творчості генія.

Приналежачи до духовної всенародности, Шевченко, хоч бунтується часом проти декотрих її понять, навіть найголовніших, таки як поет незмінно їх зберігає.

Він міг відійти від поняття про "візантійського Саваофа", але в ліриці віддав чудесний провид над природою — ще глибше, ніж було попереду: віддав так, як могла тільки малярська золоторизна поезія великих, лиш іменами незнаних іконописців, навчених від Візантії. Вірш, написаний за рік до смерті:

Ой діброво — темний гаю! Тебе одягає

Тричі на рік ... Багатого Собі батька маєш. Раз укриє тебе рясно Зеленим покровом,

—

Аж сам собі дивується На свою діброву... Надивитись на доненьку Любу, молодую, Візьме її та й огорне В ризу золотую І сповіє дорогою Білою габою.

Шевченків вірш "Садок вишневий коло хати" ми всі співаємо. Є також невеличка поезія — ніби двійник до нього, створена в останній період. В ній зовсім мало

подробиць від зовнішнього оточення. Зате сам мотив родинного щастя, спільний з попереднім віршем, розвинено в світлій і тихій апотеозі. Коли б ми шукали поетичного віддзеркалення неосяжної ідеї, що нею освітлено початок біблійної "Книги биття": про первотворний рай людей на землі, як він повинен був зберегтися через їх повний послух Божій волі, — то в цій поезії з Кобзаря" могли знайти взірць.

Посаджу коло хатини На спомин дружині І яблуньку і грушеньку, На спомин єдиній!

Бог дасть виростуть. Дружина Під древами тими Сяде собі в холодочку З дітками малими.

А я буду груші рвати, Діткам подавати ... З дружиною єдиною Тихо розмовляти.

— Тоді, серце, як бралися, Сі дерева садив я... Щасливий я! — І я, друже, З тобою щаслива.

Вже не має значення, з якого літературного приводу складено цей взірць релігійної лірики. Релігійної не тільки тим, що названо священне ім'я і через символічне значення плідних дерев виражено ідею провиду Божого для всього світу і життя в ньому. Але також і тим, що тут зображено благодать життя — в любові і мирі, смиренні і радості, —■ для якого люди були створені Божою волею, про що вчить "Книга буття", і для якого, — після втрати через непослух, — знов викуплені через самопожертву Спасителл.

Ні одного образу не можна змінити в цій поезії. Вона вся з'являє віддзеркалення народно-релігійного уявлення в Україні: про щасливий лад життя на землі. Тут найсокровенніший ідеал вітчизни виспівався в пресвітлій чистоті, якої наше письменство більше не знає — ні в минувшині, ні в сучасності: той ідеал, ради здійснення і збереження якого точилася і продовжується історична боротьба.

Зображуючи в "Кобзарі" відсвіток безмежної Любви Бога до роду людського, поет твердо вірив: всі "Адамова діти" створені для щастя, навіть най-злочинніші, тільки нехай навернуться до правди.

Судна блискавка-сокира падає від небесного гніву в останній з останніх часів, коли вже все незміренне терпіння всемілосердного Творця вичерпано. Після неминучої кари знов діє, як закон, сила терпеливого милосердя: тільки через нього твориться життєвий порятунок праведних і грішних.

Поет зберігав цю правду до своєї смертної години.

Немає нічого "чужішого" Шевченкові, як теорія постійного топора для будівництва "омріяного майбутнього": вжитку з плянованою, себто найгіршою, довгочасною і закостенілою жорстокістю, проти якої поет вів незамириму духовну війну протягом всього життя. Сьогодні теоретики підкидають Шевченкові свій обкривавлений топор: так наказали ку-вачі "нових кайданів", скомпромітовані в очах вільного людства. Хочуть притягти світлу поезію Шевченка для виправдання своєї нечуваної жор-стокости.

Дійсність в Україні і всьому СРСР потверджує слова Шевченка — про згубність жорстокости в людському житті, про неможливість добропорядку, коли немає правди і свободи.

Досить порівняти: топорно-комуністичний шлях привів найбагатшу в світі країну до повені крадіжок і всякого злочинства і до такої мізерії, що вождь на вершині "досягнень" проголосив за делікатес — конину, споживану тільки під час історичних нещасть (наприклад, Кутузов, погрожуючи довести Наполеона до біди, казав: "я примушу його конину їсти!"). Напроти того, народи в най-суворіших кутках європейської півночі, на скелях серед снігів, скажім, фінни, шведи, норвежці, вибравши безтопорний шлях, досягнули добробуту і високого рівня моралі, — немає жодного злодія, навіть кишенькового найдрібнішої марки.

Соціальні різниці, в користуванні благами життя, там менші, ніж в СРСР — між клясами комуністичного капіталізму в імперіялістичній стадії, з жадобою світового диктаторства, ради якого зруйновано побут і свободу населення.

На прикладі Фінляндії, що збудувала добропорядок після визволення з російської тюрми народів, видно, наскільки вірний вислів Шевченка про оновлену землю без "врага" і "супостата", коли люди зразу, здобувши свободу, встановлюють громадський мир і справедливість; живуть — "і не багатії, не вбогі", в своїх "веселих селах".

Це — фіни, що, за висловом Кобзаря, з молдаванами та іншими народами разом ліовчалм "на всіх язиках", під царським замком. Вийшовши з-під нього, на безсокиряному шляху скоро створили лад життя, недосяжний для націй під червоним топором в СРСР.

Той навіжений топор калічить і нищить нації, і замісто "омріяного майбутнього", що оманною фата-морганною вже розплилося в далечина, — все страшніше і багатократніше повторюється лихо, змальоване в поемі "Кавказ".

Багато мільйонів громадян намучилося в рабських концлагерях при "ворогові" і "супостатові", який був смертельним противником народу: це ствердив, тільки в косому вислові, переємник його народово-рождости, кажучи що коли Сталін вважав себе захисником інтересів трудящих, то "в цьому була трагедія". Дійсно, трагедія, тільки не для супостата, бо розкошуючи прожив в Кремлі, а для безлічі людей з народу, які гинули від його "тіломеханіків" більше, ніж від найжорстокіших завойовників, знаних в історії. Він і його переємники ввели другу наругу, після царської. Для Шевченка "омріяним майбутнім" був сам час звільнення від наруги з її "розпинателями". В "Кобзарі" провіщено характерну постать для них:

Пребезумний в серці скаже, Що Бога немає, В беззаконії мерзіє, Не творить бдаїгая.

Предчутю дух і діяльність провідників другої наруги.

їдять люди, замість хліба, Бога не згадають.

Шевченко знав, що жорстокі і безбожні провідники і правителі, це — "людодіди", змерзлі в безза-констві, які неодмінно, раніше чи пізніше, стануть "кров невинну розливати", закують людей "во тьмі і неволі", а богодане добро життя "кров'ю затоплять".

З віщою передбачливістю Кобзар повчав:

Умудрітесь, немудрії: Хто світ оглядає, Той і серце ваше знає І думи лукаві.

Дивітеся ділам Його, Його вічній славі.

8. Відновлення сердець

Ключ до світогляду Шевченка дають віроісповідні вірші, написані в дусі і стилі Псалтиря.

Діла добрма: оновляться. Діла злих загинуть.

ДЛЯ поета існував основний і вирішальний поділ, незалежно від станової, клясової, маєткової різниці; поділ людей — з погляду їх особистих моральних вартостей, прикмет їх серця: добрі і злі, "тихолюбці" і "мучителі", "кроткі" і "неситі", "вбогодухі" і "розпинателі", "правдолюбні" і "лукаві", "преподобні" і "людомори".

Що мав рацію Шевченко, ділячи так, видно в сучасності: червоне панство з партквитками не краще від давнє-колишнього, навіть гірше. Впровадило "ягодівщину", "єжовщину", "беріївщину", "сталінщину", "хрущовщину", з мільйонами замучених, ясирні концлагері, поспільний шпіонаж до родинного огнища включно, масовий терор з тортурами, дикішими від середньовічних, — скрізь по всіх підвалах таємної поліції, в кожному місті,

— заборону вільної думки, і вислову, преси і громадської діяльності, а також переслідування релігійного життя: страшні справи, до яких не додумалося панство старого часу.

Шевченко, при основному поділі, на обох сторонах виділяв найхарактерніші прошари. Насамперед, гуртував окремо "підлих рабів" людожера, серед яких чимало земляків-українців, привілейованих в "самоотверженій" службі, разом з "міністрами-рабами". Над ними "препогане" панство з вельможами і князями завершує свою чорноту в "кумирові"

— "ідолові": в цареві, "катові вінчанному". Це все "рід проклятий", "лихий", "скажений", не через зовнішнє становище в житті, а через своє злобне серце, яке виявило свій нахил в "дні беззаконія і зла". Про всіх "мучителів" сказано:

Людей!

Незлобних, праведних дітей, Жрете скажені!.. Мов шуліка Хватає в буряні курча, Клює і рве його.

Чи не пророчі рядки про новочасний стан в Україні: з хмарами червоних "шулік"? Всім лиходіям протистоять люди-"незлобкі, праведні діти". Гречкосії і козаки, кобзарі-перебенді і горожани. Княжна В. Репніна, якій присвячена поема "Тризна", російською мовою, і юнак, герой тієї поеми. Письмениця Марко Вовчок, що її поет назвав своєю донею. Великий церковний діяч, провідник віруючих чехів, Іван Гус. Офіцер, принадежний до кля-си дворян, Яків де-Бальмеи, названий в присвяті над поемою "Кавказ" ("Искреннему моему ..."). Ге-нерал-поміщик, отаман чорноморського козацтва на царській службі і український письменник Я. Кухаренко, — йому присвячена поема "Москалева криниця" — він зостався назавжди вірним другом поета і помагав йому в біді. Родина російського графа Толстого, що клопоталася про звільнення Шевченка з заслання. Вихователь царевича, поет В. Жуковський, що сприяв визволенню Шевченка з кріпацтва. Український гетьман Павло Полуботок. Друг поета, маляр В Штернберг'.

Єврейська убога сім'я, чиє майно Шевченко помагав виносити під час пожежі. Кріпацька сім'я самого поета. Всі ті, що їхнє добре серце звеліло стерпіти горе, а не дозволило піти дорогою здобичництва і кривди; або, коли народжені серед замсжности і станули при владі в службі, вживали багатства і силу для справи милосердя.

З-посеред всіх поет виділяв подвижників і лицарів духу, борців за перемогу добра. Серце людське розітнеться духовною зброєю, "ножами обо-юдними", що виростуть з поетового засіву: засіву сльозами-піснями Ця зброя увінчується вицвітом.

Між тими Між ножами рута і барвінок розів'ється —

І слово забуте,

Моє слово тихоеумне,

Богобоязливе,

Згадається.

СИМВОЛІЧНІ значенням "ножі обоюдні", рівноряд-ні з мечами ободними — надсвітною зброєю праведних, — розітнуть знікчемніле серце.

Надходить одна з оєоредніх світоглядових метафор "Кобзаря", що її розгорнуто в містичному видиві: відродженні серця з заміною його крові. Замісто літеплої сукровиці похилих невільників, прогнилої від кривди і гріха, вливається жива кров козацька, що пориває до боротьби за перемогу добра і правди, чиста горіннями в богобоязливих людей. Тут — сокровенна таємниця Шевченкової філософії життя: таємниця відродження кожної людини, коли тільки відгукнеться на засів з пісень добрих і правдивих, повних братерськими жалями-словами про нашу спільну страшну долю. Відгукнеться і прийде до них: з них невидимо промінні мечі ввійдуть в серце і сповнять містерію переміни і відродження. Сповнять — в кожному, хоч би яке занехаяне і погане, гниле і трудне серце було. Аби тільки він прийшов і станув, з доброю волею і твердою думкою, до світлого засіву, що поет виконав в своєму "Кобзарі" в ім'я "правди безталанної". Тут — вірний шлях, що увінчається розквітом народного життя, як рути і барвінку: "встане правда" на світі.

Не сокира, згадавши про яку, сам поет відчув зойк свого серця в передбаченні нового лиха, — ні! не Еона збудує добрий світ. А оці промінні, увінчані квітом, оновлюючі "мечі обоюдні", що, як могутність духовного переродження людини, становлять найвищу, над всіма топорами, ключову зброю Кобзаря: для перемоги над злом світу і для побудови "омріяного майбутнього" з "'праведним законом" незлобних людей.

Оновлююча дія починається незабаром, як зріст кожного засіву в ниві і як розквіт рути: в людях, чиє серце просить "сеяїгої правди на землі".

Нива виорана "новим лемішем і череслом", викутим із слова поета: "тихого слова", "слова тихо-сумного, богобоязливого", — не з того слова, яке кличе до вбивства, — але тільки з повного Любови, правди, відваги, надії і передчуття великої і чистої радості.

Слово моє, сльози мої,

Раю ти мій, раю! Воно має силу збудити всю вітчизну, що на її руїнах ходить поет з плачем, ніби гебрєйський пророк на румовищі святого міста.

Заснула Україна, Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла. Її серце в "калюжі" забруднене. В болоті серце прогноїла і в дупло холодне гадюк напустила.

Але воно прагне світла, що повинно бути на всій землі. Тому і здійсниться відродження, "сонце встане" — "встане правда на сім світі"; замісто цвілля буде хрещатий барвінок.

Через п'ятнадцять років після "Чигирину", поеми чудесного відродження "падших" сердець, провіщено ідею "Неофітів" і шлях освячення сердець через самопожертву в вірі. Вже нова, свята кров освітлить горінням, світло від якого перемагає "тьми і тисячі поганих".

Тільки на цьому шляху возходження людей, звільнення від бруду і гnilости світу, що "лежить в злі", можна, в духовній свободі від нього, одержати над ним перемогу і збудувати порядок життя в добрі і правді.

Коли ж одну наругу подужувати кривавим топором і вживати це знаряддя також для побудови замінного строю, то з'явиться друга наруга — ще гірша, бо зле насильство, яке подужує попередню силу зла, неодмінно буде зліше від неї.

Так, як соЄітчина значно кровожерніше від цар-щини.

9. "Кров ворожа"

За "Неофітами", написаними 8 грудня 1857 року, зразу ж, того самого місяця, з'являється поема "Юродивий", з блискавичним ходом поетичної думки в напрямку оружного і раптового подолання злого насильства імперщини.

Скріплюється заклик "Заповіту" (1845 року): про "зразку злу кров"; нею треба "волю окропити" — в революційному вибухові, що розірве кайдани. Попереду сказано про Дніпро:

Як понесе з України У синєє море Кров ворожу ...

Чия ж вона? Відповідь, пряму і недвозначну, дано в "Юродивому": якийсь "оригінал" побив "капрала", себто Д. Бібікова київського, подільського і волинського генерал-губернатора (1837-48 роки), що "гнув" киян, запровадивши режим, як в деспотичних сатрапіях Сходу. Гнобителя покарав прилюдно сміливець, якого Шевченко називає *святим лицарем" і згадує про заслання його на каторгу. А в закінченні поеми сказано про таких, як він:

Сотнями в кайданах гнали В Сибір неволь ник ів святих ...

*

Спобормикм святої волі...

Звичайно, тут епітет має значення громадянської праведности в відважних діях ради ближніх і вказує на неї як на чесноту найбільшу в боротьбі проти злого насильства. Сміливець, обороняючи співгромадян від "творця зла", офірував свою власну свободу і життя — за них, "друзів своїх", і в цьому найвищому виявленні' любови до них він мав святість серця. Поет називає саможертвовного оборонця "святим лицарем" і гірко докоряє людям, що не повстали в той час проти сатрапа:

Тоді, дурні, і вам було б На його вийти з рогаками, А ви злякалися ...

Так-то, так! Найшовсь таки один козак Із міліона свинопасів Що царство все

ологосив ... Про самого ж насильника поет зауважив:

Пропало, як на собаці ...

На нього і "прафосів п'яних" мусіли всі одностайне вийти, озброєні чим завгодно, хоч рогачами. Його кров, на думку Шевченка, є ота "вража кров", що проллється в боротьбі за народну свободу.

Шевченко вважав боротьбу неминучою, і в цьому була велика життєва правда його погляду, яка зберігається до сьогоднішнього дня: в відношенні до сатрапів, стократно гірших, ніж був Бібіков.

До них відносяться слова Шевченка:

І кров'ю вашою, собаки, Собак напоять.

Дуже значуща сама сусідність двох поем: перша

"Неофіти", де прославлені "воїни святії", "лицарі святії", "месники", що "без огня і без ножа" воспрянуть і переможуть; і друга поема — "Юродивий", також із прославленням "святого лицаря", який фізично карає носія зла, даючи початок для всенародного повстання.

Чи це не суперечність? Певно! Велика суперечність, як зважити, що повстанський запал Шевченка — титанічний, з моторошними візіями про час, коли "потече сторіками кров у синє море".

Потерплять спричинники того, що в теперішньсеті поета —

Течуть ріки, Криваві ріки.

Не ріки — море розлилось, Огненне море!

Кара здійсниться повною мірою злочинів, якщо винні не схаменуться. Апокаліптичною візією воз-мездя поет попереджує, бажаючи відстрашити; і цілком приймає можливість того "червоного моря": для нерозкаянних. Приймає весь жах судного часу. Станеться відплата, передбачена в пророків. Цей жах — священний, бо приречено його небесною силою в справедливому розсуді

... настане час великий Небесної кари.

Через вибух всенародний справджується приречення. Шевченкова революція — родичка селянської боротьби в Німеччині часів реформації: з біблійною правдою на прапорах.

Отже, що виглядає суперечністю для обсягу поглядів людських — примирюється в сфері віри: через вищу, духовну дійсність, справжнішу, на погляд поета, ніж часом зображувано. Тому слова про "всевидяще око" в поемі "Юродивий", які дехто хоче представити, ніби протибожні, мають інший сенс. Там, в кінці тиради, видно: поет говорить про око, що "спить в кіоті". То — в згоді з висловом Шевченка про "явлені", якими будуть "піч топоти". Шевченко був співцем живого образу Бога живого, навіть, коли робив помилку проти канонів.

ТИХИЙ СВІТ

Поет побачив свою революцію в світлі небесної правди, і тому з палючою пристрастю і догра-ничною певністю провіщував про час грозового торжества справедливості — в карі "розпинателям"; тому також і починає кару, герой поеми

"Юродивий", зветься "святим лицарем".

Але після здійснення її, все зло мусить бути згашене. Про це говорять неодмінні кінцівки всіх "карних" епізодів: з тихістю, беззлобністю, нелі-хістю, ясною зорею, невичірнім світлом — в "Заповіті", як і в "Юродивому", де поет звертається до зорі, що сіяє і в "Марії" і "Неофітах".

О, зоре ясная моя І

І світиш і гориш над ним Огнем невидимим, святим, Животворящим...

В сіянні від животворящего огню поет бачив також шляхи, якими зійдуться визволені раби: до нових осель. Але володарі, зневаживши і втративши світло, зостануться при своїй жорстокості — на шляхах погибелі.

Шевченко, захоплений читач творів Салтикова-Щедріна, відкидав, як і той сатирик, можливість добра від "подлотників", що "стоять на правильній дорозі".

Навіть на вій спричиняють зло. Тому Шевченко виключав їх з участі в визволенні невільників. Не зможуть служити свободі — так само, як

... неситий не виоре На дні моря поле.

Не понесе слави Бога, Великого Бога.

В "Кобзарі" прямо сказано: всі, що мають не-відроджене, ще "погане, гниле серце", не будуть подвижниками волі, яка для своєї святости вимагає очищення. Про вислужних при царському сатрапі кинуту найрізкіше речення:

Не вам, Не вам, в мережаній лівреї Донощики і фарисеї, За правду пресвятую статъ І за свободу.

Всі повинні відродити своє серце, замінюючи його погаслу і зіпсуту кров — живою, чистою. Шевченко не гордився, не виключав і себе з загального числа, з кола грішних, бачачи розбиття своєї душі.

Чи ніколи Й не жив я нею, — живучи З людьми в паскуді, опаскуdiv І душу чистую?

..

*

Вороги!! І люті! люті! Ви ж украли В багно погане заховали Алмаз мій чистий, дорогий, Мою колись святую душу! Та й смієтесь. Нехристияни! Чи не між вами ж я, погані, Так опоганився, що й не знать, Чи був я чистим колинебудь.

Розбили його серце, "праведне колись": про це він писав 1850 року в Оренбурзі. Він сам, через страждання душевні, вкріпив знання величезної правди: про неспроможність людини врятувати свою душу самими власними силами, без Бога.

Через сім років "Неофіти", поема огненного серця, з чистою і святою кров'ю, завінчала повноту духовного відродження. Але збереглося знання іспо-відної істини, якою вмів тепер рятувати праведне серце від переродження в поганість і гнилість. В його "Молитві" повторюється повністю вся думка:

А чистих серцем — коло їх Постає Ти ангели свої, Щоб чистоту їх соблюли.

(25. V. 1860)

А чистих серцем? Коло їх Постаєм ангели свої І чистоту їх соблюди.

(27. V. 1860)

Думка повторена через два дні, з другому варі-янті, з прямішою залежністю чистоти людського серця від рятуючої сили Божої.

Обидва вислови закономірно розвивають думку, виспівану торік в подражанії псалму — там слеша Господні:

Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх Поставлю слово.

Через весь "Кобзар" переходить релігійно-поетичний культ слова, створившись, як від свого джерела, від славетного почину Євангелії Іоана: "В початку було Слово..."

Воно, будучи силою Бога, пробуджує, відроджує і охороняє "душі убогі", спасає "люди окрадені" від "царської неситості". Воно — сторожа, що вбереже душі також від переродження до стану злих.

Під кінець життя Шевченко все більше зосереджується думками на порятункові чистого серця, і свого власного і всіх людей, що їм він "сіє слово" (1860) "добре слово": для "ігнорного" майбутнього, в земному житті і потойсвіті, — для "сердечного раю".

Не сварячись в тяжкій дорозі, На той світ тихий перейти.

Не злобу, скаргу, нарікання, розпач, але тільки велику і немертну любов

На той світ тихий принести.

(VI. 1860)

Світе ясний! Світе тихий!

(VI. 1860)

Вірш того ж року — "Моя ти люблю", закінчу-ється рядком про "хатину тиху і веселу" (VIII. 1860) Навіть в час розсуду над всією кривдою люди

Тихо,

Без всякого лихого лиха Царя до ката поведуть.

(X. 1860)

В лютому 1861 року, поред самою смертю Шевченко, передчуваючи кінець своєї земної дороги, писав, що пора "рештувать вози" —

На той світ ,друзе мій, до Бога,

Почимчикуєм спочивать ...

Нескверними устами Помолимось Богу, Та й рушимо тихесенько В далеку дорогу ...

Супроти всіх раптових сполохів обурення на кривду, цей мотив просвітлення і тихости, чистоти почування і любови все зростає на силі, розгоряючися чудесною білою зорею над останніми місяцями поетового життя.

В 1860 році Шевченко різко розділив життєві скарби "тихолюбців-святих", і "царів, кровавих шинкарів". Молив Бога про дари перших:

Добросердним-малим, Тихолюбцям-святим, Творче неба й землі! Долгоденствіє їм На сім світі; на тім ... Рай небесний пошли.

Мені ж, мій Боже, на землі Подай любов, сердечний рай! І більш нічого не давай!

Мені ж, о Господи, подай Любити правду на землі І друга щирого пошли!

Моя люблю!, а нам — Нам любов меж людьми.

При цих дарах Божих, поетові байдуже, якими багатствами земними втішатимуться неситі:

Царям, всесвітнім шинкарям, І дукачі, і таляри, І пута кутії пошли.

Потітм він скреслює пута з них, зоставляючи

Тим неситим очам, Земним богам-царям, І плуги, й кораблі, І всі добра землді І хвалебні псалмми Тим дрібненьким богам.

Сталося непорозуміння в багатьох коментаторів, особливо марксистських. Шевченко вживає множину "боги" на означення царів, з яких пороблено земних кумирів, ідолів, божків. В наведеній "Молитві" точно вказано, що слово "боги" відноситься прямо до царів, і тільки так треба розуміти згаданий вислів, стрічаючи його в інших віршах "Кобзаря", наприклад, в "Подражанії Осії", — там це поняття розкрито повно і наголошене в категоричному тоні:

... Рукамі скверними створили Свою надію; й речете,

Що цар наш бог, і цар надія,

І нагодує і огріє

Вдову і сирот. — Ні, не те,

Скажи їм ось що: — Брешуть боги,

Ті ідоли в чужих чертогах.

Тут з дограничною виразністю визначилося, що поет говорить про обожнених, як кумири-ідоли в чертогах-палацах, царів: тільки про них. Жодного відношення цей вислів не має до поняття небесного Бога, якого поет в "Молитві" називає:

Творче кеба й землі.

Ми в цій "Молитві" і далі знаходимо абсолютно точне означення множини "богів", як множини царів земних, возведших в ідоли. Читаємо:

Все на світі — не нам, Все богам, тим царям! І плуги, й кораблі, І всі добра землі...

Коли зважити який широчезний пропаґандивний вжиток зробили коментатори-атеїсти з вислову: "Брешуть боги, ті ідоли в чужих чертогах", як з "доказу" протибожності Шевченка, то можемо ліні дивуватися на цей вражаючий історико-літератур-ний курйоз, причиною якого стала неухважність при читанні текстів і гарячкова тенденція в ідеологічній службі для режиму.

Шевченко обурювався огненно з приводу "сотворения кумирів", що ними стали "п'яні-царі владики". Він навіть докладно зобразив, як це відбувається серед "патрицій-аристократів":

... Аж остило Самим їм дурня вихвалять, То заразом, щоб доконать, Вони на раді й присудили, Щоб просто кесаря назвать Самим Юпітером, та й годі. І написали воеводам

По всьому царству: так і так. Що кесар бог. Що більш од бога! І майстрові дали кувать Із бронзи кесаря.

От, бронзовий кумир-ідол готовий; до нього люди "неначе в ірїй, потягли", а разом з ними також мати неофіта. Далі бачимо в Шевченка чудовий приклад розрізнення двох понять: одно — з самого опису, друге — з оклику, звертання до істинного Бога.

Приплила Із Сіракуз і та небога Благати кесаря і бога. І чи одна вона? Мій Боже! Прийшло їх тисячі в сльозах ...

Кого благаєте, благії. Раби незрячії, сліпії! Чи кат помилує кого?

Молітесь Богові одному, Молітесь правді на землі, А більше на землі нікому Не поклонітесь ...

Мати неофіта, ще не прозрівши, молилась "ке-сареві-богу", "істукану". І сказано до неї в поемі:

Ще не знаєш ти нового Ласкавого Бога.

Якраз в ім'я Його, чия "встає святая зоря", поет розбивав кумири-ідоли царської поганщини, подібні стеменно до витвору в сучасному "культі особи" — культі вождя КПРС, перед яким в пропаганді вживають безліч словесних фіміямів.

Перед кумира Везуть возами ладан, мірро..

Кров і дим їх упоїв.

Це ж і є оті "дрібненькі боги", що "брешуть... в чужих черотгах", — тут батько Тарас угадав наперед, як в несвоїх, а староцарських, "чужих" палатах Кремля розвели на весь світ неправду теперішні божки, приймаючи собі в сласть "хвалебне" друкування без кінця і краю. Навіть проголосилися, що вони — "більш од Бога", і розкричалися на весь світ, що "Бога нема", а тільки вони самі натомість. І їх таврує пророцтво з "Кобзаря".

Благодатний тон останнього періоду творчості вимовився в молитовному зачині до поеми "Марія". Цей тон досягає тепер молитовної ігросвітлености. Але він обзивався в "Кобзарі" скрізь із попередніх поезій, зокрема із "Тризни".

Людей изведать — и любить! Незлобным сердцем соасолея

О недостойных их делах

И не кощунствуя впотьмах ...

(1843)

В тяжкі часи, повні терпіння та іспитів життєвих, укріпився цей тон в "Кобзарі" і надав особливої величності його заключній частині: на верхів'ях мудрости поета.

Вже 1849 року Шевченко, в вірші "Ми в осені", записав думку, що розвинулася за декаду як висновок всього духовного досвіду. Її джерело знайшов, читаючи Євангеліє. Лист до княжни В. Репніної, написаний за рік до того віршу, свідчить про джерело; "Євангеліє маю" — повідомив поет. Він через деякий час написав: "Новий заповіт я читаю з благоговійним трепетом". Наведемо згадану думку:

І хочеться сповідатись. Серце розповіти,

І хочеться ... Боже милий! Як хочеться жити.

І любити Твою правду, І весь світ обняти!

Євангельська правда: про безмежну любов Христа до всіх людей, ради яких прийнято хресні муки на Голготі, знаходять вираз в поетовому прославленні братерства до всього світу. І також заповідь Христа про незнищимий і нерозкрадний скарб вірних: скарб добрих діл, який вічно зберігається на небесах, стає в "Кобзарі" джерелом при оспівуванні "доброзиждущих рук", добросердечности малих, "трудящих людей", в єдиномислії та братолюбії.

Отим добротворчим, "робочим головам" рукам" поет вимолує в Бога дарування сили і довголіття, а після смерті — "раю небесного": з скарбами неземної любови.

Певно, він і себе причисляв до "роботящих голів", серед яких на свій час був найретельмішим в Україні; що казав про свою працю на перелогах, те — і про них:

Роботягциж умам, Роботящим рукам

Думать, оіять, не ждять І посіяне жать Роботящим рукам.

Це душі, що сіють "розумне, добре, вічне". Створюють нетлінні скарби, зрікшись жадати могутно-сти і розкошів "світу цього". Бо, по Євангелії, привласнення собі і володіння цілим світом — зовсім марне, коли загублено власну душу. Весь світ з його земними цінностями, почестями і втіхами не вартий нічого, порівнюючи з вічною долею душі.

Але "царі", "злоначинаючі", "неситі" панували в великій силі, як власники отих минулих скарбів. Потужно тяжіли з ними над суспільством, зневаживши і упослідивши добросердну, хоч беззначну вбогість. Шевченко розвінчує протихристиянський міт гордості, з її значністю царів і божків, доведеною до сатанинського протиставлення істинному Богові. То був для XIX століття свій характерний "культ особи": царів звеличувано як кумирів та ідолів, воля яких заступала і закривала собою Божу волю, подібно — як сталося в наші часи при червоному культі особи партійного вождя-автокра-та. Означення: "культ особи" зовсім не передає терористичного жаху з "крававими ріками", бо замість поіменувати тирана як тирана, сказано тільки про "особу". Але так вийшло, що друге словс — "культ", вірно відзеркалює весь безмір демоні-якального самовивищування тирана в ролі "земного бога-царя", якого славили над небеса і до якого, з "соратниками" і пересмішками його, пов-вістю відноситься вірш Шевченка про "неситих".

Шевченко ніскільки не заздрить їм! Хай беруть дукачі, таляри, плуги, кораблі, "всі добра землі" і всі похвали. То — минучі цінності, ради яких не ъарто мучитися і лити кров; краще витерпіти злидні і зневагу, вимолюючи в Бога цінності вічні, що мають значення для охорони чистого серця і посмертного життя душі.

Вже саме це проголошення поетове становить величезну моральну перемогу над течіями громадської думки, діячі яких кликали до кровопролитної ворожнечі ради "дібр землі". Ніде в Шевченка немає такого заклику! — було тільки провісти боротьби з кров'ю ради перемоги свободи, правди, справедливості, і для зруйнування лютої влади зла.

Поет був переконаний, що при встановленні "праведного закону", "святого закону", справу з справедливим розподілом засобів життя люди розв'яжуть як слід, стаючи небагатими і певбогими, в необхідній мірі, для життя. В останні роки поет знаходить дорогу найвищої моральної перемоги: в дусі Євангелії. Зброєю перемоги стає добротеорчгегь, діяльність "доброзиаедг/гциа:" розумів і рук.

Зло перемагається по-справжньому не злом, а добром.

Бо в серці кожної людини, навіть найбільш обі-зленої, є скарб, що не нищиться, — хоч занедбаний в темності гріхів, але непогасимий: образ Божий, від якого родиться відгук на добрий і саможертвний вчинок, виконаний з любов'ю.

Шлях євангельського порятунку — тільки цей шлях. Тут твориться нова земля;

світло для її творення об'явлено в Нагарній проповіді; в цьому світлі перемогу здійснять "доброзичливі" люди.

Шевченко став поетом-провісником заповіді: про "чистих серцем", що "побачать Бога"; про "ти-хих", що "опанують землю".

Від початку пильного вивчення Євангелії на засланні і до кінця життя Шевченко все більше проймається блаженним світлом цієї заповіді.

Тому в "Кобзарі" постійно проходить мотив ти-холобности і чистосердності смиренних людей — супроти неситости гордих.

Не тих удавано "тихих, кротких государів", що, подібно до римського царя Нуми (з віршу "Колись-то ще, во вірем'я оно"), все думає, "як би то скувать кайдани на римлян", і не тих удавано "тихих та тверезих, та богобоязливих (з поеми "Сон", "У всякого своя доля"), що підкрадаються і запускають пазурі в печінку.

Але справжніх "тихлюбців-евятих".

Поет клопочеться не тільки про них; — молить Бога також про зупинення "злоначинающих", про рятунок їх від гріха. Знаменні слова йдуть після благання за чистих серцем:

А всім нам вкупі на землі Єдиномисліє подай І братолюбіс пошли.

Це — молитва за всіх без винятку, всіх людей па землі, що повинні стати люблячими братами і жити в єдності сім'ї.

Тут — найглибша відміна Шевченка від Маркса. Той другий дивився на немілі йому кляси тільки як на ворогів, що повинні бути повержені в кривавій боротьбі, придавлені диктатурою і зруйновані, включаючи сюди смертну розправу. Про порятунок ваїх, кого вважав ворогами, — автор "Капіталу" не думав. Думав про їх вигублення: він сам і кожен "ортодоксальний" послідовник, від головного, як Ленін, до служників-теоретиків із "сокирою".

Вони вживають топор, в теорії чи на практиці, тільки для перемоги партійного табору. І зацікавлені з приланцюгуванні авторитету Кобзаря до свого воза. Злегка почав Маркс, підкресливши в брошурі Драгманова вислів про Шевченка: "Більш, ніж хто інший, він заслуговує на звання народного поета." Але Шевченкова філософія життя становить протилежність до світогляду всіх "топорників". В "Кобзарі" стверджено, що кожна людина дістає від Бога чисту душу і праведне серце: для життя в добрі, правді, любові — між людьми, незалежно від всяких спонук і цілей матеріялістичного порядку, навіть в найшднеснішому значенні їх. Повинна зберегти святий дар супроти їхнього впливу, хоч би з ними зосередилися в одно всі багатства і втіхи світу або всі мотиви земної влади.

Бо душа і серце дані для любови людей до людей, в зреченні від всякого самодумства, протиставного Отцеві світів.

Ці погляди Кобзаря далекі від матеріялістичної доктрини "топорників", зокрема "революційних демократів". Але близькі до вчення зодчих Церкви Христової. Щоб переконатися, досить навести приклад: як ці погляди відбивають, — через різні сторони духовного життя ХІХ століття, — науку "в. Антонія Великого (ІІ-ІV вв.); в його

"Добротолі-бі" сказано:

Душа "знаходиться в природному своєму чині, коли перебуває такою, якою створена: створена ж вона вельми доброю і правою". "Коли ж вона відхиляється і спотворює чин, що його вимагає ество, тоді це називається злом в душі". "... Будем тільки охороняти себе від поганих помислів і зберігати душу свою Господу, як заклад прийнятий від Нього, щоб Він визнав її творінням своїм, побачивши, що вона така, якою Він її створив".

Шевченко постійно відчував і виспівував голос тієї первосвітньої душі, часом всієї — в чудесних коротких строфах.

Боже милий! Як хочеться жити

І любити Твою правду І весь світ обняти.

Доля всіх, добрих і недобрих, праведних і грішних, була предметом роздумів і клопотів поета: він всіх ставив перед конечністю — вернутися душею до первотворного стану в любові і правді. Шукав переміни і рятунку, а не погибелі для багатьох людей, які йшли чорною дорогою. Що писав митрополит-богослов Лнтоній про Достоевського, не меншою мірою відноситься до автора "Кобзаря": "вище від всього і більше від всього він любив людську душу і її відродження" (Софія, 1921). Поет піднявся над обмеженнями ненависти і ворожнечі, — "весь світ" прийняв для братерської любови, перекреслюючи різницю між неворогами і ворогами, яких сам знав і сам обсилав пекучими картаннями.

Великі і живі істини відкривалися поетові в душевній боротьбі, після сполохів гніву на всякого мучителя людей. Найгорючіша суперечність гніву і милосердя вирішувалася в перемозі спокійного і тихого, радісного і побожного почуття, коли серце остаточно вкріплене в правді. Незадовго до кінця земної стежки Шевченко писав молитовні слова про врятування злочинців.

На диво, тепер велетневі духу і переможцеві над власним гнівом чіпляють знаряддя комуністичного терору, невпинного і непогамованого, без проблиску найменшої іскри милосердя, обіцяючи панування тієї лютости аж до неозначеного і далекого "майбутнього".

В цьому — жах вигадки, що нею зводять геніаль-ного поета до рівня озвірілих риморобів, співців людомучення. Накладають червоний тваровид на поета, провісника доброти і терпеливця, який мав спочуття до кожного страждання і став речником серця людського, повного любови і жалости. Кликав до забуття провин одних перед одними і до замирення: ради життя в згоді з Божою істиною.

ІМПЕРІЯ ЧИ ДРУЖБА?

Шкода обдарованих замляків-теоретиків; за ста-лінщини славили терор, як ніби то "щасливий" порядок життя, зневаживши всі терзання народні.

Потім, на з'їзді КПРС, верховоди самі ж засудили той порядок як розбійницький терор. Ну, притихли б теоретики, бо, під натиском подій, і сьогоднішній стан засудять наступні коноводи комуні: він теж проти людський.

Але — куди там! При режимній драбині впадають в такий патос, в такий романтизм

ідеологічної лівреї, що навіть начальство посмикує за фалду, а вони ще дужче! Доходять до шекспірівської без-мірности в вивертанні почуття під рабський взірець: тільки' б догодити червономосковській татарщині. А навіщо?

Можливо, хочуть, маючи партквиток і лакомства життя, над морем колгоспних злиднів виставитися в "прометеївській" ролі, щоб прикрасити конурно-ланцюгову службу при обекубленому письменстві.

Розмовами про безперервно діючий топор як ключ до щастя — ген, в далекій майбутності України, сьогодні зовсім закривають справу, що мала першорядну вагу для самого Шевченка: справу національної незалежності.

Це закриття, ставши традиційним в СРСР, виявляється навіть в каліченні "Кобзаря", з якого, наприклад, в масовому виданні 1954 року, виключено поеми: "Розрита могила", "Великий льох" та інші — з яскравими нащадками про національну волю і її втрату в Україні при пануванні російських імперців.

Одночасно твориться вражаюча підміна! — її можна ілюструвати на простому прикладі. Уявім, що дехто запряг людей в хомути і поганяє бичами.

Стрічні ж дорікають: "яка нелюдність — розпряжіть!" Тоді поганячі обурюються: "ви вороги нашої дружби з запряженими!"

Достеменно так з національною свободою України. Лесть підноситься чийсь голос про визволення України, як нації і держави, з-під корми, то враз Москва і її місцеві філіяли зчиняють крик: мовляв, загроза для дружби народів.

Накидаються, як на ворога, коли хто обстоює державну незалежність України.

Але ніхто в нашій історії не був палкішим і рішучішим, ніж Шевченко, провісником цієї незалежності. Новочасні прибічники і споборники її — тільки учні Кобзаря. Він їх пробудив і виховав.

Історична ідея національного визволення з-під влади Росії воскресла для нової доби — в "Кобзарі" Шевченка; і гам наснажилася духовною силою.

"Книги бигія українського народу", прийняті в 1846 році як світоглядний маніфест Кирило-Мето-діївського братства, сгналися під впливом Шевченка, авторитет якого однодушно визнавали всі братчики, значно молодші від поета.

Політичні наголоси в цьому кредо, однакові з ІПевченковими — в його поезіях, свідчать, що вплив поета визначив проголошення державної незалежності. Чигаємо:

"І встане Україна з своєї могили і знову озоветься до братів своїх слов'ян..."

"І Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським."

Ніде, крім "Кобзаря", так виразно не означився тоді ідеал незалежності України, Народиої Республіки в дружбі всіх вільних і рівнорядних країн слов'янських, як в цьому кредо.

Тут є взірцева основа для історичної дружби народів, зокрема також — українців і росіян Воі інші "федерації" з імперіялістичною скривленістю на користь російського шовінізму породять, зрештою, ненависть і ворожнечу на довгі десятиліття, з кривавими конфліктами і руїною всіх добрих взаємин.

Приклад того — відносини Росії з Польщею, в якій царизм завів: конфіскацію

земель і передачу російським поміщикам, обсаджень адміністративних місць росіянами, самовільну побудову фортець для російських окупаційних військ, ізоляцію країни на кордонах, примусовий вжиток російської мови, підкреслену зневагу до народної волі, терор з брутальною військовою силою і залякування розправами.

Годі зміряти приниження для вільнолюбної нації, в якій відбирали незалежність.

Однак, на погляд самого російського "общества", при таких обставинах існували "иорлальї" взаємини між двома слов'янськими народами. Це було піднесення зла на ступінь чесноти: подібно до сьогоднішнього вальпургієвого розгулу шовіністичної сваволі росіян в Україні, прикритого димом словесности про "дружбу народів". (

Який наслідок породжено в Польщі? — ненависть до росіян, яку трудно втишити за століття.

Стан в Україні був багатократно гірший, ніж в

"Царстві Польському", де хоч назва зберігалась. Україні ж забороняли називатися власним іменем.

Запровадили всебічну неволю і розор, як за татарського лихоліття; для зображення ледве вистачило "Кобзаря" з геніяльною силою віршу. Але все те блідне перед комуністично-російським режимом УРСР, з мордуваннями та з висилками мільйонів українців до Росії: на смерть в морозах півночі, в людоморній рабській праці. Щось набагато гірше, ніж рабство коло єгипетських пірамід. Там, як згадується в "П'ятикнижжі", були хоч "м'ясні казани" і не було катування холодом, а в концлагерях Росії — тільки "баланда" для невільників, присуджених конати від лютого морозу. Для селянства України заведено з Москви, через моторошний штучний голод 1933 р., кріпацтво колгоспів, в яких люди дістають 5% від вартоети своєї праці: визиск на рівні найтемніших кутків Аравії, в яких збереглося рабство старих століть.

То це — основа для "дружби народів"? Ні, це — основа для гіркого осуду тих росіян, що побудували і втримують пекло на землі. Вони, кермуючи з Москви, виявились ворогами справжньої дружби російського народу з його сусідами і дальшими країнами слов'янства. Дружба можлива тільки між незалежними і вільними народами: вільними в дійсності, а не в паперизні, якою прикривають держи-мордство і гвалт.

Найточніші означення Шевченкової ідеї незалежності України дано там, де вивчали найпильніше, в т. з. III відділі. Граф Орлов доповів цареві про вірші, в яких Шевченко "віддавав плач над ніби то поневоленням і нещастям України", та оспівував славу гетьманської влади і "колишню волю козацтва". З тих віршів, встановив Орлов, могли "посятися і зміцніти" думки про "можливість для України існувати в формі окремої держави". Ясно: як соняшний день.

І виявилось, що переслідування Шевченка, а потім його послідовників, — за цю ідею, — не змогло спинити її хід і розвиток.

Червоноімперці звернули на новий спосіб: удавати, що цієї ідеї в Шевченка немає,

коли ж хто про неї згадав, того плямити, ніби він "перекручувач" "Кобзаря" і ворог дружби. Винувачений, властиво, спрямовані проти Шевченка, що був пер-вовісник цієї ідеї для всього новочасся. Примасковані вороги поета проголошують його "своїм" — після підробок, історія яких повчальна в своїй драматичній дивовижності.

В 1911 році А. Луначарський проголосив, що "більше за все на світі він (Шевченко) великий, як поет глибоко революційний і соціалістичний".

А сам вождь більшовиків, незрівняний хитрун, потирав собі ручки і зловтішно підхихикував при величезному революційно-підбурюючому ефекті вЦ заборони вшановувати пам'ять Шевченка.

Ім'я поета внесли 1918 року в список діячів, корисних для соціалізму, що їм вирішено ставити пам'ятники.

Під час громадянської війни комісари палили "Кобзар" як книгу ніби то співця петлюрівщини.

Потім, побачивши силу того співця, кинулися привласнювати його собі. Врочисто воздвигнули в 1920 році на столичному майдані погруддя поета. Проголосити, що він — передвісник Жовтня; але скоро знеохотилися в цій вигадці. Деякий час Шевченка числили серед буржуазної культури, після чого помилували і перейменували в дрібнобуржуазного, який, мовляв, через свою клясову природу марно омріявав національну свободу України — застарілий пережиток минувшини. Зневірившись в цій парсуні також, вхопили іншу: що Шевченко був поетом трудових шарів в Україні, з яких згодом постав пролетаріят. Дякуючи Річицькому, прийнято формулу про Кобзаря — співця передпролета-ріяту і повторювано без числа разів по різних виданнях, на руїні наукового шевченкознавства, розгромленого в роки "перебудови". Далі, відгородили Шевченка в буржуазну демократію як обличителя кріпацтва, експлуататорських клясів і царизму.

Після Варфоломіївського періоду, чи т. зв. "єжовщини", коли грозила смертю кожна необережна на-гадка про Шевченкову ідею національної волі, настав період роздзвонення "прогресивности". До неї милостиво зачислили Шевченка в товаристві з Петром Першим, якого поет так басаманував віршами

О, царю поганий, лукавий, Аспиде неситий!

Людоїде, змію!

Лютий кате, Проклятий! проклятий!

Думки поета про національну незалежність нейтралізовано через "революційно-демократичну" прив'язь до групи Добролюбова і Чернишевського: цілковито на російській стороні.

В роки війни трохи попустили прив'язь і частково дозволили поетові його полум'яний патріотизм України. Фронтіві листівки повторювали строфу:

Та не однаково мені, як Україну злії люди Присплять лукаві і в огні її окрадену збудять ... Ох не однаково мені.

Тоді вказували, що "злії люди" є гітлерівці. Знов прикорочено прив'язь — після війни. І підкріплено стару личину. Хоч виявився її фальш, однак, поки немає нової

личини, накладають стару, з якою довго воловодились ідеологи і їх лідмаїстерки.

Слово "Кобзаря", справді, прозвучало над Україною, як чудово означив П. Куліш, ніби "гук во-скресної груби архангела". Воно духовним полум'ям обкинулося через письменство і спрямувало думки слухачів і читачів до однієї мети: визволення народу України з російської імперії-тюрми, як з но-вочасної неволі вавилонської. Рух в ідейному житті, в творчому мистецтві, і також вся громадська боротьба сповнюється того полум'я.

Від нього розгорівся сполох в Україні — народна революція початку 1917 року, за якою настала епопея свободи, писана крицею і кров'ю: в ім'я розкуття вітчизни з кайданів, накладених імперцями півночі.

Від нього підвівся новітній ренесанс 20-х років, настільки дужий творчими поривами і суцільністю народно-національних ідей, що перемогти його ідеологічно червоноімперська держава росіян була неспроможна. Вона, підступно напавши, вистріляла і вимордувала довгими тортурами десятки тисяч творців нашої культури.

Але знов, від "Кобзаря", огненний дух свободи, мов доля в творі Бетговена, стукає п'ястуком до дверей червоноросійської каторги націй.

Люди стали жити думками з "Кобзаря", як відзначила колись Леся:

Та збудила твоя пісня Думки в Україні

Найвизначніший драматург України, Микола Куліш розстріляний за свою творчість, писав:

"Кожний тепер українець мусить, лягаючи, в голови класти клунок думок про Україну... вставати разом з сонцем — з клопотами про Україну".

Якщо комуноімперці, мають обкричувати котрогось письменника за порушення "дружби", то чого зважати на менших? — слід обпасти головного і найбільшого: Тараса Шевченка. Він всіх навчив. Ніхто не дорівнявся йому в самотійництві та бойових покличах до повної незалежності України від північних правителів-"аспидів".

Він, найнапримирніший противник імперського москалізму, був щирим другом чесних роаіян, проповідником добросусідства та братерства всіх слов'ян, в тім числі — українців з росіянами, рівно-рядних і вільних від панування одних над одними.

На біду, ця найсправжніша ідея дружби не підтримана з російської сторони.

Тільки Герцен, живучи і працюючи за кордоном, її проголошував. Він бичував царя за злочинства в Польщі і повчав російських вояків: не заподіювати "свідомого злочину" проти поляків під час їхнього повстання і не принижуватися до ролі "несвідомих катів".

В журналі "Колокол" (1 березня 1863 року), він зобразив польський народ, що піднімається з могили, куди його поклав російський царизм. Опис нагадує Шевченкові рядки 1845 року, про церкву-домовину, але, крім подібності в темі, тут — цілковита оригінальність, із вражаючою силою почуття і видивності:

"... раптом від одного кінця світу до другого розлягається стогін, що потрясає всі сумління, що заважає всім снам, — стогін живцем похороненого народу, який підводився в своїх кривавих ранах і ржавих ланцюгах, і сповіщує, що він не вмер!"

Крім Герцена, був ще один благородний дивак в російському письменстві, кн.

Вяземський, який бачив вірну дорогу:

"для мене призначення доброго губернатора з Рязань чи Вологду набагато більше предмет поезії, ніж взяття Варшави".

Хоч російське "общество" сприймало антицарські писання Герцена, але відсахнулось від його правдивої ідеї і підтримало царя в злочинстві. Проголосило Герцена ворогом "належного" відношення до поляків, себто брутального поневолення, дух якого висловив новий цар, заявивши полякам: "Все, що зробив мій батько, зроблено добре. Моє правління буде продовженням його правління".

Як і цар, "общество" вважало, що то — добре: цілком позбавити народ його свободи і незалежності, аби панами стали росіяни. А — зле, коли росіян позбавляти незалежності.

В 1835 році поляки чули від російського царя страхання, аби відмовились від "мрій про національну незалежність", і чули погрози — кривавою лазнею, в такому образі: "при найменшому збуренні я накажу стріляти в місто, оберну Варшаву в руїну і, звичайно, не відбудую її". Схваливши царський прообраз гітлерівщини, вже в Україні здійснений Петром І на Батуриві, "общество" відвернулось від Герцена як руїнника відповідних відносин з поляками.

Так само — тепер: змасакувавши народну революцію 1956 року в Угорщині, московські автократи кричать, що всі прихильники того визвольного повстання є вороги "дружби" російського та угорського народів.

Ця "механіка" в Кремлі діє на примітивно-пружинному заводі, завжди граючи платівку з "держиворною" версією, взятою від ярмаркових крадіж —ників. Досить українцеві загадати про Шевченкову ідею незалежності України, враз загуркотят коліщата і розляжуться вереск про ворогів "дружби", що хочуть скалічити "Кобзар".

Приклади цього: в "Літературній газеті", в Києві — 14 березня 1961 р., офіційна стаття до століття з дня смерти поета розкричує твердження, ніби Шевченко ненавидів прихильників незалежності України, як "найлютіших ворогів" .. "дружби" (українців і росіян). Стаття Бажана в тій газеті, від 24 березня, містить випад проти прибічників незалежності України, бо вони, мовляв, намагаються "перекрутити" поезії Шевченка і посіяти "міжнаціональну ворожнечу". Подібна механіка "держиворності" — в статтях від 6 січня (Мазуркевич, При-жов): проти тих, що ніби то "паплюжать творчість великого Кобзаря", себто законно домагаються, як Шевченко і польські поети його часу, повної незалежності своєї вітчизни від російського імперства

Згадані автори газетних статей настільки заморочені червоною катеринкою, дорученою їм, що забувають подумати: як нищо і тяжко вони безчестять Шевченка,, виставляючи його ненависником національної волі його вітчизни, — волі, за яку він поклав життя і якій присвятив найкраще горіння своєї поезії.

Ключодержці, коліщатники і крикучі фігури при "держиворній" техніці присліпли від своєї власної омани і перестали помічати жахливу шкоду, заподіяну ними дружбі двох народів.

Рано чи пізно перед думаючою Росією на весь зріст підніметься правда про автора

"Кобзаря", як цілковито безкомпромісного борця за повну державну незалежність України від кожної російської імперії. Підніметься правда і виявить, що, через діяння всесоюзної обмовницької маханіки, вся опі-нія червоного "общества" є ворог Шевченка, поета і речника української національної волі. А немає, на жаль, іншої опівії росіян: опінії з правдою про "Кобзар" і про волю, від яких народ України не відступиться і не відречеться ніколи.

Тепер, в зв'язку з століттям смерті і півторастоліттям народження Шевченка, в цілому світі бачать правду про його боротьбу за волю і також бачать ганьбу червоноросійської омани.

Назавжди минувся час, коли правду про "Кобзар" можна було сховати під замок імперії — хурдиги.

Крутії катеринки в злому обмовництві вже самі не розуміють, які наслідки від їхньої руки.

Вони страшенно скомпромітували російський народ: на цілу історичну добу; навіть серед скомуні-зованих націй, як Китай і Югославія, викликали відразу до нього.

Спотворили поняття дружби з росіянами, обернувши в однозначник червоноімперської пастки, що перед очима світу розкрилась на прикладі сателітів, а особливо — народів, попереду замкнутих в острого і позбавлених вільного вибору: дружити, з ким хочуть і кого шанують.

Чому віднято право дружити з народами, від яких наші люди не бачили тисячної частини мордів, розорів і всяких кривд, заподіяних хмарами партзай-дів з Росії?

От, українці хотіли б дружити з індусами і французами, або еспанцями, сербами або абісініцями чи персами і арабами.

Шевченко заповідав мир і дружбу всьому світові, без винятку — всім народам, всім націям. Дехто з опонентів української волі і незалежності ширить чутку про ненависництво Кобзаря, зокрема про його ніби то антисемітизм. Це неправда, яку особисто спростував сам Шевченко: в декларації перед всім світом. Відомо, що поет ніколи не кривив душею навіть під лютими карами, і коли ставив власноручний підпис під заявою, то —■ тільки, коли вона виражала його переконання.

Отже, в кінці 50-х років минулого століття російський журнал "Иллюстрация" вміщав антисемітські статті погромного змісту. Проти цього проголосили протест, поставивши під ним свій підпис, видатні діячі: Шевченко, Тургенев, Салтиков-Шчедрін, Марко Вовчок та інші.

Шевченко разом з ними заявив, що літератори всі, як один, повніші "з обуренням протестувати проти цього", що "ні одна чесна людина не може залишатися байдужою до такого ганебного вчинку".

Щодо самото протесту, то силу і ціль його Шевченко і одностудці бачили в "прикладі і застереженні на майбутнє", і в захисті назавжди "літератури нашої від подібних явищ".

Геніяльний поет стояв високо над всякою темною злобою і вчив справжньому братерству — всіх на світі.

Чого ж оточувати наш народ залізною стіною і забороняти кожен вільну і чесну зустріч? Її замінено спектаклем з делегаціями, при яких кожен жест і слово українців контролюється можливими і неможливими способами для негайної розправи.

Виголоси комуністичних москалів про дружбу є абсолютна облуда: є ширмування дикунського насильства над Україною.

Але треба шукати шляхів до справжньої дружби з росіянами, яку заповідав Кобзар:

Щоб усі слов'яни стали

Добрими братами

І синами¹ сонця правди.

Тут — вся людська "програма" дружби, в правді: єдиній силі, що спроможна її тримати, бо становить джерело морального змісту. На облуді ж будується тільки ненависть і ворожнеча, з нав'язуванням "старшобратства", в якому через рабство кокцлагерів проведено понад 12 мільйонів "меншо-братньої" української лгодности, більша частина яких сконала, як і 7 мільйонів під час голоду 1933 року.

Українці з росіянами можуть і повинні бути в братерській згоді, найкращому сусідстві і взаємодопомозі — для повалення комуністичного бусурменства.

Але жоден з українців не має права відступати честь, історичну долю і свободу своєї вітчизни на поталу імперщині росіян.

Чи можуть братами бути народи, мордуючи один одного як сини ночі, діти злоби і обману, заздрости і лукавства, принесених безмірно з Росії в слов'янські землі?

Хто силується виставити смертні кривди ознаками дружби, той лакействує перед людоморами.

Шевченко ніколи не кривив ні думкою, ні словом; бачивши неправду, прямо вказував на неї. Часом змовчував. Але гадюку не звав рибою ніколи. В строгій чесності — найперша прикмета його характеру, на відміну від сьогоднішніх піїтів, що з шкіри пнуться, вславляючи кожного вирода на червоному троні. Ще й припрядаються до Кобзаря, який звав таких онучами, "сміттям з помела його величества".

Слово Шевченка, як і всіх першорядних поетів, не тільки в свій час діє духовним огнем, але зберігає його снагу і життєвість надалі. Не з меншою близькістю, широчиною, різкістю, а ще з більшою, протистоїть знов нелюдській кривді і знуцанню, розбоеві і грабіжництву, матеріальному і духовному, і всякому звірству. Здається, сьогодні написане про сьогоднішнє: з дужою палючістю, як вчора про вчорашнє.

Живою силою б'ється безсмертне серце в "Кобзарі".

Слово правди в поезії геніяльній діє незалежно від того, чи сьогодні в Кремлі дозволять її визнати, чи ні.

То тільки землячки в лівреях "їдять очима начальство", ждучи: дозволить муркнути хоч пів-правди чи осьмаку з неї?... не звелить воно, — і на губах їм замки залізні. А кивнуло мизинцем, дескать, Сашко, трохи тово, рипи в п'есі, і той ви-козирюється, мов Прометей-правдоборець на сучасних крилах, в "границях дозволеного". Недарма ж замісто правди взаконено її ерзац, сірий суржик: т. зв. "соцреалізм".

А як прехитро обходять наші іродопослушні зеїм-ляки-літературовідці саму

проблему життєвості Шевченкових описів деспотизму і кріпацтва: тепер, при терорі і колгоспному нещасті України, під канудною кормигою радянщини.

Не було б жалю, якби обійшлися без прославлення неволі, до якої повністю підходять Шевченкові осуди.

Вивчення сьогоденної життєвості "Кобзаря" становить найкоріннішу і найосереднішу проблему — з тих, що тепер має шевченкознавство. Її можуть опрацювати в Україні знавці, що не бігають за орденами, бронзулетками, нагородними грамотами, — ті, що не зачаджують собі голову "славою" і "популярністю", преміями і гонорами, дачами і привілеями при безчесному режимі, над глибинами горя народнього, для якого осліпли і оглухли. Над правдою поставили, як окреслював Достоевський, свої "животішки".

Знайдуться мужні душі — не щезли коло Дніпра і не вижизлилися після замордування М. Куліша, академіка Єфремова, Курбаса, Филиповича і тисяч, тисяч героїв духовної творчості, що знали і любили правду.

Тихо, без розголосу, дослідять профетичний зміст поезій Шевченка: як, з дивною ясновидністю змалював він картини безправ'я, мучення і голоду селян, що точно повторилися, — з фотографічною відповідністю, — при комуністичній деспотії. Проблема ясновидності поета могла б зайняти центр визначної праці з модерної психології творчості.

Вражає дивовижна візійність, понад всякий "реалізм" зображення, в віршах, присвячених висилкам мучеників. Серце поетове все витало, як чайка, б'ючись крилами і мучачись, квилячи — оплакуючи не тільки тих, що вже йдуть на невітську муку і загибель, але і приречених в незнаній майбутності. Невисловимим смутком обвіяні і світлом скорбі неземної обкинуті всі вислови в тих поезіях. Від чого то? — можливо, виспівалася висока і ще нам незнана правда з геніяльного обдаровання, яке відчуває себе одночасно в теперішності і далекому майбутньому, приуявлюючи дійсність життя — вже звідти.

Передчуто і передвіщено в "Кобзарі" такий страхітний час, коли заслання зробиться входом в пекло для незчислених, вистроєних "довгими рядами", громадян України.

Пророчий зміст відкрився так само в Шевченко-вому бичуванні самодержців: з такими невітськими, хоч стислими, характеристиками їх, перед якими лагідніють портрети королів-зłodіїв з п'єс бри-тійського драматурга.

Образи, сучасні поетові, зливаються в тих характеристиках з видивністю від справ прийдешніх "розпинателів народних", про яких прямо сказано, бо поет передчував їх прихід, ніби бачачи в світлі далекого дня. Вказував на них, іменуючи "грядущими тиранами", і пророкував грізні муки від них для народу в нашій вітчизні. Провістя з дивною вірністю справдилося: при Леніні, Сталіні, Кагановичі, Молотові, Єжові, Ягоді, Берії, Хрущові та прочих.

Сучасна психологія, при дослідженні глибинних джерел і підґрунтя творчості, відкриє в "Кобзарі" ряд феноменальних випадків точного віщування, що походить від

поетового передчуття. Ввижались моторошні привиддя — від підступності володарів. Уяву мучили марення з муками і виточуванням народної крові, під запоною "доброзичливості" та "братерськості". Ніби чорна хмара, обкидалася я прийдешньому світі "друга наруга", набагато лютіша від тогочасної.

Подібно до гебрейських пророків, Шевченко в передчуттях переживав майбутні події, як особисті: на собі, хоч дія їхня прямувала на інших.

Передбачував віщим зором — час, коли запанує безвіршцтво, в такій силі, що заборонить молитися і радіти на світ Божий. З будучими манячі-ли "пани неситі", що —

На рай твій, Господи, плюють І нам дивитись не дають З убогої малої хати.

Це — живісіньке ясновидіння: про совітчину з пануванням безбожників, що переслідують віру в колгоспних хатках. А той "пребезумний", хто "в серці скаже, що Бога немає", — чи не збірний образ парткомівця сучасності, який, справді, обез-умів боговорожістю, промінявши віру на червоний квиток, і в "беззаконії мерзіє".

Передвіщено в "Кобзарі" також оскотинено-тю-ремний і озвірілий лад життя при панівних девізах жовтневої революції.

Доки, Господи, лукаві Хваляться доколі, Неправдою? Твої люди Во тьмі і неволі Закували ... добро Твоє Кров'ю затоптали.

Якщо є в новочасній поезії історичне пророцтво з повнотою і точністю здійснення, то передусім це — в рядках "Кобзарк", що передвістили весь терор совітчини:

Нема сім'ї, немає хати, <

Немає брата ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі. Блукають люди, повсихали

Сади зелені, погнили Біленькі хати, повалялись, Стави буряном заросли. Село неначе погоріло. Неначе люди подуріли, Німі

(тут мимоволі аж проситься сказати: німі в колгосп ідуть)

На панщину ідуть

і діточок своїх ведуть!

В "Кобзарі" є вислови, ніби модерністичні, які, з реальною видивністю провіщують московський розбрат, що вгніздився в народі.

Заснула Вкраїна, Буряном укрилась, цвіллю зацвіла. В калюжі, в болоті серце прогноїла І в дупло холодне гадюк напустила.

*

Сини мої на чужині, На чужій роботі.

Що сказано про дії мучителів Івана Гуса, здійснюється при комуністичних інквізиторках:

Люди! Добрі люди! Молітеся!.. неповинні — І з вами те буде! Молітеся! люті звірі

Пришли в овніх шкурах І пазурі розпустили ... Ні гори, ні мури Не сховають. Розіллється Червонес море

Крови! крови з дітей ваших, О горе! о горе!

Скрізь неправда, де не гляну, Скрізь Господа лають.

Це — коли обкукобилися гурти "войовничих безбожників" і лають Творця, скроївши

"програми".

Ось, хіба не провіщення "сталінської конституції"? — в мові про наступний рік...

Що ти несеш в Україну в латаній торбині? "Блатоденствіє, указом новеньким повите." Іди ж здоров та не забудь Злидням поклонитись.

Дивлюсь: твоя, мій брате, мати Чорніше чорної землі

Іде, з хреста неначе знята... І

А голод стогне на селі. І стогне він, стогне по всій Україні.

Минають літа; люди гинуть, Лютує голод в Україні...

Як під час розору селянства і висилки його — в роки т. з. "перебудови сільського господарства".

Вночі підкрались, зайняли Отари з поля; а пасучих, І шатра їх, убогі кущі, І все добро дітей малих, Сестру, жону і все взяли, І все розтлили, осквернили, І осквернених, худосилих, Убогих серцем, завдали В рсбогу-каторгу.

Чи тільки в каторгу? але — послухаймо "знавця", Микиту Сергійовича, про справу:

"Посідаючи необмежену владу, Сталін знищував людей фізично і морально".

Вжитий вислів: "дозволяв собі свавілля", звучить так, ніби Сталін сам, при собі самому, зло дозволяв; потрібен вислів: чинив люте свавілля над людьми. З 1936 на 1937 рік число арештів зросло вдсятеро,

— за чий рахунок?..

Не сказано в спадкоємця партпрестолу — першої правди про лихоліття!

Жертвами свавілля стали передусім люди з народу в Україні і виразники його думок і настроїв,

— люди, які протиставлялися свавіллю і протестували. І згинули на пекельних кутнях, про які згадано на XX з'їзді: Сталін "фабрикував обвинувачення" і "виривав за допомогою жорстоких нелюдських тортур признання".

Прообраз цього "сподаря", "скаженого звіряти" є в "Кобзарі": воно "гради й весі пожирало. Земля тряслася, трепетала од реву львищища того". Передвіщено в "Кобзарі"

—

... Марне литу кроз

З людей великими катами.

Вони ж в Україні вчинили те, що мучило думку поета, як марииво:

Ріками сльози розлили, а кров морями.

Коли в закордонній пресі українці писали про терор сталінщини, то якраз теоретики з "Літературної газети" тоді грізно лаяли їх, як "наклепників" і "ворогів народу". Аж от, в 1956 і 1961 роках самі з'їзди КПРС в Москві ствердили, що українці казали правду; масовий терор сталінщини, і найгірший в Україні, дійсно був. Злі апаратники сталінщини виявилися ворогами народу: їх затавровано також "провокаторами" і "безсовісними кар'єристами", які, діючи в повновладності партійного керівництва і "органів державної безпеки", переводили, як формулює Хрущов і підтверджує XXII з'їзд, "масовий терор проти партійних і державних кадрів і простих радянських громадян" (підкреслюємо, В. Б.). Теперішній "вождь" поставив простих

громадян на кінець, — для нього вони внизу, сіра маса, предмет статистики, як любив означувати старий деспот.

Той "масовий терор" призвів до найбільшого спустошення серед народу, люди з якого були незрівняно кращі, ніж їхні горіві підганяні з "кадрів".

Хрущов мав перед собою колосальну історичну нагоду: стати для всього суспільства СРСР, зокрема і передусім України, яку зруйнував, — проводирем звільнення від всіх, включаючи колгоспи, тиранічних запроваджень сталінщини, як терористичного червоноімперства.

Але виявився її "престолонаслідником" і вдосконалювачем.

Сталіна розвінчують і знов підвінчують, як північні дикуни, що дерев'яного божка мажуть салом або б'ють батогами, залежно від наслідків чергового полювання.

Цікаво, що таємну промову на XX з'їзді Хрущов склав, ніби тінь і копію від опозиційних обвинувачень Троцького, навіть іноді — в фразеологічних паралелях.

Хоч є різниця: Троцький, як опозиціонер, посилається передусім на "маси" і таврує терор "кремлівської олігархії" в національній політиці, в якій "право самовизначення націй", залишається "тільки на папері." А далі:

"Найменша спроба відкрито піднести питання про самостійність України означала б негайний розстріл, по обвинуваченню в зраді. Але якраз ця огидна подвійність, якраз оце нещадне цькування всякої вільної національної думки і призвела до того, що трудящі маси України, ще більшою мірою, ніж у Великоросії, відносяться до влади Кремля як до жахливого насильства" ("Бюлетень опозиції", травень-липень 1939 р., Париж).

Троцький знайшов термін для становища України: "Кремлівська саіграпія, що продовжує називатись Радянською Україною". Серед наслідків національного поневолення Троцький бачив одну з вирішальних пружин ситуації, звідки родилась II світова війна:

"... Без насильства сталінської бюрократії над Радянською Україною не було б гітлерівської української політики."

Політика фюрера щодо України в війні 1941-44 років мала, на означення кількох західних істориків її, приблизно таку силу, як справа з Єленою Прекрасною під час Троянської епопеї.

Гітлер мріяв з України створити Індію германського Райху, себто перлину колоніальної імперії.

Гірку долю України в СРСР поділяють всі неросійські нації. Симптоми терористичного бюрократизму сталінщини в національній політиці означив Троцький зразу після громадянської війни; і ствердив:

"З того часу вони жахливо розвинулися і призвели до прямого задушення скільки-небудь самостійного національного розвитку народів СРСР".

Другий після Леніна головар жовтневої революції, Троцький чинив моторошні переступи проти людяности в 1918-1921 роках. Але згодом його глибокий і гострий розум привів до незамиримой опозиції проти сталінщини, зокрема у відношенні до

неросійських народів.

Він писав:

"Питання про долю України поставлено на весь зріст. Потрібне ясне і чітке гасло, що відповідає новій ситуації. Я думаю, що цим гаслом може бути в наш час тільки: Соборна вільна й самостійна робітничо-селянська Радянська Україна".

Хоч він залишався при збанкрутованій ідеї радянщини, але, будучи сміливим аналітиком, знаходив нову перспективу для відношення між народами:

"Відокремлення України означало б не послаблення зв'язків з трудящими масами Великої Росії, а лише послаблення тоталітарного режиму, який душить Велику Росію, як і всі інші народи Союзу."

Якщо в роки громадянської війни Троцький грозив новонародженим незалежним республікам неросіян, що просурганить через них "огненний коток, від якого земля здригнеться", і задушив їхню волю в огні, то потім, в останні роки життя, на закордонні, він проголошує відновлення тих республік, незалежних від Росії, застерігаючи для них радянський і трудовий характер влади. Він почасти наближається до ідеї Герцена: про співдружність цілковито вільних країн, і в дечому, зовсім формально, до програми кирило-методіївського братства: про спілку вільних і невіддільних народів. Але обмежує її територією теперішнього СРСР і реформованою радянщиною.

Так життя змусило розумного, хоч затятого колись, ворога самостійних держав неросійських народів поклонитися їх правді, нехай і частково визнаній, в хибних уявленнях про устрій.

Він збагнув річ, неприступну для всіх російських шовіністів: що коли Україна як держава повністю визволиться і, ставши самостійною і цілковито незалежною, приступить до нового об'єднання (для Троцького таки в радянському стилі), "на умовах, які вона сама б знайшла сприятливими", то це в свою чергу передбачає — і в цьому суть справи! — революційне відродження самої Росії, себто очищення від тоталітаризму та імперщини, звільнення від модерного чингісханства.

Незмірна і гіркуща біда для Росії, при гордовитому і ворожому ставленні її політиків до неросійської свободи, полягає в тому, що країна при цьому сама залишається в мерзенній неволі державно-політичного поганства і в ньому простує, як до прірви, до історичної катастрофи з непоправними наслідками.

Чого не хотіла бачити еліта царщини і завела в криваву прірву, — те зневажають верховодники комуністичного імперства.

Змарнували декілька нагод революційно перебудувати відносини між народами: в наближенні до Кобзаревих заповітів братерства.

"СОНЦЕ ПРАВДИ"

Поет передбачав, що Україну спіткає система, при якій деспоти один по одному виростають, "уповаючи" на свій корінь, вже гнилий і червивий.

Слова Кобзаря справдилися: якраз на політичному поганстві з культом "своєї" влади супроти вічних моральних основ, — влади, що поривається до світової зверхності в образі тоталітарного режиму.

Його провідники, засліплені "успіхами" в необмеженому пануванні над народами, не бачать свого приречення.

Минуть. Уже потроху і минають Дні беззаконія і зла. А львчища того не знають ...

І дим хмарою заступить Сонце перед вами ...

Та й засудять, і премудрих Немудрі осудять.

То — візія майбутнього розсуду між гордістю дворянства, а після нього комуністичних панів чи "Нового класу" (за висловом Джіласа в його славетній книзі про класовість комунізму), як повновладної сторони, а напроти неї — мудрістю народною: кріпаків колишніх і теперішніх, в колгоспній недолі.

Ідеал поета: правда отих мудрих людей, що знаходять і бережуть її, вонгі — її подвижники, і такими повинні бути всі люди, без винятку, бо в тому подвижництві криється людський сенс життя.

Цей висновок в "Кобзарі" на цілий вік попереджує філософію Альберта Камю, остаточно зформовану серед обставин західної Європи після падіння нацизму в руїнах II світової війни.

Часом і тепер чути нарікання декотрих визначних авторів на "порожнечу", але то переважно — вираз особистої розчарованості. Для сучасного покоління Захід, за довгі століття, наскарбував багатство духовної творчості, повної правд. Хто любить їх і шукає, тому відкриваються побудови з невмирущими цінностями. Вже годі говорити про саму ниву життя, в якому джерела правди б'ють повсюди. Також світухий духовний космос Божих істин приступний кожному шукачеві без винятку. Ці дійсні правди дають зміст для душевного життя і наповнюють його сферу. Лихо в тім, що втрачаємо любов до них і бажання їх шукати; губимо або просто руйнуємо поняття про їх цінність, як осіовну цінність людського життя на світі. Заміняємо їх "ідеологіями" з "ізмами", після чергового розчарування в яких нарікаємо на порожнечу, бо самі маємо в той час порожнє серце, спотворивши і поранивши його в нетрах ідеологічно-системних оман. Зневірений в розчарованих екзистенціалістах,

Камю прийшов до висновку: всі здобутки культури втрачають ціну без моральних правд.

Між іншим, тут близько до розгадки, чому такий здобуток радянщини, як соцреалізм в літературі і мистецтві, є порожній і безплідний на верхів'ях творчості. Згадаймо слова Достоевського: про його любов до "реалізму в мистецтві" і незадоволення, бо якраз тоді в мистецтві бракувало ".морального центру".

Без нього, заміненого політичною "кудивітервіє-вщиною", залежною від погоди в Кремлі, соцреалізм становить пустоцвіт з безліччю сірих наростів, званих "досягненнями" радянського письменства. Ними в тому письменстві скалічено і задушено моральний сенс творчості. Во при світлі моральних правд розкривався осуд всього насильства в режимі, що позбавив життя першої вартості його.

В той час француз Камю вибрав на завінчання своєї філософії — висновок про посвяту людини в охороні правди, свободи і справедливості, ствердивши, як найвищу цінність життя, цю споконвічну чесноту, так строго бережену в народі.

Загальновідомо: "мужицька правда колюча, а панська на всі боки гнуча". І віддавна так — люди з глибин народного життя воліли вмерти, ніж служити неправді.

Перші християни: гебреї, римляни, греки та інші, вмирали в страшних тортурах, але не згоджувалися вчинити те, що становило дуже грішну неправду для них: вкинути кілька зернин пахощу в жертвний огонь перед статуєю цезаря, бо це було знаком признання його за божество.

Численні тисячі прихожан і священників прийняли в Україні мученицьку смерть, відмовившись відступити від Ісуса Христа.

Ця прикмета народної вірності правді, понад всі нещастя, муки і саму смерть, знайшла собі могутній вираз в характері Шевченка, і визначила його долю.

Його догранична вірність правді висловилася через "Кобзар", від поеми до поеми, проймаючи їх, як живий огонь, що породив їх зміст, красу і дужість. Без неї для Шевченка весь світ позбавлений сенсу існування.

Чи буде правда між людьми? Повинна бути, бо сонце стане і осквернену землю спалить.

Якраз тут кордон розділяє Шевченка і теперішніх радянських поетів, які на всі очі бачили "масовий терор" і тепер бачать, але вицвірінькують оди, прославляючи зло; відрами в поезії вергають запашну смолу, воскурючи кожному супостатові.

До речі, Шевченко ж винайшов чудові "захальявні" книжечки: для поезій, звернених проти гнобителів і їх людоагубної химери, призначеної замінити собою правду.

Дію химери передбачали великі письменники-яс-новидці: Гете, Гоголь, Бальзак, Достоевський, Герг цен, Толстой, Франко та інші.

В 1852 році Г. Фльобер записав висновок від спостережеш" над соціялістами, своїми сучасниками:

"На думку СОЦІАЛІСТІВ, ідеалом держави являється якесь величезне чудисько, що поглинає всяку індивідуальну діяльність, всяку особистість і думки... в глибинах цих вузьких ду-шиць таїться чисто жрецька тиранія: "необхідно все урегулювати, все переробити, все перебудувати на нових началах" тощо. Нема такої глупоти, нема такого пороку, який би не був причетний до їх мріянь".

Для Івана Франка таким облудним чудиськом була комуністична теорія про боротьбу клясів і пролетарську диктатуру. Він, скартавши марксистів за неї, як облудників, подав вірний прогноз: що комуністичні державці матимуть жахливішу владу над життям і долею мільйонів, ніж найпонуріші деспоти в історії.

Письменники, що стояли на сторожі коло шляхів народної волі, крізь замовлений морок десятиліть і цілого віку прочували і проваджували образ неправди, як чудиська; попереджували про його чорну дію.

Вчили вірності істині.

В поетичній філософії Шевченка є струнка єдність думок і уявлень, які багатьма змістовими сполуками скріплені так міцно, що неможливо розділити: ніби в кутових "замках" будівлі, в'яжуться скрізь.

І що найприкметніше — кожна висока вартість життя неодмінно виведена в

"Кобзар!*"— від волі і сили Творця.

Встань же, Боже, суди землю І суддей лукавйк, На всім світі Твоя правда І воля і слава.

"

Жива правда У Господа Бога. В світлі того вічного зв'язку, омріяно дарованість цінностей життя — вільній вітчизні.

В своїй хаті своя й правда І сила і воля.

За цю мрію, найдорожчу серед всіх, поет офірував власну долю і навчив цьому багатьох інших.

Борітеся, поборете!

Вам Бог помагає.

За вас сила, за вас воля

І правда святая.

Кобзар постійно вчив розуміти могутність і рятівничість віри, з сяйвом якої сполучив усі свої надії на відновлення духовних основ життя в звільненій вітчизні. Всюди — це ствердження і наголос, також і в поемі російською мовою:

В ком веры нет, надежды нет, Надежда — Бог, а вера свет.

("Тризна", 1843)

У Бога правды и свободы Всему живущему просил.

О Боже! сильный и правдивый, Тебе возможны чудеса.

В молитві прямими словами означено, що правда — від Бога.

И долу правду низведи ...

Шевченкова віра в богоданість правди висловлена також постійною, через весь "Кобзар", метафорою "сонця правди" (з поеми "Єретик" та інших творів). Це — вираз чудесности походження і дії самої правди як джерела духовного сяйва, джерела, утвердженого Вищою Силою.

Круг найвищих моральних понять, принципів, уявлень будується в "Кобзарі" навколо свого єдиного центру — Божого провиду, сили всетворчої і все-визначальної.

Від цього осередку і всього круга перших вартостей, який від нього виходить, будуючись його джерельністю і міццю, — далі, в певній послідовності, відкриваються інші цінності людського життя і також життя природи в "Кобзарі": краса, злагода, чистота, щирість, радісність тощо.

Шевченко позначив лад світовий в споконвічній зосередженості коло джерела і в мудрому розміщенні неоглядимого багатства: ніби навкруг сонця розташовується збір планетного господарства з щедрістю його освітлення.

Знайдено, в ідеальному обрисі, стрій гармонійного і впорядженого буття.

Якраз цей стрій поруйнували на землі і розбили, розладили і знечестили сили злоби з вічної ночі і їхні слуги.

Розбійники людоїди Правду побороли, Осміяли Твою славу І силу і волю.

Вся боротьба Шевченка, протягом земного віку, присвячена відновленню цього заповідного світс-порядку.

При повному порушенні його ввижалася огненна катастрофа — для України: "в огні її окрадену збудять"; і для світу — сонце, ставши непорушно, спалить: небесна кара за розтління після відмови від правди.

Ми ще не знаєм певного і страшного ходу подій, попереджених цими передчуттями, як наслідків свідомого зламання світопорядку, через переступи багатьох людей і народів, не тільки царів і панства.

Через сто років поетичні передвістя і думки Шевченкові потверджуються в працях найвизначніших мислителів сучасності.

Крістоф Довсон в своїй новій книзі ("Криза за-хіднього виховання") стверджує, що серцем цивілізації на Заході є християнська культура — здобуток від впливу християнської релігії на життя суспільства і його заклади.

Сьогодні загальна криза спричинена тим, що це серце не б'ється в осередді життя, де повинно бути, але тріпонується на обводі його. Сама ж цивілізація нездужає своєю світськістю і загрожена загибеллю через втрату "морального строю". Обмирщення привело до втрати і невизнання "спільної системи духовних вартостей".

Шевченко віщував про руїників її в Україні:

Нема ні пекла, ані раю,

Немає й Бога, тільки я!

Та куций німець узлуватий ...

Дивно, з якою точною дослівністю повторюються в радянській пресі вислови тих самохвальних безвірників! — притакують Марксові, мовляв, обстежуєм космічні простори і там немає ні пекла, ані раю. Ніби світ невидимий можна помацати на височині кількох сотень кілометрів.

Позначено в "Кобзарі" як землячки цідять для Москви кривавицю з гречкосіїв. Сьогодні "викачують" її з колгоспників, чиїх дітей навчають мо-роки-діяматчии.

Доборолась Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають. Замість пива праведную Кров із ребер точать.

Це і є наша "срамотня година", вирватися з якої велів Шевченко і забути її кривди гіркі, еднаючися в єдиній сім'ї, коли заплакана мати —

Благословить дітей своїх Твердими руками І діточок поцілує Вольними устами.

І світ ясний, невечірній Тихо засіє ...

На панорамі свого століття Шевченко обвів болючий і жаский вигляд життя в повному порушенні первосвітнього ладу.

В "Кобзарі" він батожив, або оплакував людей серед зіпсуття, а найбільше зворушував серця: щоб оживити їх, повернути до світла правди, очистити і врятувати з лиховісного хаосу.

Знав, що порятунок з неволі гріхів можливий тільки через пізнання істини Христової, яке було в неофітів та Івана Гуса.

Інше ж знання, книжне і раціоналістичне, при всій його користі ("І чужому навчається, і свого не цурайтесь!"), хоч буде в пригоді, але не воно визволить; бо воно не перетворює серця з стану грішного в стан очищення.

Цю правду проголошував також Достоевський, пишучи:

"Знання не перероджує людину: воно тільки змінює її..."

Шевченко з особливою різкістю застерігав, щоб не згордилися в піднесеннях книжної науки.

... Не кошуновствуй в потьмах, Как царь ума.

Оновлення людини настане, коли відродиться її серце — джерело всіх подумів, почувань, намірів і мрій. Поет мав надію, що і сам спричиниться до того: віршами найсердечнішими в світі, які зворушать, розбудять, очистять духовним полум'ям і вчинять чудесну зміну. Від слова цих віршів, повних правди почнеться відродження.

Погляд поета походить з Біблії, де серце поставлене як джерело душевного життя.

На самому Шевченкові справдилися слова "апостола правди і науки" — Павла:

"Бог вибрав немудре світу, щоб посоромити мудрих, і немічне світу вибрав Бог, щоб посоромити сильних;

І неродовите і принижене і нічого не значаще вибрав Бог, щоб зєдїйснити значуще..."

(I Коринт. 1:27-29).

Справді, на провісника долі України, а може не тільки її самої, і на поета найзворушливішого з усіх, які були колинебудь, вибрано не особу дворянського походження і не з багатой родини, а кого? — раба! зневаженого, як тварина. Битого і поруганого, знеправленого в людській гідності вкрай, родженого і викормленого в злиднях, серед змучених людей.

Навіть і прізвище — з найнезвучніших, від назви шевства, праці упослідженої. А стало звучати краще, ніж графські та князівські прізвища імперії.

Був перст Божий на Шевченкові, як вибранцеві: навчитися горючого слова з Біблії і вимовляти святу правду до серця людей — навчати їх для доріг праведних.

Він це виконав повністю, відсторонивши особисте щастя в житті.

Мав рацію І. Франко, коли відзначав цю вибраність Кобзаря:

"Він був сином мужика, і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком, і став велетнем в царстві людської культури. Він був самоуком, і вказав нові, світлі й вільні шляхи професорам і книжним ученим ...".

"Кобзар" і сьогодні вказує "вільні шляхи", закриті червоноімосковськими напастями і обкурени в димову заслону гігантних обманів, взятих з творів "книжних вчених", Маркса і Енгельса.

Чимало наших земляків, почадівши звідти, дивляться на "Кобзар" і не бачать, що це ж є енциклопедія правди, щирої і світлої, ясновидницької, рідної, неоманної і рятівничої; джерело мудрости — серед світоглядного блукання наших часів.

Містить програму всіх програм для обнови народного життя. Вчить вірно і людяно, супроти чи-сленнотомного чорнописання мапиків ненависти і лжепророків марксизму, книжників і фарисеїв блудодумного діяматства, від яких пішла ціла пе-кловоротня і чортоскубівщина по полю сучасности.

"Кобзар", як книга правди, підноситься своєю справжньою дорогоцінністю, ніби

скарбна вежа в сонці, над всіма хитроморочними побудовками червоної "ідеології": халупами, пообчаровуваними, ніби то — палаці.

Проспіває огненний півень в судний час, і розпадеться сила реклямного знахарства, основана на терорі; тоді багато хто побачить, що дався мерз енному обманству, розкритчаному з лотків політичної базарщини та з розбійницької кутні.

Проти заморочення "Кобзар" світить, мов брамна вежа, своя для українців і найдорожча: пройшовши через неї, народ побачив зорю волі і добрий шлях, віджив серцем і душевними силами — для визволення.

Наші ж, книжно "навчені" (чимало їх!), помислили собі і сказали: "що там є? — материна свічка і образ, та ще чебрець, та свячена вода, і все таке, нащо нам? .. ходім до Маркових воріт!".

І пішли, і стали нелюдами в подобизні людини, бо серце вбила пекельна облуда, з гордісно і злістю, впорскуваними від "доктрини". Її нарочито зварено для того в демоніякальних підзем'ях: на погибель душам, щоб гризлися самі в безнебесності і порожнечі, до спільної смерті своєї, по всьому світу, забувши образ Спасителя.

В червоне панство постриглися землячки, віддавши церберам спорожніле серце.

І кинулись ховати постать Кобзаря під бронзову личину, складену з вигадок-мітів.

Були кругом обклали: приподібнили до орденоносця, який підмугикує живодерні всенародній, та враз луснула бронза вподовж і впоперек.

І просвітлюлося козацькою китайкою огненною з розколин.

Це — початок визволення Кобзаря від новочасної "опіки царської". З'явиться перед очима всіх на світі справжній вигляд. Побачать, що Кобзар був співцем знедолених в кожен вік життя; співцем свободи для людської душі і громади; співцем всякого почування і мрії, що наближають нас до "сонця правди".

З'явиться скрізь він: з дограничною ширістю і добрiстю як псалмоспівець краси і радості від Божого світу, повного благодаті! — того світу, який ми спотворили і забули.

Ні ввік не згасне, поки з'являється соняшний день, і ніколи не стратиться світуча сила, що вкладена в вірші-псалми Кобзаря про ясні стани серця людського і про всі, всі гіркі драми, через які воно проходить, перемагаючи: в любові своїй, серед невисловимої краси світу.

Є глибока загадка живучості цієї поезії з заповідними дороговказами для серця.

Гоголь, якого так глибоко шанував поет, дає ключ до зрозуміння загадки:

"Натяк на Божественний небесний рай заключається в мистецтві — через те одне воно вище за все".

Відсвіт небесної радості скрізь навкрут знаходив поет і приносив його в свої ясні, як найчистіше срібло, поезії, повні славлення для імени Предвічного Бога.

Творилося, росло, цвіло, і процвітало, і на небо Хвалу Творителю несло.

*

Ясний світ животворящий ... Ніхто в нас не проспівав такого просвітленого і смиренного, правдивого і гарного, як польовий квіт, славлення світотвору, в добрій

злагоді його, затишного і спорідненого з душею, — як в оцих віршах:

Світає, Край неба палає, Соловейко в темнім гаї Сонце зустрічає. Тихесенько вітер віє, Степи, лани мріють, Між ярами над ставами Верби зеленіють. Сади рясні похилились, Тополі по волі Стоять собі, мов сторожа, Розмовляють з полем. І все то те, вся країна, Повита красою, Зеленіє, вмивається Дрібною росою, Споконвіку вмивається, Сонце зустрічає ... І нема тому почину, І краю немає!

Через весь "Кобзар" переходить відбиток неземного — в земному житті, знак неба — в природі, Божого світла, як милости — в людській добрості і любові.

Там будем жить, людей любить, Святого Господа хвалить.

Ми восени таки похожі

Хоч капельку на образ Божий ...

*

Смирітеся, молітесь Богу...

Все зосередження людського життя з правдою і чистими радостями його — в сім'ї, в родинному крузі, в хаті, довкола якої кругами чудесних явищ розгортається великосвіт.

Скрізь в "Кобзарі" — нерозривний зв'язок ро-диноного життя з Божою силою; скрізь — молитви вдячності або благання.

І досі сниться: під горою, Між вербами та над водою, Біленька хаточка. Сидить Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і бавить Хорошее та кучеряве Своє маленькеє внука, І досі сниться: вийшла з хати Веселая, сміючись, мати Цілує діда і дитя,

Аж тричі весело цілує,

Прийма на руки і годує,

І спать несе. А дід сидить,

І усміхається і стиха

Промовить нишком: Де ж те лихо?

Печалі тії й вороги?

І нищечком старий читає. Перехрестившись, "Отче наш". Крізь верби сонечко сіяє І тихо гасне. День погас. І все почило. Сивий в хату Й собі пішов одпочивати.

В старочаских наших поетів немає такого, як в Шевченка, "культу" дітей — дару небесного.

Дивися: рай кругом тебе, І діти, як квіти...

Он дивіться: у садочок Вийшли погуляти — Удвох собі походжають, Мов ті голуб'ята.

Там коло тополі

Стали собі та й дивляться

Одне на другого.

Отак ангели святії

Дивляться на Бога,

Як вони одне на друге.

Сам Бог розмовляє Непорочними устами.

Ох, діти! Діти! Діти! Велика Божа благодать.

В поезіях, присвячених дітям і материнству, є передвісний відгомін якоїсь нової доби: в мирі і спокої після всіх огненних злигод з війнами і революціями.

Свої найлюбіші вірші, ніби гірлянди чистих криків, Шевченко поклав до стіп матері-селянки. Мабуть, ніколи ще не звучали віршовані рядки так по-братерському, оббризкані сльозами жалю і співчуття, як в "Кобзарі": книзі, що значною частиною становить оспівування материнства в його непорочному образі і святості.

Це — в широких поемах: "Марії", "Неофітах", "Наймичці", "Катерині" та інших, як і в менших віршах; постать матері піднесена на височину недосяжну і оповита ореолом вже не з тутешнього світла, але від сонця світів інших. Приближена до Богоматері.

І перед нею помолюся,

Мов перед образом святим

Тієї Матері святої,

Що в мир наш Бога принесла.

В тому ж вірші виспівано все неізреченне почуття материнське, що небо прихиляє.

У нашій раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитяточком малим.

Тепер їй любо, любо жити. Вона серед ночі встає, І стереже добро своє, І дожидає того світу, Щоб знов на нього надивитись, Наговоритись. — Це моє! Моє! — І дивиться на його, І молиться за його Богу...

Шевченко — співець людей між людьми, добросердних і прощаючих, щирих і негордих, без ненависти ні до кого; співець вселюдської братерсько-сти, і для нього кожен, хто опинився в біді, є свій чоловік і брат, який потребує помочі. Відомий історик і етнограф Афанасій-Чужбинський засвідчив про такий випадок: Шевченко під час пожежі кинувся рятувати з огню майно єврейської родини; трудився разом з нею, коли перехожі стояли осторонь. Наприкінці він звернувся до тих людей з докором, кажучи їм, що в час біди всі люди — брати одні одним і повинні взаємно допомагати.

Немає в Шевченка ширення ненависти з причин різниці національної чи конфесійної, маєткової або КЛАСОВОЇ, — є тільки гнів на тих, котрі коять зло і кривду, насильство і розор, муку і морд над людьми. Ті "злі люди" дістають кару в "Кобзарі", незалежно від їх приналежності: українці, як і всі. Найгостріші і найпретирливіші слова сказані про своїх, землячків з кокардами, і про царів.

А все ж не малгонки-викриття і огненні картання становлять першу цінність в "Кобзарі" — становлять другу, після вславлення серця, "добром налитого", яке "ввік не прохолоне", і вславлення його здобутку в житті, супроти лютости, злиднів і неправди.

Велику духовну сферу життя, багату любов'ю, терпінням і смиренною радістю: той "тихий рай", "сердечний рай" на землі, що з'являє Христове Царство, будоване в самих людських душах, оспівав Шевченко таким надхненним і замилюваним віршем, як мало хто в століттях.

Данте зображував це Царство в посмертності, в горніх височинах: з увінчаннями праведности, для життя вічного.

Але в тутешньому житті здобуток душі для Царства, на її хресній дорозі, став найкращою темою "Кобзаря", в чисельних прикладах, як жити по-людському і по-Божому.

Передусім, зображено праведне терпіння матері, від якого всі мусять вчитися.

А ти,

Великомученице! Села Минаєш, плачучи, вночі. І полем, степом ідучи Свого ти сина закриваєш.

І вийшла ти за царину,

З хреста ніби знята. Старці тебе цураються, Мов тії прокази.

І любитимеш небого, Поки не загинеш Межи псами на морозі. Де-небудь під тином.

Поет згадує про безталання своєї покійної матері-кріпачки, коли навідується додому: як вона вночі "на свічку Богу заробляла, поклони тяжкої б'ючи"., молила за добру долю дитині.

На відміну від Дантового твору, де пекло, чистилище і рай зображені роздільно, "Кобзар" розкриває все в одному з'явленні: в вигляді і стані людського життя на юдолі земній, зрушеного з доброго ладу. Той лад, ніби соняшна система всіх цінностей, передусім моральних, зруйновано злобними могутностями царів з їх зброєдержцями. Через те люди мучатся.

Шевченко віщував відбудування — після грізного суду над неправдами, в час мирности і злагоди. Відновиться богоданий стрій і одна сім'я: в кожній хаті, в кожному народі і цілому людстві.

Можливо, в мрії Кобзаря є пророчий зміст, який здійсниться в нас після совітчини і після очищення країни від комуномосковської скверни.

Шевченків шлях життєвпорядження тисячократно справедливіший і людяніший, мудріший і життєвіший, ніж весь комунізм з його чорнокнижницьким гамузом, в зростаючому озвірінні, серед злиднів і страхів, з якими постійно гноблять народ в Україні.

Комунізм криє в самому естві своєму демонічну ненависть до людської душі, створеної по образу Божому, вірної цьому образу і вільної від тиранів і їх омани.

Часом комуністи говорять про "гуманізм" і людяність. Але що з того казання, коли людину вони терплять, як приємну їм — доти, поки ступайствує в їх "лінії", а тільки відхилилася, тоді люто мучать, ніби тварину, і вбивають. Був "гуманізм", а вмить змінився на звіризм і замучив.

Немає в цьому жодного справжнього гуманізму; є тільки психологія розбійницьких ватаг, які схвалюють, поки свій.

Немає в цьому нічого також від правдивої любови, при якій люди терплять незгоду і навіть повну протилежність політичного і всякого іншого переконання — в ближніх: терплять ради них самих, люблячи і бережучи від лиха.

Напроти всякого чорного ненависництва засвічено в "Кобзарі" добрий світильник.

Мені ж, мій Боже, на землі Подай любов, сердечний рай! А більш нічого не давай!

Шевченко передусім і над все був поет-пророк цього сердечного раю.

Назавжди зберіг безмежну пошану і благоговіння перед "апостолом правди і науки", Павлом, послання якого прийняв живим джерелом для всього життя. На весь "Кобзар" відсвітилась мова апостола, який писав про себе, що коли б говорив усіма мовами людськими і ангельськими, а не мав любови, то був би порожня мідь дзвенюча, і коли б мав дар пророцтва і всі тайни бачив, маючи всі знання і силою віри пересував гори, то був би ніщо без любови.

І далі в апостола — провидницьке застереження проти омани, на якій тепер будують комунізм, проголосивши, що, мовляв, конфіскація і клясова ненависть, боротьба і знищення одних другими принесе добро і користь, зміст існування і щастя, через СОЦІАЛІЗМ, за який прихильники віддають життя. Не пренесе! Не буде ні щастя, ні зиску, ні справжнього змісту від пожертви.

Ось — провісне повчання Павла:

"Якщо я роздам весь маєток мій і віддам тіло моє на спалення, а любови не маю, нема мені в тім ніякої користі".

Святий мудрець бачив, що без любови неможливо збудувати ні жодного тривалого ладу в тутешньому житті: в родині, суспільстві, людській свідомості, — ні цінности життя вічного.

Без неї воцаряться сили, які, озброївшись ненавистю і мстою, зруйнують правду людських відносин, зрушать їх в зловорожу безладність і втоплять серце в безодні беззаконня, в глибині гріхів.

Від апостола знав це поет, маючи серце зряче на правду.

Тому в своєму творі, як провісник "сердечного раю", він засвітив коштовний світильник, для народу і кожної душі, взявши запальну іскру від благовісника, від його науки:

"Любов довготерпить, милосердствує, любов не заздрить, любов не звеличується, не гордиться; не безчинствує, не шукає свого, не дражниться, не мислить зла, не радіє неправді, а співрадується істині... "

(I Коринт. 13: 4-6)

Шевченко сам жив світлом цієї науки і хотів ним перемогти всяку злобу і неправду. Хоч він і сам гнівався, часом — дуже! і картав і кляв "неситих" царів, але це почуття не було в його справжній натурі. Викликане нелюдністю тиранів, воно вибухало і перегоряло, вимовляючися в нових віршах. Тоді знов, іноді зразу ж через хвилину, як видно з тих віршів, приходило — світилося почуття любови, властиве і природне поетові.

Вже наставала особлива лагідність після душевної грози — в стишеному стані, як також в природі після грози, квіти доброго почуття цвіли ще ясніше і ласкавіше: в такій зворушливій доброті, що, вся зрошена сльозами, проникне навіть і в камінне серце.

Поетові було призначення: нас, ожорсточених вкрай, підготувати до сприйняття апостольського світла, що перемінить людство; світла, що приходить від страсотерпного серця Христового — сонця видимих світів і невидимих.

Ми, слабі духовним зором, ще не годні сприйняти його в повній силі з першого

джерела.

Тому дано передвісника нового життя, який в "Кобзарі" повів нашу думку і на прикладах живих показав: як діє світло істини.

Неначе срібло куте бите І семикрати перелито Огнем в горнилі, — слова Твої, о Господи, такі, Розкинь же їх, Твої святії, По всій землі. І чудесам Твоїм увірують на світі Твої малі, убогі діти!

Те слово, Божеє кадило, Кадило істини. Амінь.

Якраз цього автора "Кобзаря", апостольського учня і провісника духовної людини, бояться і ненавидять т. з. "войовничі безбожники".

З великим поспіхом і тривогою вени закривають постать християнського поета накладками, склепаними з мітів-підробок. Але враз, після війни, крізь великі розколини в бронзовій темниці, просвітлився знов справжній образ поета-речника Христової правди: в огненному пурпурі, побарвленому кров'ю від ран серця.

Починається хід його, з мечем духовним, через степи і ріки, гори і долини, і вже силу його зброї відчують супостати на своїх злих легіонах.

Пророча передбачливість поета зросла від його величезного духовного досвіду і від життєвого терпіння.

Звідси ж правдиві вирішення справ, перед якими передова думка в Росії стояла — вагаючися.

Мусимо означити супроти всіх мітів, дійсне значення Шевченка як громадського провідника: він був прикладом і вчителем боротьби для діячів не тільки України, а всього східнього слов'янства.

Щоб переконатися, досить пригадати картину тодішнього становища в суспільстві, — її подав геній аналітичного письменства, Ф. Достоевський, в своєму "Щоденнику" за 1873 рік, розбираючи зміст Пушкінського "Євгенія Онегіна".

Отже, читаємо:

"Ми зрозуміли, що і ми можемо бути європейцями, не по одних тільки кафтанам і напудрених головах. Зрозуміли і не знали, що робити. Потроху ми стали розуміти, що нам і робити нічого".

"В Онегіні вперше російська людина з гіркотою усвідомлює чи, принаймні, починає відчувати, що на світі їй нічого робити".

І далі Достоевський писав: "усвідомлювали, що ми зовсім не схожі на французів, німців, англійців, що тим є діло, а нам ніякого..."

Такий був стан тогочасного "цивілізованого суспільства" в Російській імперії.

Це не тільки напередодні появи "Кобзаря", але і потім; як ствердив Достоевський, навіть і Гоголь теж в свої часи, аж до смерті — 1852 року, не знайшов в Росії "ідеал, над яким би він міг не сміятися".

І ось, виходить з гіркого кріпацького моря — раб, справді раб-кріпак на продаж, на змор, смертне побиття і знущання, як твар для власника: жива і чиста душа, оповита духом правди, сонцем правди, від якого дістала чудесний дар. Заговорила мовою, нечутною досі ніде в світі, — з болючими скаргами і жалями, які виплакала за всіх.

Також покликала всіх поруганих і зведених до стану тварі: — прокиньтесь і верніть собі подобу Господню, одержану від створення; ви ж люди, як і царі, — ні! ви кращі, бо ви в правду одягнені, а вони — в зло.

Ця душа, з скарбом слова на дні серця, сама пішла дорогою життєвої боротьби за повернення права рабам — мільйонам їх в отому темному морі, немов теперішньому колгоспному: там були рідні сестри і брати.

За всіх підняв він перед світом слово: з протестом горючим, з обуренням, з грозовою силою гніву.

Кинув виклик їхнім катам, як розпечену рукавицю, в їх люті лиця. Один, проти "тьми... поганих", боронив "поруганих смердів", "опаскуджених рабів". Дні і ночі життя посвятив їм одним, зрікшись всіх вигод особистих.

Пішов дорогою самопожертви і, як борець і мученик за всіх, прийняв кару десятилітньої каторги, що зруйнувала його.

Всім показав: є що робити! Є велика правда, на ниві якої трудитись треба.

Всі схилили голови перед його жертвою і подвигом.

В життєвій офірі, як і творчій посвяті, дав приклад для всіх освічених: як боротися за порятунок і волю знедолених братів.

Його приклад викликав відгуки серед всього слов'янства Сходу та інших народів, замкнутих за стінами імперії "од молдаванина до фіна".

І ми, віддаючи Кобзареві цю честь, повинні знати наш обов'язок: визволяти з новітнього кріпацтва отих поруганих і втоплених в злидні і визиск — колгоспних селян, братів наших.

Годі надиматися з орденами, преміями, гонорарами, дачами, вигодами міського життя, почестями, пливучи горою і загинаючи носи супроти "маси" упосліджених "низів", як звикло звати партконс-водство і совчиновництво та їхні слуги з званнями письменників.

Всі вони ходять в неправді перед колгоспними кріпаками і пригніченим робітництвом.

Шевченка — поет народний і в тому значенні, що говорив від імени і свідомости основних шарів суспільства, переважно селян, їх мовою, але ще більше — як найглибший виразник всіх, від кріпаків і аж до тієї верхівки, звідки також виходили шукачі шляхів для народного визволення. Вся нація, з різними шарами і верствами пробудженими і приспаними, "мертві, живі і ненароджені" як спільнота духовна, під покровом Церкви, і як історична спільнота в життєвій боротьбі і праці, спогадах і сподіваннях, творчості і повноті щоденного побуту: вся знайшла в особі Шевченка свого суспільного речника і оборонця, співця історичної слави і провісника майбутности.

Найбільше ж Шевченко народний — як найсправ-жніший співець вітчизни і провідник, що вів народ доброю дорогою. Де народ збивався з напрямку, Кобзар картав і ганив, повчав і благав схаменутися: як вчитель, як батько. Був зрячий від правд Євангелії і тому добрий провідник через століття життєвого іспиту.

Правди, в світлі яких він бачив майбутність, — вічні: для всього людства. Немає в нас іншого поета, що був би таким вселюдським правдомовцем, як Шевченко. Він не двоївся душею ні перед ким і не прислужувався: не схиляв свій геній перед жодним князьком-деспотом, хоч і "просвіченим"; не підспівував рабовласницькому цареві, пишучи вірші-протести проти неволі; не похваляв чужинного імператора, як ідеального, в запалі особистого захоплення і самоомани, — ні! Шевченко не піддався тим спокусам. Твердо тримався правди, був несхильний і непідкупний супроти тиранів. Як писав, так і жив: в повній згоді слова і діла; в суцільній вірності переконанню.

Був — як учень апостолів, що приймали терпіння і вмирили за свою вірність Христу, за Його слово. В цілковитій відданості своїй життєвій вірі і в жертвності для неї пройшов Шевченко земну стежку. Він мав велику ідею: ідею правдивого життя і діяльносте, цілком відповідно до змісту власної поезії^

Шевченко промовив, як поет вселюдський, хоч він з усіх — найбільш національний, український, кров від крові селян.

Відомий письменник і громадський діяч Н. Ога-рьов мав рацію, коли писав, що Шевченко, народний поет України, "з захопленням прийнятий як свій у російській літературі..."

Так; і це міг написати представник кожної нації світу, приймаючи Шевченка, як свого.

Він виспівав людське серце в дивній зворушливості і чистоті, повноті почування і просвітленості.

Його джерело просте: правда, якій служив вірно до омерти, не припускаючи ні вагання, ні страусу. Мав силу душі для цього — від любови до людей, братів своїх.